

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra politologie

Od sultanismu k rozpadlému státu: Libye po pádu Kaddáfího

Diplomová práce

Autor:	Bc. Martin Toman
Studijní program:	N6701 – Politologie
Studijní obor:	Politologie – africká studia
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Vlastimil Fiala CSc.

Zadání diplomové práce

Autor: Martin Toman, Bc.
Studium: F18NK0025
Studijní program: N6701 Politologie
Studijní obor: Politologie - africká studia
Název diplomové práce: **Od sultanismu k rozpadlému státu: Libye po pádu Kaddáfího**
Název diplomové práce AJ: From Sultanism to Failed State: Libya After Gaddafi's fall

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zaměřuje na vývoj politického režimu v Libyi s ohledem na zlomový bod v roce 2011, kdy došlo k rozpadu původního Kaddáfího režimu a neúspěšnému pokusu o nastolení nového, demokratičtějšího režimu. Autor předpokládá sultanistický charakter Kaddáfího režimu, z něhož se po jeho svržení stal i přes snažení mezinárodně podporované centrální vlády rozpadlý stát, v němž zanedlouho vypukla další občanská válka.

Pro analýzu režimů využívá práce zejména Chehabiho a Linzovu teorii sultanismu, doplněnou o typologii režimů v Africe od Naomi Chazan. Pro analýzu rozpadu režimu a situace vedoucí k novému konfliktu je použita teorie o rozpadlých státech od Roberta Rotberga. Dalším důležitým teoretickým ukotvením práce je pak koncept politického dědictví neopatrimonialistických režimů v Africe od Brattona a Van de Walla, jejichž teorie zdůrazňuje zejména roli, sílu a kontinuitu politických institucí, mocenskou strukturu režimu, a jejich vliv na občanskou společnost a ekonomiku v předchozím režimu jako hlavní faktory v proměnách těchto režimů a úspěšnosti případné demokratické tranzice v následujícím režimu. Analýza liberalizace v posledních letech Kaddáfího režimu a tranzičních snah je pak podložena teorií o rozpadech sultanismů od Snydera, která je kombinací strukturálního a voluntaristického přístupu k tranzicím. V praktické části proto budou analyzovány jak aktéři tranzice, jejich postavení, síla a role v procesu tranzice, tak i síla předchozího režimu, jeho zakořeněnost ve státní a společenské struktuře a jeho potenciální závislost na cizí mocnosti – faktory, které Snyder považuje za rozhodující v procesu rozpadů těchto režimů.

Cílem práce je zařadit libyjské zřízení v bouřlivé situaci před a po pádu Kaddáfího režimu v roce 2011, a pokusit se zjistit, zda-li měla struktura a fungování Kaddáfího režimu zásadní vliv na neúspěch tranzice Libye k demokratickému režimu a potažmo na vznik druhé občanské války. Dosáhnout se toho práce pokusí analýzou jednotlivých výše zmíněných faktorů ve formě instrumentální případové studie.

Klíčová slova: Libye, Kaddáfí, Tranzice, Sultanismus, Rozpadlý stát, Failed state

Bratton, Michael a Walle, Nicholas. 1994. „Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa.“ *World Politics* 46, č. 4, 453-489. Chazan, Naomi et al. 1999. *Politics and Society in Contemporary Africa*. 3. vyd. Boulder: Lynne Rienner Publishers. Linz, Juan a Chehabi, Houchang. 1998. *Sultanistic Regimes*. Baltimore: John Hopkins University Press. Rotberg, Robert. 2004. *When States Fail: Causes and Consequences*. New Jersey: Princeton University Press. El-Kikhia, Mansour. 1997. *Libya's Qaddafi: The Politics of Contradiction*. Gainesville: University Press of Florida. Gombár, Eduard. 2015. *Dějiny Libye*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. Vandewalle, Dirk. 2012. *A History of Modern Libya*. 2.vyd. New York: Cambridge University Press.

Garantující pracoviště: Katedra politologie,
Filozofická fakulta
Vedoucí práce: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.
Datum zadání závěrečné práce: 30.5.2020

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze 16. května 2021

Martin Toman

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Vlastimilu Fialovi CSc. za jeho pomoc při odborném vedení této práce.

Anotace

Tato diplomová práce se zaměřuje na politický vývoj nedemokratického režimu v Libyi v letech 1969 až 2011. Hlavním cílem práce je zařadit Kaddáfího vládu do systému afrických nedemokratických režimů a zároveň se pokusit zjistit, zda měla struktura a fungování Kaddáfího režimu vliv na neúspěšný tranziční vývoj po svržení jeho režimu v občanské válce v roce 2011. V rámci instrumentální případové studie využívá práce pro analýzu režimu zejména Chehabiho a Linzovu teorii sultanismu, doplněnou o typologii afrických režimů od Naomi Chazanové. Autor aplikuje teorii sultanismu na jednotlivá období přes 40 let trvajících Kaddáfího režimu a pomocí jednoduchého kvantitativního systému analyzuje jednotlivé specifické znaky sultanismu během každého z těchto období. Kromě samotné aplikace se autor snaží kriticky posoudit Linzovu teorii sultanismu, zasadit ji do rámce afrických nedemokratických režimů a zhodnotit její použitelnost pro studia současných režimů. Dalším důležitým teoretickým ukotvením práce je pak koncept politického dědictví neopatrimonialistických režimů v Africe od Brattona a van de Walla. Analýza posledních roků Kaddáfího režimu a jeho rozpadu je v práci podložena teorií o rozpadech sultanismů od Richarda Snydera, která v sobě kombinuje strukturální i voluntaristický přístup k této problematice. V praktické části jsou proto také analyzovány aktéři tranzice, síla a zakořeněnost předchozího režimu a další faktory jako potenciální režimní závislost na cizí mocnosti. Pro analýzu rozpadu nového režimu a situace vedoucí k další krizi je použita teorie o rozpadlých státech od Roberta Rotberga a Fragile States Index. Spojením těchto přístupů se práce snaží poskytnout komplexní pohled na Kaddáfího unikátní politický režim a zanalyzovat aplikovatelnost konceptu sultanismu v moderní politologii.

Klíčová slova: Libye, Kaddáfí, Džamáhírija, Afrika, Sultanismus, Linz, Rozpadlý stát

Annotation

TOMAN, MARTIN. From Sultanism to Failed State: Libya after Gaddafi's Fall. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2021, 102 pp. Master Thesis.

This master's thesis focuses on the political development of the non-democratic regime in Libya from the year 1969 to 2011. The main objective of this thesis is to classify Gaddafi's rule into the system of African non-democratic regimes while also trying to clarify whether the structure of the regime had an impact on the transitional development following the overthrow of this regime in the civil war of 2011. As a part of the instrumental case study framework, the thesis mainly uses the theory of sultanism by Chehabi and Linz for the regime analysis which is supplemented by Naomi Chazan's African regimes typology. The author is applying the theory of sultanism to each of the time periods of the Gaddafi's long-lasting regime and with the use of a simple quantitative method analyzes each of the specific sultanistic characteristics during all of these time periods. In addition to this, the author seeks to critically assess Linz's theory of sultanism, fit it within the African non-democratic regimes framework, and evaluate its current applicability for the studies of contemporary regimes. Another grounding of this thesis is the concept of African neo-patrimonialist regime legacy of Bratton and van de Walle. The analysis of the final years of the Gaddafi's regime and its fall is based on Richard Snyder's theory of collapses of sultanism which combines the structural and voluntaristic approaches. Therefore, the empiric part also focuses on the transitional actors, the strength and rootedness of the previous regime, and other factors like the regime's potential dependence on foreign powers. Robert Rotberg's theory of failed state together with the Fragile States Index are used to analyze the disintegration of the new regime and the political situation leading to another crisis. By combining these approaches, the thesis seeks to provide a comprehensive analysis of Gaddafi's unique regime and analyze the applicability of the sultanism theory in modern political sciences.

Key Words : Libye, Gaddafi, Jamahiriya, Africa, Sultanism, Linz, Failed state

Obsah

Úvod.....	3
1. Teoretické ukotvení práce	9
1.1 Personalistické režimy a sultanismus v koncepci afrických nedemokratických režimů ...	10
1.2 Sultanismus	13
1.3 Linzovo pojetí sultanismu a jeho kritika	13
1.3.1 Systém strachu a odměn	16
1.3.2 Personalistická vláda	17
1.3.3 Formální instituce v sultanismu a fasáda ústavnosti	18
1.3.4 Sultanistická ideologie	20
1.3.5 Sultanistická ekonomika a klientelismus	21
1.3.6 Opozice, stabilita a kolapsy sultanismů	23
1.3.7 Dědictví sultanismů.....	27
1.4 Rozpadlé režimy.....	28
2. Politický vývoj moderní Libye.....	31
2.1 Libye před Kaddáfího pučem 1969	31
2.2 Kaddáfího nedemokratický režim v letech 1969 až 2011	32
2.2.1 Konsolidace nedemokratického režimu a první desetiletí Kaddáfího vlády	33
2.2.2 Stát mas v období 1977 až 1987.....	35
2.2.3 Zelená přestavba v letech 1987 až 2000.....	38
2.2.4 Libyjská reformace a cesta k občanské válce v období 2000 až 2011	41
2.2.5 Rozpad Kaddáfího režimu, občanská válka v roce 2011	45
3. Analýza konkrétních sultanistických znaků uvnitř Kaddáfího režimu.....	48
3.1 Instituce v Kaddáfího Libyi.....	48
3.2 Role armády	51
3.3 Personalismus a klientelismus.....	54
3.3.1 Kaddáfího taktika systematického chaosu	57
3.4 Závislost Kaddáfího režimu na cizí velmoci.....	58
3.5 Kaddáfího ideologie	60
3.6 Společnost	62
3.7 Aktéři v rozpadu režimu.....	64
3.8 Trend vývoje sultanismu v Kaddáfího Libyi.....	67
4. Situace v porevoluční Libyi a dědictví Kaddáfího režimu.....	72
4.1 Současná situace v Libyi: rozpadlý stát?.....	77
Závěr	80

Přílohy	85
Internetové zdroje.....	94
Literatura	95

Úvod

Práce se zabývá Kaddáfího režimem v Libyi od jeho vzniku v roce 1969 do jeho zániku v občanské válce roku 2011 a rovněž politickým vývojem bezprostředně po nastolení nového režimu v návaznosti na realitu předchozího nedemokratického režimu. Snahou autora je vysvětlit fungování politické reality Kaddáfího režimu, jeho zařazení do rámce teorie nedemokratických režimů, a také přispět do stále probíhající diskuze o specifikách afrických nedemokratických režimů. Toho se práce snaží dosáhnout důkladným prozkoumáním, kritickým posouzením v teoretické části, a následnou aplikací následujících teoretických konceptů na případ Kaddáfího Libye: Linzova teorie sultanismu (Linz, Chehabi 1998), Brattonova a Wallova teorie neopatrimonialismu jako univerzální optika pro pochopení afrických postkoloniálních režimů (Bratton, van de Walle 1994) a Snyderova teorie o rozpadech sultanismů (Snyder 1998).

Práce se tedy zabývá analýzou nedemokratického režimu v Libyi během éry Muammara Kaddáfího s využitím teorie sultanismu a na ni přímo navazující situací po jeho svržení. Autor se tímto způsobem snaží otestovat míru užitečnosti a aplikovatelnosti sultanismu a s ním souvisejících konceptů na oblast Afriky. S ohledem na tyto cíle autor stanovuje následující výzkumnou otázku: Byl Kaddáfího režim v Libyi v letech 1969 až 2011 sultanistickým režimem?

Dvěma vedlejšími otázkami, kterými se práce rovněž zabývá, a které přímo souvisí s charakterem Kaddáfího režimu, jsou tyto: Je současná post-kaddáfíovská Libye rozpadlým státem? A pakliže předpokládáme sultanistickou strukturu předchozího Kaddáfího režimu, jaké bylo dědictví sultanistické Libye v porevolučním vývoji této země v návaznosti na argumenty Michaela Brattona a Nicolase van de Walla?

Z toho je možné odvodit výzkumné metody zvolené pro vypracování této vědecké práce. Autor provádí podrobnou jednopřípadovou instrumentální studii, která se aplikací zmíněných teoretických konceptů na unikátním případě libyjského režimu snaží o zdokonalení současných teorií sultanismu a nedemokratických režimů v Africe. Testování teoretického rámce sultanismu a neopatrimonialismu na případě Libye je vhodné, protože, jak argumentují někteří autoři (viz Brownlee 2002; Goldstone 2011), doplňuje výrazné mezery v aplikaci sultanismu mimo území Latinské Ameriky a současně i teorií afrických nedemokratických režimů. V souladu s tím je studie podložena kritickou diskuzí ohledně výše zmíněných teorií, která poukazuje na možné

problematické body a jejich využitelnost v politologickém výzkumu. Pro vyjádření vývoje sultanistických tendencí během různých období Kaddáfího režimu využívá autor jednoduché číselné hodnocení, které slouží jako základ grafického znázornění výsledků analýzy.

Na možnou otázku proč namísto teorie sultanismu nejsou využity jiné koncepce, které se mohou zdát vhodnější, protože byly vypracovány přímo pro prostředí Afriky, autor odpovídá tak, že pomocí sultanistického konceptu lze rovněž účinně analyzovat rozpady a případné tranzice v nedemokratických státech Afriky i blízkého východu. Jedná se tedy o potenciálně velmi užitečnou teorii jak ve výzkumu charakteru afrických režimů, tak i pro pochopení mechanismu tranzicí ve mnoha z těchto režimů.

Tuto argumentaci podporují i další výzkumníci s vysvětlením, že sultanismus je hlavním faktorem pro pochopení vzniku fenoménu vlny protestů a revolucí arabského jara v roce 2011 a dalších revolucí v arabském světě, do něhož spadá i oblast severní Afriky (viz např. Goldstone 2011; Ulfelder 2005). Z toho je zřejmé, že aplikace teorie sultanismu může přinést cenné poznatky v politologicky uvnitř doposud opomíjených a nepříteliš detailně prozkoumaných oblastí.

S ohledem na zmíněné cíle je text práce rozdělen do pěti základních částí. V první části jsou rozebrány koncepty v odborné literatuře týkající se tématu nedemokratických režimů, zejména konceptu sultanismu. Tyto poté autor využívá v následujících kapitolách k analýze libyjské politické reality jednak v období Kaddáfího vlády mezi lety 1969 a 2011, i v procesu rozpadu jeho režimu a politického vývoje po revolučním roce 2011. Specifická podkapitola se věnuje konceptům rozpadů silně personalistických režimů, jejichž zahrnutí je pro zodpovězení výzkumných otázek této práce nezbytné. Součástí práce je také kritické zhodnocení těchto teorií včetně popsání jejich výhod a nevýhod pro použití v africkém prostředí.

V současných studiích nedemokratických režimů hrají hlavní roli klasifikace autorů, kteří svou teorii vybudovali na případech evropských či latinskoamerických autoritářských režimů jako je Juan Linz, Wolfgang Merkel a další. Je však zřejmé, že výzkumníci zabývající se studiem afrických režimů si jen stěží vystačí s těmito klasickými teoriemi. Pojmy jako demokracie, autoritářství, či totalitarismus v africkém prostředí ztrácí na významu a při výzkumu těchto režimů je zpravidla nezbytné je modifikovat či nahradit jinými koncepty.

Vhodným nástrojem pro tento účel může být teorie moderního sultanismu, předložená Linzem a Chehabim v jejich knize *Sultanistic Regimes*, která se na africké

personalistické režimy zdá být dobře aplikovatelná. Personalistickou vládou přímo v africkém prostředí se dále podrobně zabývají Bratton a van de Walle s konceptem afrického neopatrimonialismu ve svém článku *Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa*, a ve své knize *Democratic Experiments in Africa*. Tito autoři dle podobných kritérií jako Linz a Chehabi určují míru a účinky patrimonálních praktik v afrických personalistických autoritativních režimech ve snaze vytvořit ucelenou a univerzálně použitelnou teorii afrických režimů.

Pro teoretické ukotvení práce využívá ještě koncepce dalších autorů, jmenovitě například koncepce Naomi Chazanové v *Politics and Society in Contemporary Africa* či teorii personalismů Jeroena Bosche. Hlavní linie analýzy Kaddáfího nedemokratického režimu v Libyi mezi lety 1969 až 2011 však pracuje zejména s výše zmíněným konceptem sultanismu a neopatrimonialismu.

Druhá kapitola práce se zabývá analýzou Kaddáfího režimu v období od 1969 do 2011. Autor práce zkoumá Kaddáfího režim v chronologicky organizovaných segmentech, na které navazuje analýzou jednotlivých hlavních bodů sultanistické teorie, v nichž se snaží aplikovat výše zmíněné koncepty s cílem odpovědět na otázky, zda je označení Kaddáfího Libye za moderní sultanismus, případně moderní africký neopatrimonialismus, v tomto případě odpovídající. V následující kapitole pak autor aplikací teorie sultanismu analyzuje jednotlivé kritéria v daných obdobích Kaddáfího režimu. Mezi ně se řadí personalistický charakter vládnutí, struktura, síla a účel formálních i neformálních institucí uvnitř režimu se specifickou rolí armády, systém strachu a odměn, funkčnost klientelistické sítě a systému rent, a další typické body sultanistického státního zřízení.

V empiricko-analytické části práce čerpá z řady odborných prací zabývajících se libyjskou politikou, ekonomikou i společností v období Kaddáfího vlády. Důležitým zdrojem pro tuto práci jsou knihy *History of Modern Libya* a *Libya since Independence: Oil and State-Building* od Dirka Vandewalla, který je právem řazen mezi největší světové odborníky na Libyi. Vandewalle ve svých knihách podrobně vysvětluje politické souvislosti v libyjském vývoji použitím kombinace ekonomického a politického náhledu, v němž se zaměřuje na roli libyjské ropy ve formování mocenských vztahů i ve struktuře ekonomiky¹. Knihy neopomíjejí ani důkladný popis

¹ Dá se říci, že Vandewallův přístup pro zkoumání charakteru a vnitřní struktury režimu vychází z teorie rentiérského státu. Vzhledem k tomu, že teorie rentiérského státu pracuje s podobnými kritérii jako teorie sultanismu, jsou poznatky z jeho děl pro tuto práci obzvláště užitečné.

společnosti Kaddáfího Libye a její vývoj uvnitř Kaddáfího personalistického režimu. Vandewallový knihy využívají obdivuhodný počet primárních zdrojů přímo z prostředí Libye, mezi něž patří i rozhovory s nižšími i vyššími politickými představiteli režimu včetně samotného Kaddáfího, což činí jeho práce o Libyi nezbytnou součástí téměř každého politologického výzkumu moderní Libye.

Pro analýzu mocenské struktury a korupčních sítí v Libyi v této práci je důležitá práce profesora politologie na University of Texas Mansoura el-Kikhii, který vytvořil podrobnou studii libyjských politických institucí a jako libyjský exulant disponuje i vnitřními informacemi o personálním obsazení jednotlivých formálních i neformálních mocenských pozic v režimu plukovníka Kaddáfího. Tyto detailní informace poskytuje ve své knize *Libya's Qaddafi: the Politics of Contradiction*. Z politologického pohledu je zajímavý el-Kikhiiův specifický pohled, který se odvíjí se z jeho minulosti libyjského disidenta, za zmínku stojí například jeho poněkud nekritický pohled na monarchii Sanúsi, která předcházela Kaddáfího režimu.

Práce rovněž čerpá z knihy předního českého islamologa, historika a profesora Univerzity Karlovy Eduarda Gombára *Historie Libye*. V částech analyzujících závěrečné fáze a legitimitu Kaddáfího režimu je využita podrobná studie Mabroky Al-Werfalli *Political Alienation in Libya: Assessing Citizens' Political Attitude and Behavior*. Autorka této knihy pomocí korespondenčních průzkumů v Libyi odhaluje příčiny poklesu legitimacy režimu. U tohoto zdroje je však mít na paměti, že průzkumy, na nichž je kniha založena, pochází pouze z Benghází, tedy z města, které bylo tradičně největším oponentem Kaddáfího moci, a ke vztahování těchto závěrů na celou populaci Libye je nutné přistupovat s opatrností.

Další odborné publikace jsou použity doplňkově, jde například o knihu *V srdci Kaddáfího Libye* od bývalého francouzského diplomata v Libyi Patricka Haimzadeha, obsáhlou knihu o historii Libye od Geoffa Simonse *Libya: The Struggle for Survival*, či Kaddáfího vlastní *Zelená kniha*, kde diktátor stanovuje oficiální státní ideologii, a řada dalších publikací.

Poslední část práce analyzuje důsledky rozpadu Kaddáfího režimu s využitím teorie kolapsu sultanismů od Snydera ve svém příspěvku *Paths out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives*. Pro analýzu reality současné post-kaddáfiovské Libye je využívána teorie rozpadlých států, formulovaná Rotbergem v *When States Fail: Causes and Consequences* a Zartmanem v *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*, pomocí níž autor

analyzuje období po intervenci NATO v občanské válce v roce 2011 a svržení Kaddáfího, po níž následoval rok bezúspěšných snah o nastolení nového fungujícího režimu a následné rozštěpení země a vypuknutí druhé občanské války, jež uvrhla zemi v chaos, který trvá až do současnosti.

Snyder na základě vlastního výzkumu převážně neafrických sultanismů ukazuje možné cesty porozpadového vývoje sultanismů a pravděpodobnost úspěchu či neúspěchu tranzičních a demokratizačních snah v těchto režimech. Pakliže by, jak ve své práci tvrdí, byla Snyderova koncepce univerzálně využitelná pro všechny patrimonialistické režimy, šlo by o velmi užitečný nástroj pro studium afrických režimů, protože většina těchto režimů patrimonialní znaky, se kterými teorie pracuje, vykazuje. Jedním z cílů práce tak je aplikovat Snyderovu koncepci na případ Libye a ověřit její platnost a funkčnost v případě moderního afrického režimu – typu státu, který ve Snyderově výzkumu a potažmo i v Linzově koncepci sultanismu dosti chybí², za což jsou obě tyto související teorie předmětem odborné kritiky.

Případová studie Libye v tomto ohledu poslouží jako rozšíření zmíněných koncepcí a ověří jejich využitelnost v regionu, který je v současnosti nejbohatším zdrojem silných personalistických režimů, a který je přitom paradoxně výzkumníky sultanismu a přechodů z těchto režimů dosti nepochopitelně opomíjen.

Ambicí autora není komplexně prozkoumat libyjskou tranzici a vývoj po roce 2011, takový postup by přesahoval tematický rámec práce a narušoval by koncepční jednotnost textu. Autor si místo toho klade za cíl pokusit se objasnit porozpadové podmínky na libyjském území využitím teorie dědictví sultanistického režimu. Tento přístup tzv. *regime legacies*, se kterým v současnosti pracují například Pérez-Liñán a Mainwaring v oblasti Latinské Ameriky, se ukazuje jako důležitý nástroj pro analýzu přechodů z nedemokratických režimů, a stejně tak i pro možnou předpověď problematických bodů budoucích tranzic v těchto režimech (viz Pérez-Liñán, Mainwaring 2013). V případech režimů podobných Kaddáfího Libyi pak lze tento přístup také využívat k posouzení vhodnosti případné vojenské intervence a výhledům na následnou demokratizaci, což je v současnosti kvůli stále probíhajícím konfliktům v Sýrii či Jemenu velmi aktuální a relevantní problematika.

² Linz s Chehabim sice zařadili mezi „své“ sultanismy Mobutuův Zaire a Bokassův režim ve Středoafričské republice, ve své knize jim ale nevěnovali žádnou podrobnější případovou studii. Nejen z toho je patrné Linzovo zaměření (a potažmo zaměření jeho teorie sultanismu) především na latinskoamerické režimy, a to zejména v období studené války, v níž tyto režimy závisely na Spojených státech. Toto pojetí již dnes ve své neaktuálnosti neobstojí a je nutné jej doplnit o rozšiřující práce dalších autorů (v této práci zejména Bratton a Van de Walle).

Výběr Libye pro případovou studii reflektuje kritiku teorie sultanismus a Snyderovy teorie, a také častou kritiku literatury o tranzicích obecně, konkrétně to, že předmětem jejich studia jsou zejména či výlučně případy dokonáných rozpadů (viz např. Brownlee 2002). Tématem této práce je případ, v němž došlo k situaci, kdy i přes mezinárodní podporu tranzičních snah k úspěšné tranzici nedošlo a autor v této práci dále argumentuje, že konec Kaddáfího režimu lze považovat za výjimečný případ, který nelze označit jako přirozený kolaps sultanistického režimu, s nimiž pracují ve svých teoriích autoři rozpadů sultanismů (více viz [podkapitola o kolapsech sultanismů](#)). Ačkoliv byl Kaddáfího režim ukončen kolapsem, došlo k němu z velké části působením zvenčí – intervencí sil koalice NATO, a to přestože struktury sultanistického systému v Libyi byly i nadále v době počátku občanské války v roce 2011 relativně zdravé a životaschopné. Práce odpovídá na kritiku těchto teorií a snaží se doplnit některá z jejich slabších míst.

1. Teoretické ukotvení práce

Pro účely práce je nejprve nutné popsat teoretické základy, na nichž práce staví svou analýzu. V této části je představena relevantní odborná literatura zabývající se tématy afrických personalistických režimů. Největší pozornost je věnována sultanistickým režimům, vycházejícím zejména z Linzovo a Chehabiho *Sultanistic Regimes*, ustavující pojem sultanistického režimu v moderní politologii.

Neméně důležitými autory v této oblasti jsou také Bratton a van de Walle a jejich kniha *Democratic Experiments in Africa* a článek *Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa*. Tito autoři svou teorii neopatrimonialismu, přímo navazující na teorii sultanismu, úspěšně využívají pro objasnění specifických struktur afrických režimů a jejich přechodů. Ve snaze o ucelení teorie se autor snaží režimy zasadit do širší koncepce afrických nedemokratických režimů Chazanové et al. v knize *Politics and Society in Contemporary Africa*.

Závěrečná část práce se věnuje rozpadu Kaddáfího Libye a stručnému vývoji post-kaddáfíovské Libye. K tomuto účelu autor silně čerpá kromě Brattonova a van de Wallova článku také z Richarda Snydera a jeho *Paths out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives*. Podkladem pro analýzu Kaddáfího personalistického režimu v Libyi v této práci je syntéza těchto nejdůležitějších teorií. Stručně jsou rovněž popsány teorie rozpadlých států od Rotberga a Zartmana.

1.1 Personalistické režimy a sultanismus v koncepci afrických nedemokratických režimů

Pro účely práce je nutné definovat pojmy jako personalismus, neopatrimonialismus a sultanismus. Odborná literatura je v tomto ohledu nepřehledná a různí autoři definují tyto pojmy různými způsoby. Někdy jsou všechny tyto pojmy chápány jako jediný typ režimu s minimálními odlišnostmi, jinými výzkumníky jsou pak jednotlivé režimy rozlišovány zvlášť. Například Geddesová chápe personalismy v širším významu jako kategorii autoritářských režimů (viz Geddes et al.: 2012), podle Linzova pojetí je pak sultanismus samostatnou kategorií mimo jeho klasické rozdělení režimů na lineární přičce od autoritářství po totalitní režimy (Linz 2000: 143).

Pro vnější pozorovatele je studium afrických nedemokratických režimů základním prostředkem pro pochopení situace a reality afrických států, které se značně liší od zřízení ve zbytku světa. Přes zjevnou důležitost tohoto tématu je však patrné, že míra vědecké pozornosti směřované k této problematice není dostatečná. Výzkumník se nemůže spolehnout na univerzální, všeobecně uznávanou typologii afrických režimů a aplikovatelnost teorií využívaných univerzálně v okolním světě je v Africe dosti omezená.

S jedním z více úspěšných pokusů o napravení tohoto nedostatku přišla Naomi Chazanová a kolektiv v rozsáhlé a všestranné knize o afrických státech a společnostech v *Politics and Society in Contemporary Africa*, která rozděluje africké režimy na základě způsobu vlády, vztahů a odpovědnosti vládnoucího subjektu společnosti či jejím částem, a ideologickému zázemí do následujících sedmi typů: administrativně-hegemonické režimy, pluralistické režimy, stranicko-mobilizační režimy, stranicko-centralizační režimy, personálně-donucovací režimy, populistické režimy a specifický typ režimů v kolapsu (viz [tabulka č. 1](#)).

Tato kategorizace nabízí další důležitá doplňková kritéria pro studium neopatrimonialních režimů a autor některé z nich zkoumá paralelně s konceptem sultanismu, jež se snaží aplikovat na případ Kaddáfího Libye. Pro účely této práce autor blíže popisuje koncepty populistického režimu a personálně donucovacího režimu, které se nejvíce blíží realitě Kaddáfího režimu.

Jak napovídá název, personálně-donucovací režim je typický silným personalismem jediného vládce, jenž uplatňuje svou moc bez omezení, a represivním systémem loajálním tomuto vládci. Instituce nejsou nezávislé, jsou slabé a podléhají

vládcově vůli. Zřetelné zde také jsou silné osobní vazby a klientelismus. Vládnoucí skupina je jen velmi úzce propojena se subjekty, kterým vládne a její odpovědnost vůči nim je nízká (Chazan et al. 1999: 152-153). Toto poslední kritérium je pak hlavním bodem, který odlišuje personálně-donucovací režimy od populistických režimů, kde je vládcova propojenost se společností a odpovědnost k ní výrazně vyšší. Instituce v populistických režimech nejsou potlačeny zcela, jsou pouze reformulovány a nezávislost některých institucí jako například soudnictví je poměrně vysoká. Různá lidová uskupení mohou fungovat bez výrazných omezení a inkluze společnosti v politice je obecně vyšší (Chazan et al. 1999: 154-155). Naomi Chazanová řadí Kaddáfího Libyi do kategorie populistických režimů (Chazan et al. 1999: 141).

Jako příklady personálně-donucovacích režimů uvádí Chazanová režim Idi Amina v Ugandě, Bokassův režim ve Středoafričské republice a Nguemovu Rovníkovou Guineu. Naopak Mobutův Zair, který Linz klasifikuje jako typický sultanismus, převážně řadí do kategorie administrativně-hegemonických režimů. Do populistických režimů pak řadí Ghanu za Rawlingse, Libyi za Kaddáfího, Burkinu Faso za Sankary či Ugandu za Museveniho (viz [tabulka č. 1](#)). V analytické části autor pracuje s tímto konceptem a argumentuje spíše proti tomuto zařazení.

Problém limitující využitelnost této typologie spočívá v přílišném zaměření se na specifické historické období afrického vývoje. Některé z kategorií, které Chazanová popisuje, se váží k období studené války a procesu dekolonizace, a z něj nově vzniknuvších revolučních režimů. Řeč je zejména o stranicko-mobilizačních režimech, které bychom v současné Africe hledali jen obtížně, v menší míře také o stranicko-centralizačních režimech. Koncept režimů v kolapsu je pak převzatý z teorie o rozpadlých státech a do typologie Chazanové příliš dobře nepasuje. Části této teorie již tedy pro studium současných režimů nepředstavují užitečný nástroj. Další kritikou může být fakt, že kategorie této klasifikace se vzájemně nevyklučují, v některých částech se značně významově překrývají. Sama Chazanová v některých případech řadí jeden režim do více kategorií současně (viz Chazan et al. 1999: 151), což činí aplikaci na konkrétní případy problematickou.

Další autor, Jeroen Bosch, také rozvíjí koncept afrických personalismů v kontrastu k sultanismům s argumentem, že Linzova definice sultanismů je nejednoznačná a pasuje pouze na velmi malý počet ideálních režimů (Bosch 2015: 13). Mezi obecné znaky jeho afrického personalismu patří hlavní role neformálních pravidel namísto zákonů a formálních institucí, které jsou typické svou slabostí, jedinou ústřední

osobou vládce, vysokou personalizací moci, a systémem osobní loajality postav ve vládcově okolí (Bosch 2015: 17-18). Bosch dále rozděluje personalistické režimy použitím Bueno de Mesquitovy teorie selektorátu, tedy porovnáváním pozice a velikosti selektorátu, vítězné koalice a držitelů moci. Vítězná koalice bývá u personalismů zredukována ještě masivněji než je obvyklé u autokratických režimů, a její značná část nepochází z původní skupiny selektorátu (Bosch 2015: 14-16). Bosch pak na základě koncepce Barbary Geddesové (viz Geddes et al.: 2012) kategorizuje africké personalismy do tří typů podle původu moci panovníka na vojenské personalismy, jednostranické a multistranické personalismy (Bosch 2015: 22).

Bratton a van de Walle, kteří rovněž pracují s africkými nedemokratickými režimy, pro fenomén silně personalistických režimů používají termín neopatrimonialismus. Africké patrimonialní režimy rozdělují podle míry soutěživosti a míry participace do čtyř podkategorií³ na soutěživé jednostranické systémy, plebiscitní jednostranické systémy, vojenské oligarchie a personální diktatury (viz [tabulka č. 2](#)). Personální diktatury označují jako exkluzivní autoritarismy. Konceptně se jedná o velmi srovnatelnou teorii se sultanismem, s rozdíly převážně v její praktické využitelnosti v odlišných oblastech světa (viz Bratton, Walle 1994: 468-470).

V souladu s tím autor pro účely této práce předpokládá, že sultanismy jsou podmnožinou personalismů, a jako takové je možné je chápat synonymní termín k neopatrimonialním režimům. Práce se tímto snaží vyřešit problém libovolného používání různých výrazů pro funkčně podobné koncepty a spolu s tím i částečně napravit chaos, jenž toto vytváření stále nového názvosloví v nedostatečně probádaném poli nedemokratických režimů v Africe vytváří. Někdo by mohl argumentovat, že místo pojmu sultanismus, spojovaným spíše s Latinskou Amerikou, zřídka používaným pro popis povahy afrických režimů, by bylo vhodnější používat termín vystihující podstatu režimu jako například distribuční personalismus či alespoň africký sultanismus, autor se však vyhýbá dalším zbytečným komplikacím v názvosloví v již tak nepřehledné teorii, a v práci používá pro tyto typy režimů souhrnné a jednoznačné označení sultanismus, které pod sebou výše zmíněné významy stmeluje do jediné ucelené teorie.

³ Bratton a van de Walle ve skutečnosti rozdělují africké režimy do šesti kategorií. Kromě čtyř popsaných kategorií přichází s vícestranickými polyarchiemi, které řadí k demokratickým systémům a osadnickými oligarchiemi, které řadí k exkluzivní demokracii (Bratton, van de Walle 1994: 471). Počet těchto režimů v Africe je však omezený na několik málo konkrétních historických případů.

1.2 Sultanismus

Teorie sultanismu vznikla v 70. letech dvacátého století, kdy existovala celá škála nedemokratických režimů, které Linz rozdělil do dvou protipólů, autoritářských a totalitních režimů. Totalitní režimy byly vzácné a skupina s autoritářskými režimy trpěla přílišnou heterogenitou. Některé režimy, které byly obzvláště odlišné ve většině důležitých faktorů, použitých při předchozí konceptualizaci nedemokratických režimů, proto vyčlenil do samostatné skupiny sultanismů (viz Linz 2000).

Teorie sultanismu pak byla úspěšně aplikována v řadě případů: Terry Karlová ji aplikovala na Gómezův režim ve Venezuele, Sidel a Thompson na Marcosův režim na Filipínách, Young a Turner na Mobutův režim v Zairu, Chehabi na dynastii Pahlaví v Íránu a jiní autoři v dalších případech (Linz, Chehabi 1998: 5). Tématu sultanismu je však vlastní jistá pojmová ambiguita, která se s ním nese již od Linzova přijetí tohoto termínu v rámci jeho teorie nedemokratických režimů. Linz termín přebíral od slavného sociologa Maxe Webera, který ho původně používal k označení extrémní formy režimu navazující na jeho teorii patrimonialismu – způsobu vlády tradiční patrimonální autority, jejíž moc je založena na síti klientelismu, která je často vykonávána svévolně a ve vlastním zájmu či zájmu svých příbuzných a společníků. Weber nazval formu vlády sultanismem, pokud je tato moc vykonávána výhradně na základě svévole panovníka namísto jiných racionálních autorit (viz Weber 1978).

Na rozdíl od Linzova vlivného rozdělení nedemokratických režimů na autoritářské a totalitní v současnosti není původní Linzův koncept sultanismu v politologii příliš často využíván (viz argument Bosch 2015). Autor této práce z tohoto důvodu využívá jeho modifikovanou verzi doplněnou o teoretické podložení, vycházející ze studií neopatrimonálních režimů v Africe.

1.3 Linzovo pojetí sultanismu a jeho kritika

Autor v této části shrnuje základní principy fungování sultanistických režimů, tak jak je formuloval Linz s Chehabim. Jednotlivými znaky se práce zabývá podrobněji v daných podkapitolách. Koncept je dále konfrontován s literaturou stavící se k jednotlivým bodům sultanismu kriticky a koncepty přicházejícími s jinými východisky v rámci personalistických režimů.

Sultanismus je založen na vládě jednotlivce s absolutní mocí, která je vykonávána na základě panovnickovy osobní vůle, a která není omezena žádnými legálními či morálními normami ani závazky k vedoucí ideologii či systému hodnot. Loajalita klíčových spolupracovníků je motivována výhradně směsicí strachu a odměn. Není založena na panovnickově artikulaci ideologie ani snaze naplnit osobní poslání či charismatu jako v jiných režimech⁴ (Linz, Chehabi 1998: 5). Klíčoví spolupracovníci, kteří jsou páteří režimu a vykonavateli panovnickovi vůle, jsou přímo vybírání panovníkem a není divu, že mezi nimi nalezneme především jeho rodinné příslušníky, přátele, kmenové příslušníky a další osoby z okruhu jeho blízkých. Jako další významný znak lze chápat značnou institucionální slabost režimu, kterou panovník sám podporuje. V neposlední řadě je u sultanismů obvyklá vysoká slabost tradiční, legálně-racionální legitimizace režimu, a s tím spojená absence či nedostatek ospravedlňující ideologie.

Režimy s nejsilnějšími sultanistickými tendencemi, které se nejvíce blíží ideálnímu prototypu, jsou podle Linze režimy Rafaela Trujilla v Dominikánské republice, Jean-Claude Duvaliera na Haiti, Manuela Noriegy v Panamě, dynastie Somozů v Nikaragui, Fulgencia Batisty na Kubě, Ferdinanda Marcose na Filipínách po vyhlášení stanného práva, a dynastie Pahlaví v Íránu v pozdějších fázích režimu (Linz, Chehabi 1998: 8).

Linz zdůrazňuje, že empirická realita nikdy zcela nesouhlasí se všemi charakteristikami ideálně formulovaného sultanismu (Linz, Chehabi 1998: 9). Protože žádný režim nepasuje do tohoto konceptu dokonale, je možné mluvit spíše o sultanistických tendencích, které ukazují vývoj směřující k tomuto ideálu. Tyto tendence mohou být silnější či slabší v různých momentech a existují současně s dalšími aspekty vládnutí (Chehabi, Linz 1998: 9) a jsou často přítomny i v primárně nesultanistických režimech, což poněkud komplikuje rozlišení mezi sultanismy a ostatními personalistickými režimy.

Je nutné zmínit, že Linzova teorie sultanismu trpí dalšími nedostatky. Dle autorova názoru je potenciální využitelnost této teorie vysoká, pakliže by nebyla limitována pouze úzkým počtem případů, na nichž je teorie postavena. Brownlee ve svém článku argumentuje, že není jasné, zda není sultanismus pouze produktem soupeření studené války, protože prakticky všechny případy, z nichž Linz teorii

⁴ To platí, pakliže nebudeme osobním posláním nazývat obohacování sebe sama a svých rodinných či kmenových příslušníků.

sultanismu vytváří, jsou režimy přímo závislé na Spojených státech⁵. Kolapsy těchto režimů jsou pak rovněž tímto faktem do značné míry determinovány (Brownlee 2002: 483). Nasnadě je pak samozřejmě otázka, zda se mohou moderní sultanismy vyvinout bez přispění velmocí, zejména Spojených států. Libye, která je předmětem této práce, je příkladem tohoto nezávislého režimu a může tím pádem nabídnout užitečné rozšíření Linzovy teorie.

Brownlee také kritizuje Linze za ignorování arabského světa při konstruování teorie sultanismu. V tomto ohledu jde jistě o nedostatečnou rozmanitost empirického výběru případů. Podle Brownleeho by mělo být věnováno více pozornosti odolným personalistickým režimům, které přežily bilaterální svět studené války. Jako příklad režimů, které si zaslouží analýzu využitím sultanistické teorie, uvádí al-Assadův režim v Sýrii od 1970 do roku 2000, Irák Saddáma Husseina, a také Libyi Muammara Kaddáfího mezi lety 1969 a 2011 (Brownlee 2002: 484).

Z výše zmíněných důvodů autor práce nevyužívá teorii sultanismu samotnou, místo toho jí doplňuje o prvky z dalších teorií. Konkrétně jde o koncepcce afrického neopatrimonialismu Brattona a van de Walla, která je podrobněji popsána v teoretické části zabývající se tranzicemi sultanistických režimů, a pojetí Naomi Chazanové, zabývající se vztahy mezi vládnoucím subjektem, které jsou doplněny některými dalšími autory.

Bratton a van de Walle chápou sultanismus jako extrémní formu personalismu, která vychází stejně jako u Linzova pojetí z Weberovy klasické definice patrimonialismu (viz Weber 1978). Jejich východiska jsou z většiny totožná s koncepcí sultanismu Juana Linze, lze však říci, že přikládají důraz zejména na formální a neformální instituce režimu a vztahy mezi nimi (Bratton, van de Walle 1997: 61). Naopak vlivu vnějšího prostředí se na rozdíl od Linze hlouběji nevěnují.

Dalším rozdílem jejich pojetí je, že vnímají extrémní patrimonialismy obvykle jako stabilní režimy, v nichž si vládce udržuje moc v porovnání s ostatními nedemokratickými režimy dosti dlouhou dobu (Bratton, van de Walle 1997: 64)⁶. Tato

⁵ Výjimkou je Ceaușescovo Rumunsko závislé na Sovětském svazu.

⁶ Typické případy jsou například Sese Seko Mobutu v Zairu, Hastings Banda v Malawi, Macías Nguema v Rovnickové Africe, Idi Amin v Ugandě, Gnassingbé Eyadéma v Togu či Jean Bédel Bokassa ve Středoafričské republice.

domněnka pak platí zejména v Africe, jejíž sultanistické režimy dosahují znatelně vyšší životnosti než klasické sultanismy z prostředí latinské Ameriky udávané Linzem⁷.

Další významný příspěvek Brattona a van de Walla pak spočívá v jejich teorii, že charakter režimů extrémních personalismů významně ovlivňuje způsoby kolapsů těchto režimů a specificky zasahuje do procesů tranzice nového režimu (viz podkapitoly práce [1.3.6](#) a [1.3.7](#)). Části této teorie využívá autor práce pro analýzu kolapsu Kaddáfího Libye.

Bratton s van de Wallem argumentují, že africké režimy lze téměř všechny označit jako neopatrimonialistické režimy s jistými institučními variacemi (Bratton, van de Walle 1997: 68), podobný přístup zastává i Alex Thomson ve své knize *An Introduction to African Politics* (Thomson 2000: 115-116), a k totožným závěrům dochází ve své analýze afrických voleb Staffan Lindberg (viz Lindberg 2003). Aplikace teorie sultanistického režimu jakožto silného patrimonialismu v Africe tudíž přispívá k lepšímu pochopení afrických nedemokratických režimů a teoretickému propojení těchto typů režimů s teoriemi nedemokratických režimů ve světě. Je zjevné, že tato práce nemá ambice vyřešit tento zásadní problém (skloubení teorií světových nedemokratických režimů s teoriemi afrických nedemokratických režimů), nicméně autor se pokouší konkrétní případovou studií alespoň ukázat dobrou využitelnost teorie neopatrimonialismů v praxi pro rozličné typy afrických režimů.

1.3.1 Systém strachu a odměn

Sultanistický vládce disponuje neomezenou mocí, která je nejlépe charakterizována svou nepředvídatelností (Linz, Chehabi 1998: 25). Zavádění sultanistického systému strachu a odměn bývá často postupné, vládce se dostává k moci za podpory jasně rozeznatelných skupin⁸, často etnických skupin, jako v případě Somozů a Batisty, kteří se opírali o podporu znevýhodňované mestické a mulatské menšiny, či Duvaliera, který se zastával práv černochů ve své zemi (Linz, Chehabi 1998: 19). Během času, kdy se režim stává více sultanistickým, ztrácí panovník tuto počáteční podporu sociálních skupin a stále více spoléhá pouze na systém strachu a

⁷ Podle údajů Bienen a van de Walla bylo v celé Africe přes třicet procent vládců u moci déle než 8 let, oproti pěti procentům v Latinské Americe a osmnácti procentům v Asii (Bienen, van de Walle 1992: 693).

⁸ Někdy, jako v případě režimu Ferdinanda Marose, dokonce dochází k uchopení moci a ustanovení sultanismu skrze relativně férové volby (Abinales 2000: 156).

odměn pro jeho podporovatele a důvěrníky. Jinak řečeno, sultanismy disponují pouze velmi úzkou sociální základnou privilegovaných.

Typickým motivem vládnutí sultanistického vládce je zisk pro vlastní osobu a své společníky a jeho přerozdělování za účelem udržení si vlastní pozice, z čehož vychází režimní struktura moci. Oddanost vládcových spolupracovníků a podřízených, která je, pakliže je dostatek zdrojů, typicky vysoká, počínaje stabilizací režimu a trvajíc tak dlouho, dokud funguje systém rozdělování, vychází ze slibu materiálních odměn i jiných výhod, nad jejichž distribucí má vládce výhradní moc.

Aby si zajistil tyto finanční zdroje, které mohou být přerozděleny za účelem udržení moci, panovník nepředvídatelně zasahuje do struktur státu a ekonomiky. Přes monopolní vlastnictví podniků, produkující a prodávající nezbytné zboží, až po zabavování majetku a legislativní protekci či šikanu (Linz, Chehabi 1998: 22) a další praktiky, které jsou podrobněji popsány v podkapitole o ekonomice, získává vládce a jeho společníci obrovské prostředky k redistribuci. Není tak neobvyklé, že se tito lidé stávají jedněmi z nejbohatších lidí na celé planetě (například Hall 2000: 111).

Silná represe proti těm, kteří jsou mimo distribuční systém a staví se proti němu, či těm, kteří jsou uvnitř systému, ale mají vyšší mocenské ambice ohrožující panovníka, jsou pak druhou stranou režimních snah o udržení stabilního sultanistického režimu (Linz, Chehabi: 24).

1.3.2 Personalistická vláda

Personalismus je přítomen u mnoha typů nedemokratických režimů, u sultanismů jde však o základní stavební kámen režimu. Vládce se nesnaží tuto skutečnost příliš zakrývat, naopak aktivně buduje kult osobnosti a pokrevní síť příznivců, skrze niž udržuje a vykonává svou moc (např. Bosch 2015: 13). Vymýšlí pro sebe nové heroické tituly⁹, pojmenovává po sobě města, hory i další přírodní úkazy. Vychází množství knih s jeho citáty a proslovy. V případech afrických režimů není neobvyklé, že ve snaze zastrašit potenciální protivníky vládce šíří zvěsti o svých magických schopnostech¹⁰, nadpřirozeném původu a dalších podobných silách.

⁹ Rafael Trujillo byl například znám jako Benefactor de la patria, Nguema tvrdil, že je božského původu a Mobutu změnil své jméno na Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa za Banga, v jednom z překladů Mocný válečník, kráčeující od vítězství k vítězství, zanechávající za sebou spáleniště (Wrong 2009: 4).

¹⁰Například u tožského vládce Gnassingbé Eyadémy šlo o jeho údajnou nesmrtelnost, nadlidskou sílu a další magické schopnosti.

Přestože moc sultanistického vládce není založena na ideologické legitimitě, vládce sám často cítí potřebu ideologického ospravedlnění, kterou naplňuje tvorbou sultanistických ideologií, které obvykle nesou jeho jméno. Jejich úkolem je zpravidla vnější ospravedlnění svého personalistického stylu vládnutí (Linz, Chehabi 1998: 14).

Kromě kultu osobnosti je druhým aspektem této dimenze sultanistických režimů významná role členů rodiny panovníka, v některých režimech pak tuto roli zastávají členové širších pospolitostí či spřízněných kmenů. Obvyklými nástupci na pozici sultanistického vládce bývají synové sultanistických vládců. Tímto procesem je možné do jisté míry zachovat osobní pouta, loajalitu a již ustanovenou klientelistickou síť na níž moc režimu závisí. V Nikaragui i na Haiti synové panovníků takto zdědili úřad prezidenta, v jiných zemích byla zřejmá snaha o totéž s nepříliš úspěšnými výsledky¹¹. V sultanistických režimech je obvyklé, že členové rodiny zastávají důležité funkce především v armádě.

Důležitou roli často hrají i manželky vládců – v Ceaușescově Rumunsku byla jeho manželka druhou nejmocnější postavou komunistické strany, na Filipínách Imelda Marcosová zastávala řadu vládních funkcí včetně starostky hlavního města Manily, a na Haiti byly obě manželky Duvalierů zapojeny do velkých korupčních procesů (Greene 1993: 36-39). Z afrického prostředí je pak známý případ manželky tuniského prezidenta bin Alího Leila bin Alí, na níž byl spolu se svým manželem vydán v současnosti stále platný mezinárodní zatykač za masivní korupci a obohacování se na úkor státu, což také bylo jednou z hlavních příčin nespokojenosti a protestů vedoucím ke svržení bin Alího v roce 2011 v rámci arabského jara (The New York Times 2011a).

1.3.3 Formální instituce v sultanismu a fasáda ústavnosti

Formální instituce v sultanismech mají zpravidla pouze velmi omezenou moc, vládce se svými zmocněnci přímo zasahují do jejich struktur, ignorují jejich vnitřní normy i profesní standardy, které jsou obvykle oficiálně stále v platnosti, ve skutečnosti však nenesou žádnou reálnou závaznost (Linz, Chehabi 1998: 11). V počáteční konsolidační fázi sultanismu dochází k centralizaci ve smyslu vertikální dělby moci, posilování armády i státu – instituce jsou sice posíleny, avšak méně použitelné pro své původní účely, což je jedním z důvodů velmi obtížné demokratizace po pádu

¹¹ Například Ramfis Trujillo, syn dominikánského diktátora Rafaela Trujilla, byl dlouhodobě vnímán jako jeho následovník v roli vůdce režimu, u moci však vydržel méně než půl roku, když byl po vnitrostátní krizi a tlaku z USA přinucen uprchnout do Francie (Hartlyn 1998: 108-109).

sultanistického režimu. Linz tuto praxi nazývá splýváním režimu a státu, kdy se státní sféra stává osobní doménou panovníka (Linz, Chehabi 1998: 10). Slabé formální instituce jsou tak předpokladem stabilního sultanismu.

Chazanová nicméně ve svých starších pracích argumentuje, že v afrických režimech s potlačenými rolemi těchto formálních struktur se často na jejich místě úspěšně formují neformální organizace založené na etniku či profesi, které snižují režimní legitimitu a mohou položit základ i pro politickou liberalizaci (viz Chazan 1982).

Ústava bývá kvůli nedostatečné ideologické vyhraněnosti obvykle převzata z předchozích, v řadě případů demokratických, režimů. Vládce často ani nezastává pozici, která podle ústavy poskytuje nejvyšší moc, ale vládne ze vzdálenější pozice, či na oficiální místo moci dosadí vlastního člověka, jak lze pozorovat na případu Noriegova režimu, který vládl jako vojenský velitel, zatímco oficiální hlavou státu byl prezident, dále na příkladu pahlavských šáhů se svými premiéry, či Trujilla, který během své vlády přenechal prezidentství čtyřem různým osobám (Linz, Chehabi 1998: 17).

Sultanistický vládce používá tento postup, aby vyvolal zdání legitimacy svého režimu jak u svých obyvatel, tak i na mezinárodním poli. Demokracie a formální instituce jako parlament či volby jsou vyzdvihovány v projevech a prohlášeních, zatímco panovník je předefinovává podle vlastní potřeby do odlišné podoby, která s demokracií nemá mnoho společného. Tak jako v dalších nedemokratických režimech je v sultanismu hojně využíván institut plebiscitu.

Dalším častým prvkem v sultanismech je využívání strategie cíleného chaosu. Oslabování formálních i neformálních státních institucí zasahováním do jejich působení je praxí většiny sultanistických vládců, a paradoxně je důležitou zárukou stability režimu. Běžné je cílené vytváření chaosu častými změnami pravidel, rušením a zaváděním nových a nových státních institucí, a fragmentace neustálými personálními výměnami na administrativních pozicích (Linz, Chehabi 1998: 11).

Institucí hodné bližší analýzy v afrických sultanistických státech je armáda. V sultanistických režimech se armáda dostává do unikátní pozice, kdy je její role ochrany státu upozadřována. Armáda v sultanistických režimech často představuje nežádoucí mocenskou konkurenci, která je pro personalistického panovníka největším nebezpečím. V tomto ohledu analytici v africké sféře někdy zaměňují či ztotožňují role armády a ozbrojených sil režimu s rolí ozbrojených sil osobně příslušných panovníkovi

což by pro výzkum moderního sultanismu bylo zásadní chybou, protože panovníkovi osobní jednotky v sultanismech někdy ochranou roli nahrazují ale další znaky s armádou nesdílejí.

Armáda jako instituce v těchto typech režimů obvykle trpí nedostatkem financí a modernizace a její politická role je menší než je v afrických režimech obvyklé. V praxi v armádě často neexistují nebo nejsou respektována oficiální kritéria pro kariérní postup. Místo toho jsou pozice rozdělovány na základě známostí a osobní přízně. Výsledkem bývá deprofesionalizace a nezřídka také bojová neschopnost¹²(Linz, Chehabi 1998: 43). Bezpečnostní roli na místo státních ozbrojených sil v personalismech někdy zastávají nevojenské bezpečnostní organizace s přímými klientelistickými i pokrevními vazbami na osobu vládce, u nichž je riziko obrácení se proti režimu nižší.

1.3.4 Sultanistická ideologie

Sultanismus nemá skutečnou ideologii, která by byla vyjadřována režimní inteligencí tak, jak je obvyklé u režimů, u nichž hraje ideologie formující roli. Sultanistické ideologie tradičně využívané těmito vládci jako například Mobutismus, Jean-Claudismus, či Marcosova ideologie (viz Marcos 1979; Mobutu 1979), jsou obvykle založeny na etnickém či rasovém vymezení národa dané země od ostatních států a na personalismu vládce (Linz, Chehabi 1998: 14).

Přestože moc sultanistického vládce není založena na ideologické legitimitě, vládce sám často cítí potřebu ideologického ospravedlnění, kterou naplňuje tvorbou sultanistických ideologií. Ty obvykle nesou jeho jméno a šíří kult osobnosti, který je rovněž typickým znakem pro sultanistické vládce. Úkolem těchto ideologií bývá pouze vnější ospravedlnění svého personalistického stylu vládnutí (Linz, Chehabi 1998: 14). Sultanistické ideologie nejsou detailně propracovány a diskutovány tak, jak se děje u totalitních režimů, u nichž hraje ideologie velmi důležitou roli. Sultanistická ideologie má také tendenci se přizpůsobovat aktuálním požadavkům cizích velmocí, na nichž sultanismy často závisí.

Na rozdíl od role ideologie v jiných autoritářských či totalitních režimech jejich funkcí není být zdrojem legitimacy. Rovněž nejsou ukazatelem politického směřování – sultanistický panovník při vládnutí obvykle nedbá na možné vlastní ideologie, byť je

¹² Příkladem této neschopnosti a rozkladu mohou být katastrofální výsledky a naprostá dezorganizovanost Mobutových vojenských jednotek v konžské válce během roku 1997.

sám vytvořil (Linz 2000: 77). Jednou z jejich hlavních funkcí také bývá eliminace politických oponentů. Sultanistické ideologii zpravidla nevěří obyvatelstvo státu ani režimní elity, a často zřejmě ani samotný vládce. Linz tyto sultanistické ideologie nazývá pseudoideologiemi (Linz, Chehabi 1998: 24).

1.3.5 Sultanistická ekonomika a klientelismus

Pro aplikaci teorie sultanismu na africké režimy je třeba si uvědomit, že souvislost trhu a finančního kapitálu ve vztahu ke státní struktuře se v afrických režimech velmi odlišuje od zemí Evropy a Latinské Ameriky s korporatistickými režimy. Tyto režimy skrze podporu buržoazie a vnitřního i zahraničního soukromého kapitálu budují silnou střední třídu, na níž pak takový režim staví politickou podporu a legitimitu. V teorii tranzic bývá střední třídě přikládána rozhodující role na výsledcích tranzice (např. O'Donnell, Schmitter 1986: 38).

U afrických režimů toto neplatí. Bratton a van de Walle argumentují, že na rozdíl od režimů z ostatních částí světa jsou africké společnosti založeny na prekapitalistických systémech tradičního patrimonialismu (Bratton, van de Walle 1994: 459). Všudypřítomná korupce a klientelismus zde překrývají klasické kapitalistické vlivy, které stát aktivně podkopává. Časté bývá omezené uznávání soukromého vlastnictví, úmyslné zásahy do ekonomických struktur ve prospěch režimu, jehož cílem je udržet prostředky produkce pod přímou kontrolou, aby je pak využíval k akumulaci bohatství a jeho přerozdělování. Od soukromého podnikání a investic je tak všeobecně odrazováno. Výsledkem je, že buržoazie a obecně střední třída bývá v afrických neopatrimonialních režimech nevyvinutá, slabá a postrádající vliv na chod režimu (Bratton, van de Walle 1997: 89). V afrických sultanismech, které považujeme za extrémní případy patrimonialismu, by tato premisa měla platit o to silněji. Způsob, kterým jsou používány státní prostředky, způsobuje dlouhodobou finanční krizi, kapacity vynaložené na neustálou redistribuci pro politické účely, už typicky nemají možnosti dosahovat ekonomického vývoje a růstu (Bratton, van de Walle 1997: 67).

Stabilita sultanistického systému závisí hlavně na vládcových možnostech a schopnosti extrahovat finanční prostředky a přerozdělovat je mezi své společníky. Tato praxe ovlivňuje ekonomický systém dané země v příznačném směru, a jak autor argumentuje v dalších kapitolách, má zásadní vliv na vznik kolapsů a průběh tranzice v těchto režimech. Přestože Linz argumentuje, že ačkoliv sultanistické režimy nejsou

nevyhnutelným výstupem ekonomických struktur (Linz, Chehabi 1998: 28), není možno tyto faktory, které přispívají k vzniku a stabilitě sultanistických režimů, vynechat.

Jak již bylo zmíněno, základním stavebním kamenem mocenské struktury režimu je síť klientelismu, která udržuje loajalitu všech důležitých postav skrze distribuci bohatství. Z tohoto důvodu je dostupnost relativně snadno těžitelné suroviny, která poskytuje nutnost dalšího zpracování několika málo společnostmi, ideálním základem pro sultanismus.

V tomto ohledu se nabízí propojení s teorií rentiérského státu. Koncepce rentiérského státu spolu s navazujícími pracemi řady autorů (viz Karl 1997; Ross 2004; Collier a Hoeffler 2004) ukazují, že ekonomicky silně nerostně orientované režimy¹³ jsou obecně náchylnější k sultanizaci, jednak z důvodu snadného zisku přerozdělitelného bohatství a také kvůli nabytí relativní nezávislosti režimu na podpoře obyvatelstva, což je běžná charakteristika sultanistické struktury moci, kterou praxe rentiérských států zpravidla přináší. Schopnost extrakce nerostného bohatství, zejména ropy, je přímo úměrná stabilitě nedemokratickému režimu. V tomto ohledu jsou velmi důležité zejména vládcovi osobní dovednosti a cit pro vytváření klientelistických sítí a opatrného balancování neustále se měnícího systému osobní loajality.

Z pohledu na dřívější režimy přijímané Linzem jako sultanismy můžeme identifikovat ropu, měď a cukrovou třtinu jako typické suroviny vhodné pro sultanismus. Nález ropy a její těžba umožnil růst sultanismu ve Venezuele pod vládou Juana V. Gómeze a obrat k sultanismu v pozdějších letech íránské dynastie šáhů v letech 1963 až 1979, těžba a zpracování mědi hrálo primární roli v Mobutově sultanismu v Zairu i na Batistově Kubě. V Trujillově Dominikánské republice tuto roli namísto nerostných surovin zaujal průmysl zpracovávající cukrovou třtinu¹⁴ (viz Hall 2000). V mnoha sultanistických režimech je také významným zdrojem bohatství určeným k přerozdělování zahraniční pomoc. Jako příklad zde můžeme opět uvést Mobutův režim

¹³ Aby bylo stát možné považovat za nerostně orientovanou ekonomiku, měla by jeho nerostná produkce tvořit minimálně 10 % HDP (zpravidla však více) a 40 % celkového objemu vývozu.

¹⁴ V Dominikánské Republice můžeme sledovat skutečný příklad praxe sultanistické ekonomiky – Rafael Trujillo v době své smrti v roce 1961 vlastnil 80 % průmyslové produkce země, z níž bylo podstatné procento právě zpracovávání cukrové třtiny, zaměstnával 60 % celkové populace země, z nichž 45 % byli zaměstnanci jím vlastněných firem a 15 % státní zaměstnanci (Hartlyn 1998: 100). Z korupčních praktik lze zmínit zákaz těžby mořské soli v roce 1931 a ponechání země odkázané na jeho pevninské doly v Barahoně, zákaz dovozu rýže z ciziny a její monopolní distribuce jeho firmou a stejná situace s obuvním průmyslem po zákazu chování bos a další podobné případy. V roce 1946 začal Trujillo přebírat vlastnictví cukrových rafinerií a v roce 1955 již podle statistik země vlastnil více než polovinu celkové cukrové produkce. Systémy s takto fungující „mafiánskou“ ekonomikou nazývá Andreski příznačně „kleptokratický stát“ (Andreski 1966: 62-69).

závislý desítky let na finanční pomoci jak od Spojených států a Evropy tak od východního bloku.

Důsledkem zmíněných praktik je další charakteristika sultanistických ekonomik – procedurální nepředvídatelnost způsobená neustálými zásahy vládců. Ty znemožňují efektivní konkurenci firem a zamezují investicím nezávislých subjektů. De facto tedy neexistuje rozdíl mezi osobním bohatstvím vládců a státní pokladnicí, kterou panovník a jeho prostředníci využívají k privátním cílům. Vytváření monopolů, vydávání zákonů, jejichž cílem je zisk elity a eliminace nepohodlných konkurentů jsou běžnou praxí. Linz takový systém popisuje termínem „pokřivený kapitalismus“ (Linz, Chehabi 1998: 21), Robin Theobald pak tvrdí, že tyto silně patrimonialní režimy nejsou vůbec státem ale jen osobním nástrojem těch u moci (Theobald 1982: 549). Popsané metody spolu s častou nízkou mírou daňové zátěže u sultanismů závislých na distribuci bohatství z nerostných surovin pak také významně oslabují občanskou společnost (viz Ross 2001 a jeho vlivná práce o vztahu ropného bohatství a demokratickém směřování).

1.3.6 Opozice, stabilita a kolapsy sultanismů

S ohledy na cíle této práce je nutné položit teoretický základ, podle něžž můžeme analyzovat rozpad Kaddáfího režimu v Libyi. Tématem této podkapitoly je popis způsobu, kterým sultanismus ovlivňuje, zda kolaps a následná tranzice vůbec vznikne. Autor shrnuje literaturu o kolapsech sultanistických režimů a roli, sílu a složení opozice.

Goodwin, Skocpol, Goldstone spolu s dalšími autoři argumentují, že sultanismy bývají jedny z nejvíce náchylných režimů k revolucím (viz např. Goodwin, Skocpol 1989, Goldstone 2011: 10, Snyder 1998: 49). Potíží zde však znovu je to, že autoři vychází ve svých závěrech především z případů Latinské Ameriky¹⁵, zatímco na sultanismy v africkém prostředí není brán přílišný zřetel.

Všudypřítomným nebezpečím pro stabilitu sultanismů zpravidla bývá zhoršení finanční situace, jejímž důsledkem dochází k narušení klientelistických vazeb. Tato situace může nastat nepředvídatelnými změnami globálního trhu a cen suroviny, na níž jsou sultanistické režimy často závislé, či dlouhodobými efekty systematické korupce (viz [podkapitola o ekonomice sultanismů](#)). Silná neopatrimonialita rovněž podkopává

¹⁵ Ve svém tvrzení o vysoké náchylnosti a relativně krátké životnosti sultanismů Richard Snyder konkrétně vychází z případů Fulgencia Batisty na Kubě, Somozy Nikaragui a Íranu Šáha Rézy Pahlavího (Snyder 1998: 49).

občanskou společnost v těchto režimech, a tímto oslabuje zázemí pro antisystémové změny.

Přístupy ke studiu konců režimů dělíme obecně do dvou hlavních kategorií. Voluntaristický přístup autorů O'Donnella a Schmittera či Terry Karlové zdůrazňuje především aktivní roli jednotlivých aktérů a jejich svobodné rozhodování na základě svých individuálních zájmů jakožto nejvhodnějšího nástroje pro pochopení těchto procesů (viz O'Donnell, Schmitter 1986 nebo Karl 1990). Tito aktéři bývají obvykle rozdělováni do čtyř základních skupin: zastánci tvrdé linie režimu, režimní reformátoři, umírněná opozice a maximalistická opozice (O'Donnell, Schmitter 1986).

Tato práce pro analýzu režimních a opozičních sil, které stály u konce Kaddáfího režimu, využívá doplňkově i toto rozdělení, ale jinak se těmito klasickými koncepty hlouběji nezabývá. Pouze s voluntaristickým přístupem O'Donnella a Schmittera si u sultanismů však nevystačíme. Všechny čtyři skupiny bychom v sultanistických režimech hledali jen obtížně. Autor proto využívá pohled na krize personalistických režimů optikou kombinace voluntaristických a strukturálních přístupů, která byla zpracována Brattonem a van de Wallem v *Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa* a Richarde Snyderem v *Paths out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives*.

Bratton a van de Walle argumentují, že výše popsané tradiční rozdělení aktérů postrádá v neopatrimoniálních režimech významu, místo toho dynamiku tranzice v sultanismech nejlépe popisuje označení aktérů podle toho, zda stojí uvnitř či vně režimního distribučního systému (Bratton, van de Walle 1990: 86). I pokud dojde k režimní krizi, aktéři uvnitř klientelistické sítě se nesnaží o reformy a dále brání stávající formu režimu, na němž záleží veškeré jejich postavení. Naopak aktéři mimo režimní patronáž (často jde o bývalé příjemce výhod, členy administrativy, či armádní příslušníky, kteří upadli v nemilost), jednají pragmaticky, ať už tím, že podporují vláde nebo, což se děje ve většině případů, tím, že se ho snaží nahradit (Bratton, van de Walle 1994: 464). Přístup režimních elit tak můžeme označit za silně pragmatický.

Naopak zájmy aktérů opozice jsou jednoduše charakterizovatelné pouze jako svržení vůdce, a umírněná opozice (pokud je v sultanismu vůbec přítomna jako relevantní aktér) se za tímto účelem přidávají k maximalistické revoluční opozici (Snyder 1998: 52). Jejich společné zájmy však končí na bodě zbavení se sultanistického diktátora a jejich další spolupráce bývá problematická.

Snad ještě důležitějším bodem analýzy stability režimu je zaměření se na instituce režimu. U afrických sultanismů to je zejména role režimní záštity a korupční sítě spolu s propojeností státu s režimem a vyprázdňeností formálních institucí (viz [kapitola o sultanistických institucích](#)). Důležitým faktorem ve studiu stability sultanismů je také míra autonomie ozbrojených sil ve vztahu k personální síti vládce (Snyder 1998: 53).

Bratton a van de Walle dále argumentují, že v sultanismech je proces tranzice bojem o nastolení vlády práva v tom smyslu, že v praxi v těchto režimech ani zákony stanovené samotným režimem často nehrají roli ve způsobu vládnutí¹⁶. Tranzice v institučně vyprázdňených sultanismech je tedy procesem, v níž nová vláda musí nejdříve jak ve společnosti, tak ve státní sféře zavést platný právní systém (Bratton, van de Walle 1997: 88), na kterém se shodne populace a bude respektován. Zpochybňování sultanistického režimu kvůli nedodržování vlastních zákonů je jednou z účinných zbraní opozice, a její vrcholní členové často zahrnují právě právníky. Tentýž argument podává i Linz a Chehabi (Linz, Chehabi 1998: 25).

Podle dostupných údajů však krize v sultanistických režimech přicházejí zejména zdola. Ke svržení patrimonálních vůdců nejčastěji následkem masových protestů a demonstrací. Bratton a van de Walle argumentují, že i dovední sultanističtí vládcí z důvodu obklopení se nekritickými podporovateli, jimž jde pouze o udržení vlastní mocenské pozice, nejsou schopni příliš jasně sledovat nálady a stav společnosti (Bratton, van de Walle 1994: 462), a nebývají tak schopni činit účinné opatření a reformy v situaci, kdy jsou potřeba, a předcházet tak krizím. Finanční krize spolu s dlouhodobým upřednostňováním některých etnických či regionálních skupin a ignorováním většiny ostatních je snadným receptem k vyvolání sociálních nepokojů, které nejsou pro sultanistický režim se slabými ozbrojenými složkami snadné potlačit.

Podle Brattona a van de Walla jsou krize v neopatrimonialismech souboje ve stylu „všechno nebo nic“. I přes nabídky ochrany jejich osoby od spřátelených zemí jsou obvykle neopatrimonialističtí vládcí, mající na svědomí nejrůznější porušování lidských práv a historii masivní korupce, ze strachu o vlastní bezpečí nuceni hájit režim a bojovat až do konce (Bratton, van de Walle 1997: 85). Rozpad těchto režimů tak bývá dlouhý a bolestný, často s mnoha oběťmi na obou stranách. Důsledkem dominantní

¹⁶ Pro ukázkou tohoto přístupu Bratton a van de Walle citují rozhovor s kamerunským členem vlády z roku 1992, v němž samotný ministr vysvětluje, že zákony samotné nejsou pro stát nutně směrodatné, protože jsou vytvářeny lidmi, a jejich účel je pouze referenční (Bratton, van de Walle 1994: 466).

pozice maximalistické opozice a zastánců tvrdé linie režimu pak bývá fakt, že nejobvyklejším způsobem tranzic v sultanismech je revoluce (Snyder 1998:67).

Bratton a van de Walle zkoumají specificky roli střední třídy a argumentují, že na rozdíl od případů ve zbytku světa má střední třída v afrických neopatrimonialismech tendenci připojovat se k antirežimním silám v případě krize. Tato role ale nebývá rozhodující jako v případech tranzic Latinské Ameriky, protože střední třída není ani početná ani důležitá pro vedoucí skupiny, které získávají hlavní prostředky k přerozdělování nikoliv prostřednictvím svých obyvatel skrze zdanění a další vazby, ale extrakcí nerostných surovin a jejich prodejem na globálním trhu.

Dalším častým důvodem vedoucím k rozpadům sultanismů, který není možné opomenout je rozštěpení režimních elit ohledně přístupu ke zdrojům. Zde záleží především na propracovanosti osobní sítě podporovatelů a dovednosti vládců udržovat svou mocenskou pozici stálým balancováním v přerozdělování státních prostředků tak, aby měl plnou kontrolu nad důležitými aspekty režimu a zároveň nedovolil žádnému mocenskému konkurentu nabrat příliš vlivu na to, aby jej ohrozil (Bratton, van de Walle 1990: 86). Z tohoto důvodu vládců pravidelně střídá držitele důležitých i méně důležitých pozic a pečlivě sleduje nežádoucí akumulaci moci u jednotlivých spolupracovníků.

Linz s Chehabim a Richard Snyder pak u sultanismů identifikují jako zásadní faktor stability závislost režimu na supervelmoci, konkrétně Spojených států. Podle těchto autorů je závislost na supervelmoci jedním ze znaků sultanistického režimu¹⁷. Systém přerozdělování je v těchto případech závislý na zdrojích supervelmoci, což přináší velká rizika pro sultanismus. Obecně řečeno, čím vyšší závislost sultanismu na cizí velmoci, tím nižší stabilita a vyšší šance na převrat (Snyder 1998: 69). V africkém prostředí tento proces můžeme dobře vidět v kolapsu Mobutova sultanismu, kdy se vlivem ukončení posílání mezinárodní finanční pomoci postupně rozpadly patronážní sítě udržující režim v chodu.

Snyder rovněž argumentuje, že faktorem výrazně zvyšující riziko pádu sultanistického režimu je také nízká penetrace klientelistické sítě v občanské společnosti (Snyder 1998: 69). Jinak řečeno, stabilní sultanismus vyžaduje efektivní systém uplácení obyvatelstva kombinovaného s represí (viz [podkapitola o systému strachu a odměn](#)).

¹⁷ Jak autor zmiňuje v diskuzi o teorii sultanismu, tento bod je jednou z hlavních příčin kritiky celé teorie, protože Linz a Chehabi vycházejí pouze z několika málo případů z Latinské Ameriky a Filipín.

1.3.7 Dědictví sultanismů

Koncept dědictví nedemokratických režimů je v současnosti stále prozkoumán jen povrchně. Například Huntington ve svém výzkumu třetí demokratizační vlny nenachází mnoho důkazů o přímé souvislosti mezi předchozí strukturou režimu a následné demokratizaci (viz Huntington 1991). Naopak tento přístup s úspěchem využívají Pérez-Liñán a Mainwaring ve studiu přechodů latinsko-amerických režimů (viz Pérez-Liñán, Mainwaring 2013).

Autor se domnívá, že v případě sultanistických režimů nabízí studium dědictví předchozího režimu užitečné poznatky. Zejména u afrických neopatrimoniálních režimů, kde dochází k relativně častým změnám režimů za účasti mezinárodních aktérů, je důležité zabývat následky kolapsů režimů ať už samovolnými či s přispěním intervencí.

Z předchozí diskuze vyplývá o struktuře sultanistického režimu, že institucionální a individuální omezení vytváří v těchto režimech konstelaci, která výrazně snižuje pravděpodobnost tranzice dvěma směry nejpříznivějšími pro další budování demokracie: přechod paktem a reformací zdola. Naopak jednoznačně nejčastějším způsobem přechodu ze sultanismu je násilná revoluce, která nabízí nejhorší prospekty pro budování demokracie ze všech čtyř způsobů přechodů. Důsledkem toho je, že tranzice k demokracii po sultanistickém režimu je zpravidla velmi nepravděpodobná (Snyder 1998: 50). Podobně argumentuje i Bratton a van de Walle, kteří tvrdí, že výsledek politické tranzice přímo vychází ze způsobu vládnutí personalistického panovníka¹⁸. V sultanismech jsou vůdci opozice obvykle extrémně polarizováni bez ochoty činit kompromisy, což se přelévá i do období po svržení režimu. Nově vzniknuvší organizace a politické strany jsou obvykle silně regionalizovány, nemají zázemí, tradici, finance, ani nutnou úroveň organizace k tomu, aby mohlo dojít k funkčnímu procesu utváření nového režimu (Bratton, van de Walle 1990: 87).

Na základě předchozích argumentů Snyder definuje následující tři faktory vycházející ze strukturálního hlediska: míra penetrace státní sféry vládcovou patronážní sítí, míra penetrace společnosti vládcovou patronážní sítí, a vládcova závislost na externí velmoci (Snyder 1998: 60). Z voluntaristického hlediska pak Snyder definuje

¹⁸ Bratton a van de Walle například argumentují, že kvůli relativně nižší míře patrimonialistických praktik a vyvinutým formálním (ale rasově exkluzivním) institucím, jsou velmi dobrými kandidáty na demokratizaci tzv. osadnické režimy (Bratton, van de Walle 1994: 487).

tyto tři faktory: Síla režimních reformátorů, síla umírněné opozice, a síla maximalistické opozice (Snyder 1998:61).

Obecně se dá říci, že čím vyšší míra prvních dvou strukturálních ukazatelů, tím vyšší stabilita sultanistického režimu, naopak závislost na cizí mocnosti stabilitu významně snižuje. U voluntaristických faktorů platí, že čím menší síla všech tří aktérů tranzice odlišných od zastánců tvrdé linie, tím je vyšší stabilita režimu¹⁹.

V zásadě jediným případem režimu zařazeného Linzem a Chehabim mezi sultanismy, který byl schopen po pádu režimu úspěšně tranzice k demokracii, byl Marcosův režim na Filipínách. Při bližším pohledu na tento režim Snyder identifikuje míru penetrace patronážní sítě ve státu i společnosti jako nízkou, závislost na Spojených státech jako vysokou, a sílu všech tří opozičních uskupení jako vysokou (Snyder 1998: 60-61), tedy přesně opačné hodnoty k těm, které vykazuje stabilní sultanismus.

V takovém případě je ovšem na místě otázka, zda je správné Marcosův režim vůbec řadit do typických sultanismů, když většinu znaků, kterými je sultanismus definován, vykazují pouze slabě. Ze Snyderovy teorie tedy vychází, že vyšší šance na úspěšnou demokratizaci mají pouze vysoce nestabilní a slabé sultanistické režimy, naopak v pevně zakořeněných sultanismech k přechodům většinou vůbec nedochází a pokud ano, tak bývají neúspěšné a končí nastolením nového nedemokratického režimu.

Kritika této teorie dědictví někdy může namítat, že jde o argumentaci kruhem, kde výsledný poznatek je to, že čím je původní režim demokratičtější, tím je větší šance na úspěšnou tranzici a demokratizaci. To zde ovšem neplatí, protože při výzkumu dědictví sultanistických režimů se zaměřujeme na konkrétní strukturální prvky režimu a jejich vliv v následujícím období bez ohledu na míru jejich demokratičnosti. Protože jsou sultanistické režimy kategorií, která se vymyká běžné lineární klasifikaci demokratičnosti, použití těchto pojmů by bylo samo o sobě zavádějící.

1.4 Rozpadlé režimy

Teorie rozpadlých režimů byla rozpracována zejména Zartmanem v *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority* (1995) a Rotbergem v *When States Fail: Causes and Consequences* (2004). V této oblasti existuje celá řada pojmů jako slabý stát, nefunkční stát, zkrachovalý stát a jiné, autor však tyto další

¹⁹ Síla maximalistické opozice však bývá přirozeně vysoká v sultanistických režimech (viz subkapitola o stabilitě a opozici v sultanismech výše).

významy považuje pro účely této práce za nadbytečné a dále se jimi nezabývá. Práce využívá pojem rozpadlého státu v jeho základní podobě bez dalších, často matoucích, rozšiřujících významů.

Podle Rotberga můžeme definovat rozpad státu jako situaci, kdy stát již není schopen vykonávat základní funkce moderního národního státu vycházející z Weberovy klasické definice. Za tři hlavní funkce označuje státní monopol na násilí, legitimita a vláda práva (Rotberg 2004: 5-8). Pro jeho pojetí je tedy typické spojení rozšíření násilí a kriminality spolu s rozpadem státní moci. Zartman poskytuje podobnou definici, v níž popisuje rozpadlý stát jako režim, který ztratil kontrolu nad politickou i ekonomickou sférou. Zartmanovo chápání rozpadlého státu vychází z Hobbesovy společenské smlouvy (Zartman 1995: 9) a jeho koncepci přebrala do své kategorizace afrických režimů Naomi Chazanová, která do rozpadlých režimů zařadila Ugandu mezi lety 1981 až 1986, Demokratickou republiku Kongo, Sierra Leone, Libérii či Somálsko během devadesátých let (Chazan et al. 1999: 155).

V současnosti se zdá být nejlepším měřítkem pro určení rozpadlosti režimu Fragile State Index²⁰ organizace Fund for Peace, který podle dvanácti sociálních, ekonomických a politických indikátorů určuje míru nestability současných států. Tyto indikátory zahrnují frakcionalizovanost elit, efektivitu bezpečnostního aparátu, skupinovou konfliktovost, veřejné služby, míru uprchlictví, ekonomický stav a další faktory (viz Fragile State Index 2020).

Přestože je v odborné literatuře Fragile State Index rovněž terčem určité kritiky (viz Gros 2011: 536), autor tento index považuje za dostatečný nástroj pro účely případové studie v této práci a analyzuje Libyi po svržení Kaddáfího zejména s využitím tohoto indexu a jeho indikátorů. Ambicí autora není komplexně prozkoumat toto problematické období, místo toho se omezuje na analýzu doplňující hlavní téma této práce – charakterizování a zařazení Kaddáfího nedemokratického režimu.

Je třeba zmínit, že samotná teorie rozpadlého státu je předmětem široké kritiky. Problémem je mnohoznačnost a hromadění rozmanitých režimů a zcela odlišných typů problému do jediného konceptu (viz např. argument Szuhai 2015). Další autor Gros argumentuje, že Rotbergovo a Zartmanovo pojetí je nepřesné, protože jimi předpokládaný anarchický stav po rozpadu ve skutečnosti příliš nenastává, a místo něj vznikají alternativní systémy vládnutí založené na tradičních seskupeních nebo

²⁰ Tento index byl do svého přejmenování v roce 2013 znám pod jménem Failed State Index.

náboženství. Gros dává za příklad systém islámského práva šaría, který zachoval řád v některých rozpadajících se systémech subsaharské Afriky při selhání státu (Gros 2011: 540). Podobně argumentuje i Chazanová, která při nepřítomnosti či neschopnosti formálních institucí zdůrazňuje roli společenských neformálních institucí (viz Chazan 1982).

Někteří autoři pak chápou teorii rozpadlého státu jako jeden z nástrojů k vytváření politik k předpovězení kritických situací, a argumentují pro využití teorie v předcházení humanitárních a dalších krizí (viz např. Fukuyama 2006). Toto normativní pojetí však spolu s přílišnou obecností konceptu činí užití konceptu pro vědecké účely problematické. Pro vyhnutí se kontroverzím obklopujícím tuto teorii, autor pro analýzu post-kaddáfiovské Libye využívá pouze jasně stanovenou původní úzkou definici teorie rozpadlého státu tak, jak je popsána výše.

2. Politický vývoj moderní Libye

V této empiricko-analytické části práce se autor zabývá politickým vývojem jednotlivých období, do nichž je stručně zahrnuta podkapitola o libyjské monarchii, podrobná případová studie o Kaddáfího režimu v letech 1969 až 2011, jejímž cílem je určit charakter režimu v konkrétních obdobích tohoto dlouhotrvajícího státního zřízení, a odpovědět na otázku, zda jej můžeme považovat za moderní sultanismus.

Tato kapitola slouží z velké části jako podklad pro analýzu v následující kapitole, v níž autor aplikuje teorii sultanismu na jednotlivá kritéria Kaddáfího režimu. Specifickou podkapitolou je pak rozpad Kaddáfího personalistického režimu a občanská válka v roce 2011.

2.1 Libye před Kaddáfího pučem 1969

Jakožto území spadající pod italskou koloniální správu (v období od 1911 do 1943, v předchozí době spadalo územně pod Osmanskou říši), byl osud Libye po druhé světové válce předmětem rozsáhlých diskuzí na půdě nově vzniknuvší OSN. Itálie se v mírové dohodě vzdala územních nároků a země obsazená britskými a francouzskými silami se stala na několik let poručenským územím OSN. Nezávislý stát vznikl ke konci roku 1951 ve formě federace tří historických územních celků Kyrenaika, Tripolsko a Fezzán. Jeho králem byl uznán Idrís Sanúsí, který měl vazby na předchozí odbojové hnutí v období italské okupace. Idrísův režim v Libyi byl nedemokratický po celou dobu jeho trvání.

Nový stát trpěl řadou ekonomických²¹ i politických potíží²². V té době byla Libye zcela závislá na rozvojové pomoci od západních zemí a na financích z pronájmu vojenských základen na svém území, z nichž největší byla americká letecká základna Wheelus Air Base²³, za což USA poskytovala Libyi finanční prostředky převyšující částku 100 milionů dolarů ročně (Metz 1989: 35). Obrat ve směřování země přinesl objev ropy v letech 1959 a začátek těžby v roce 1961. Předchozí závislost na západních mocnostech byla nahrazena závislostí na zahraničních ropných společnostech.

²¹ Nezávislá Libye pod Idrísovou vládou patřila k těm nejhudším zemím na světě (Metz 1989: 34).

²² Země měla celkem čtyři vlády, tři autonomní provinční vlády a jednu ústřední, které mezi sebou měly nevyjasněné kompetence, a často vydávaly protichůdná opatření. Během 17 let existence monarchie se vystříдалo více než 40 vlád (Gombár 2015: 116) a v roce 1963 došlo k úplnému zrušení federálního systému ve prospěch centralizované vlády.

²³ Šlo o největší americkou vojenskou základnu mimo území Spojených států s obrovským strategickým významem.

Ekonomická situace se významně zlepšila a Libye se stala typickým rentiérským státem²⁴, běžné byly praktiky korupce a klientelismu. V tomto smyslu lze říci, že to bylo již Idrísovo zřízení, které položilo hlavní základy pro Kaddáfího neopatrimoniální režim, který navazoval na rentiérské praktiky Idrísovy vlády v oblasti ekonomiky a na represí na politickém poli.

Dle vzoru sousedního násirovského Egypta v Libyi rostl význam arabského nacionalismu, s nímž se změnil také přístup Libye k západním státům, a bylo dohodnuto postupné vyklizení vojenských základen. Množily se demonstrace proti postoji vlády k západním mocnostem a vlažným zapojením se Libye do záležitostí arabského světa, což nakonec vyústilo v nenásilný převrat skupiny nižších důstojníků libyjské armády 1. září 1969, v jehož čele se ukázal být sedmadvacetiletý důstojník²⁵ Muammar Kaddáfí²⁶.

2.2 Kaddáfího nedemokratický režim v letech 1969 až 2011

Autor v této kapitole předkládá případovou studii Kaddáfího nedemokratického režimu s cílem odpovědět na výzkumné otázky stanovené v úvodní části práce. Struktura případové studie je rozdělena časově do čtyř chronologických částí, z nichž každá odpovídá odlišnému období Kaddáfího režimu. Konkrétně se jedná o roky 1969 až 1977, 1977 až 1987, 1987 až 2000 a 2000 až 2011. Tyto období odpovídají výrazným přelomům v politickém vývoji Kaddáfího režimu.

V těchto jednotlivých podkapitolách autor popisuje charakteristiku režimu a politický vývoj v daném období s ohledem na přítomné sultanistické znaky, a na získané závěry pak navazuje v následující kapitole práce, ve které se zabývá analýzou konkrétních konceptů, popsaných v teoretické kapitole výše jako klíče k identifikaci režimu jako sultanismus. Na jejich základě vytváří rovněž znázornění vývoje sultanistických tendencí na škále, která umožňuje kvantitativní zhodnocení jednotlivých tendencí v každém z daných časových období.

²⁴ Náhlý růst příjmů z ropy ukazuje zvýšení HDP na hlavu z hodnoty 35 \$ v roce 1951 na 2000 \$ v roce 1969, přičemž objem vývozu ropy vzrostl ze šesti milionů barelů v 1961 na 1120 milionů barelů ropy za rok 1969 (Gombár 2015: 120).

²⁵ Ve skutečnosti měl Muammar Kaddáfí v okamžiku převratu pouze hodnost poručíka, protože byl dříve za politické aktivity degradován z hodnosti kapitána (Haimzadeh 2011: 41).

²⁶ V literatuře všeho druhu existují velmi rozmanité způsoby psaní Kaddáfího jména. Podle některých údajů má jméno plukovníka Kaddáfího více než 100 způsobů, kterými jej lze přepisovat. Protože neexistuje jednotná shoda na způsobu přepisu jmen z arabštiny, autor využívá v této práci verzi přepisu, která je v českém prostředí nejpoužívanější.

2.2.1 Konsolidace nedemokratického režimu a první desetiletí Kaddáfího vlády

Po relativně hladkém průběhu převratu 1. září 1969²⁷ byl v Libyi ustanoven nový režim, do jehož čela se postavila dvanáctičlenná Rada revolučního velení, v jejímž čele stál Muammar Kaddáfí. Protože se jednalo spíše o přechodné období, nelze ještě Kaddáfího považovat jako jediného vůdce libyjského režimu. Kaddáfí v tomto období soupeří s ostatními členy RRV o politickou přízeň a pomalu konsoliduje svou moc skrze formování personálních spojení napříč skupinami.

Období prvních let Kaddáfího režimu bylo silně ovlivněno vývojem v Egyptě, sám Kaddáfí byl velkým obdivovatelem prezidenta Násira. Ideové ukotvení novému režimu pak poskytla ideologie panarabismu a arabského socialismu. Významnou roli v tomto období hrálo islámské náboženství. Byla učiněna celá řada kulturních změn s cílem nahradit západně orientovanou kulturu z období monarchie za arabskou, byl přijat nový islámský kalendář a islámské právo (Gombár 2015: 126). Kaddáfího panarabský nacionalismus, který byl jedním z hlavních témat jeho několikahodinových charismatických projevů, měl v době převratu a následujícím období vysokou podporu a ohlas u obyvatelstva (Haimzadeh 2011: 56). V roce 1970 byl Italům v Libyi zkonfiskován veškerý majetek, důležitým symbolem tohoto směřování pak bylo vypořádání se s americkou a britskou vojenskou základnou Wheelus Air base a El Adem, a přestože vyklizení těchto základen bylo dohodnuto již za předchozího režimu, Kaddáfímu se podařilo tento krok prezentovat jako velký úspěch své velké antiimperialistické revoluce (el-Kikhia 1997: 124).

Spíše než sultanistické rozvíjení klientelistické sítě jsou pro toto období typické masivní investice do infrastruktury a do projektů, které měly zvyšovat životní úroveň libyjského obyvatelstva. V duchu egalitářství, který byl tehdy přítomen ve všech veřejných prohlášeních, byly významně zvýšeny výdaje na zdravotnictví, podporu vzdělávání a gramotnosti, zvýšily se minimální mzdy a úroky půjček pro nejchudší vrstvy poklesly až k nule (Vandewalle 2011: 87). V zemi se skutečně podařilo značně zvýšit životní úroveň, kromě bezplatného školství a zdravotnictví byl pro obyvatele rovněž zajišťován přístup k elektřině a vodě zcela zdarma (Gombár 2015: 128). Po ekonomické stránce se Libye stala jednou z nejbohatších zemí v Africe, a tento posun

²⁷ Reakce elit původního režimu byly chaotické a rezignované. Nejdůležitější režimní armádní síla Cyrenaican Defence Force se vzdala bez jediného výstřelu po třech dnech po zatčení svého brigádního generála, následník trůnu se okamžitě vzdal nároku na trůn a král Idrís se rozhodl usadit v Egyptě bez dalších snah hledat mezinárodní pomoc.

dobře ilustruje zvýšení HDP na hlavu z 2216 \$ v roce 1969 na hodnotu téměř 10 000 \$ v roce 1978 (Vandewalle 2011: 96). Tato situace bezesporu zvyšovala Kaddáfího popularitu a legitimitu nového režimu v této fázi.

Kaddáfího mocenské postavení v počátečních letech však bylo daleko od neohrožitelného. Uvnitř nejužšího vedení probíhaly mocenské rozepře mezi Kaddáfího revoluční frakcí a technokratickou frakcí. Jádrem sporu bylo čistě ideologické, a šlo zejména o způsob, jakým využívat vysoké zisky z těžby ropy. Zatímco frakce blízká Kaddáfímu se zasazovala o jejich využití v rámci arabského socialismu pro zlepšování služeb státu a zvyšování životní úrovně populace, členové technokratické frakce nabádali k hospodárnějšímu využití a dlouhodobějším investicím (Vandewalle 2011: 100).

Tyto potíže se Kaddáfímu podařilo vyřešit během let 1973 až 1977 skrze jím iniciované hnutí tzv. lidové revoluce, po jehož implementaci se dá mluvit o Kaddáfího konečném získání stabilní pozice v čele režimu. Druhou postavou režimu a místopředsedou RRV byl Abd as-Salám Džallúd, který se stal oficiální hlavou státu v roce 1974, když Kaddáfí rezignoval na oficiální funkce a ponechal si pouze neformální tituly s názvem Bratr vůdce, což je u sultanismů typickou praxí vládců. V roce 1975 se člen RRV al-Muhajdí pokusil s dalšími důstojníky o státní převrat, ten ale skončil neúspěšně, a Kaddáfí následujícími čistkami upevnil svou moc (Gombár 2015: 127). Z původní dvanáctičlenné Rady revolučního vedení v roce 1975 zůstalo pouze pět revolučně orientovaných členů a RRV byla později zrušena úplně.

Z výše zmíněných znaků je zřejmé, že nové vedení Libye spolu s Kaddáfím spočívalo především na revoluční legitimitě a silné mobilizaci obyvatelstva. Přes jisté náznaky nenalezneme sultanistických znaků v tomto období příliš mnoho. Charakter režimu odpovídá mnohem více populistickému režimu definovanému Naomi Chazanovou – vláda se skrze rozsáhlé projekty snaží o zvyšování životní úrovně z příjmů z ropy, což je důkazem o vědomí o odpovědnosti vůči obyvatelstvu, z něž v této fázi vychází rozhodující režimní podpora. Na různých úrovních státu rovněž existují státní instituce jako systém lidových výborů, mezi lety 1971 až 1977 také existovala jediná povolená politická strana Arabský socialistický svaz Libye po vzoru egyptské ASU prezidenta Násira²⁸. Tuto konsolidační fázi Kaddáfího nedemokratického režimu tak spíše než jako sultanismus můžeme označit jako populistický režim.

²⁸ Již v roce 1972 se nicméně ukázalo, že ASSL je spíše překážkou Kaddáfího mocenským ambicím, když strana opakovaně vyjádřila kritiku vůči vládě kontrolovanou RRV. Po roce 1975 proto Kaddáfí

2.2.2 Stát mas v období 1977 až 1987

Odlišným směřováním se režim začal ubírat již v roce 1973 se zavedením prvních místních výborů a komisí, které nahradily všechny předchozí instituce na nejnižších úrovních státu. Přelomovým rokem byl rok 1977, kdy si Kaddáfí po vypořádání se opozičním křídlem RRV a organizátory pokusu o převrat z roku 1975, které v roce 1977 nechal popravit, definitivně upevnil své mocenské postavení jako jediný muž v čele režimu a rozhodl se razit vlastní cestu vládnutí.

V lednu roku 1976 Kaddáfí vydává první část své Zelené knihy, v níž formuluje základy své Třetí univerzální teorie jako alternativy ke kapitalistickému i socialistickému státnímu zřízení tehdejšího bipolárně rozděleného světa. Stát Libye získal nové jméno²⁹ a státní symboly, a státní zřízení bylo oficiálně změněno použitím označení *džamáhíríja*, což v překladu z arabštiny znamená vládu všech občanů či stát mas. Tímto pojmem je Libye označována až do občanské války v roce 2011. Aplikace Kaddáfího třetí univerzální teorie zcela proměnila politické i sociální prostředí v zemi a umožnila Kaddáfimu plné uchopení moci skrze síť personalistické loajality.

V souladu s tezemi ze Zelené knihy (viz Kaddáfí 1990) byla v tomto období ve vztazích k ostatním zemím uplatňována aktivistická zahraniční politika – byl zřízen úřad pro export revoluce a Kaddáfí poskytoval finanční podporu různým zahraničním revolučním hnutím, mezi něž patřily jednak africká hnutí za nezávislost či rovnost³⁰, tak i různá radikální uskupení po celém světě včetně řady teroristických organizací jako IRA, ETA, německá Frakce Rudé armády, či četné palestinské skupiny (Simons 1996: 280). Kromě toho Libye podporovala spřízněné revoluční režimy, jen mezi lety 1973 až 1980 dosahovala dle odhadů el-Kikhii libyjská finanční pomoc ostatním africkým státům částky přes 500 milionů dolarů (el-Kikhia 1997: 114). Tato aktivistická politika spolu s pronásledováním a vraždami politických odpůrců v zahraničí vedly k postupnému zhoršení mezinárodního postavení Libye. Diplomatically došlo k hlavním konfliktům s Velkou Británií a USA. Obzvláště špatné vztahy se Spojenými státy vedly

nahradil funkce strany svým vlastním novým systémem vlády zvaným Třetí univerzální teorie, a v roce 1977 byla strana rozpuštěna úplně. Členství či aktivity v jakékoliv straně v Libyi po roce 1977 bylo ilegální (el-Khawas 1986:49).

²⁹ V překladu z arabštiny Libyjská arabská lidová socialistická džamáhíríja.

³⁰ Známá je také pozdější významná finanční podpora antiapartheidních skupin v Rhodesii a Jihoafrické republice, která vyústila v otevřené přátelství obou zemí až do revoluce v roce 2011 i osobním přátelstvím mezi Muammarem Kaddáfím a Nelsonem Mandelou.

až k přímým leteckým útokům z podnětu tehdejšího prezidenta Reagana, který ke Kaddáfimu choval značnou osobní zášť.

Ve vnitřní struktuře libyjského režimu v druhé polovině sedmdesátých let k razantním změnám. Oficiální vláda v čele s předsedou Džallúdem byla v roce 1977 rozpuštěna a nahrazena Všeobecným lidovým výborem, který měl dle Kaddáfího ideologie fungovat jako nejvyšší orgán systému přímé demokracie, v jehož pravomoci se nacházela státní správa a administrativa³¹ (viz Kaddáfí 1990). Pod ním se nacházel komplikovaný systém lidových výborů a všelidových kongresů na různých úrovních státní správy, jichž se měl účastnit každý občan Libye (viz Kaddáfí 1990: 7-8). Z rozhodovací pravomoci těchto orgánů však byly vyňaty ty nejdůležitější sektory, a to zejména ropný sektor, bankovníctví a státní finance, nad nimiž si udržoval výhradní kontrolu Kaddáfí (Gombár 2015: 129).

V realitě tyto nové oficiální politické instituce libyjského státu rozhodovali pouze o věcech místního významu. Jejich fungování bylo neefektivní a chaotické, což zřejmě vyhovovalo skupině kolem Kaddáfího, která v rukou držela skutečnou moc. Téměř ze dne na den se také proměnil postoj režimu k soukromému sektoru. Přestože to bylo v přímém rozporu se zájmy skupin, na jejichž základě z velké míry stála legitimita revolučních sil, byly již v roce 1977 vydány zákony, které zakazovaly firmám najímat pracovníky (Simons 1996: 233; el-Kikhia 1997: 56), a v praxi znamenaly konec práce za mzdu jako takové (pro Kaddáfího argumentaci viz Kaddáfí 1990: 13), domy pronajímané za účelem zisku najednou připadli nájemníkům, a podnikatelé včetně mnoha soukromých farmářů začali být označováni za parazity.

Z oficiálních úředních údajů kompilovaných ve studii Mabroky al-Werfalli lze nicméně sledovat poměrně vysokou účast obyvatelstva na jednáních místně příslušných Základních lidových kongresů. Například v hlavním městě Libye v počátečních letech zavedení tohoto systému od roku 1978 po rok 1985 se míra participace pohybovala mezi 60 až 70 % (al-Werfalli 2011: 54). Na tomto základě lze prohlásit, že tyto státní instituce disponovali zpočátku určitou legitimitou a důvěrou od široké veřejnosti.

Ke kontrole lidových výborů pak v roce 1977 byly vytvořeny první Revoluční výbory. Tyto neformální instituce, které neměly žádnou legální oporu v ústavě či tehdejších zákonech, se staly skutečnými vykonavateli Kaddáfího moci (Gombár 2015:

³¹ Kaddáfí se stal generálním tajemníkem VLV. V 1978, po roce v čele VLV, Kaddáfí rezignoval na tuto pozici a dále již nezastával žádné oficiální funkce, ponechal si pouze neformální tituly Bratr vůdce a Školitel revoluce (Gombár 2015: 128)

129) až do revoluce v roce 2011. Spolu se systémem formálních institucí přímé demokracie, vytváří Kaddáfího radikální RV, které jsou formovány skrze jeho personalistickou síť loajality, specifický systém dvojvládní se dvěma paralelně fungujícími centry moci. Pro pochopení struktury této moci a tím i identifikaci klíčové charakteristiky Kaddáfího režimu je třeba tento důležitý neformální orgán prozkoumat blíže. [Podkapitola o institucích v Kaddáfího režimu](#) se věnuje jednak roli revolučních výborů v politickém systému Libye i způsob jejich obsazování, dále [podkapitola o klientelismus a personalismu v Libyi](#) zkoumá konkrétní personální obsazení těchto institucí.

Spolu s příchodem Kaddáfího permanentní revoluce začal režim využívat postupy, které Patrick Haimzadeh charakterizuje souhrnně výstižným názvem „strategie šoku“ (Haimzadeh 2011: 97). Režim úmyslně vyvolává administrativní chaos a občanskou apatii neustálými provozními změnami v administrativě na všech úrovních státu za cílem dezorganizovat a paralyzovat státní instituce. Běžné byly neočekávané přesuny sídla organizací z místa na místo či schvalování nových reforem ještě předtím, než ty staré mohou vstoupit v platnost (více viz [podkapitola o Kaddáfího taktice systematického chaosu](#)). Velká část libyjských státních struktur tak byla režimem efektivně neutralizována. Oficiální propaganda navíc dále šířila zmatek, který byl vyvoláván rozpory mezi oficiálními tezemi a reálnou situací ve většině měst či vesnic.

V tomto období byla rovněž potlačena politická role armády. Autoři se shodují, že v důsledku opatření vycházejících z pokusu o převrat opoziční skupinou v RRV v roce 1975, se libyjská armáda stala zcela vyprázdňenou organizací, která pozbyla svou funkci standardních ozbrojených sil. El-Kikhia i Vandewalle hovoří o praktickém zániku stálé armády (el-Kikhia 1997: 59-60; Vandewalle 2011: 100). Snahy o omezení moci armády jsou pro sultanistické vládce typické, a v případě Kaddáfího Libye se jedná o ochromující zásah proti armádě, který dosahuje stejné, ne-li ještě silnější úrovně (více viz [podkapitola o libyjské armádě](#)) jako u příkladů typických sultanistických režimů, které využívají atmosféru paranoie k neutralizaci její politické role dle teorie Juana Linze. Výsledky této praxe jsou dobře viditelné během počátků občanské války v roce 2011, kdy byla zřetelná nízká míra organizace a všeobecný chaos v libyjské armádě.

Vandewalle výše zmíněné státní zřízení vycházející z tezí Zelené knihy označuje jako bezstátní společnost (Vandewalle 2011: 105). Autor této práce s tímto označením souhlasí a vnímá jej jako charakteristické pro většinu Kaddáfího dlouhého vládnutí v

Libyi. Toto pojetí státního zřízení pak také velmi dobře odpovídá teoretické konstrukci sultanistického režimu, kde je stát oslabován ve prospěch neformálních institucí a osobní loajality.

Ačkoliv lze v tomto období stále sledovat populistické tendence Kaddáfího režimu z prvotní fáze, které by mohly lákat pozorovatele řadit jej do kategorie populistických režimů Naomi Chazanové, na rozdíl od počátečních fází Kaddáfího režimu lze v tomto období již jasně rozeznat silné sultanistické tendence režimu. Zdánlivá odpovědnost vůči obyvatelstvu a tvorba institucí „přímé demokracie“ je spíše Kaddáfího kalkulem, skrze nějž přivádí do praxe svůj systém sultanistického vládnutí. Autor se domnívá, že ve srovnání s typickými případy sultanismu Trujillova či Somozova režimu, na nichž Linz staví svou teorii, a v nichž je vládce nucen k neustálé obezřetnosti a vyčerpávajícímu vyvíjení prostředků ke kontrole formálních státních institucí, se zdá být libyjský způsob státní neutralizace uvnitř sultanistického zřízení velmi inovativním a efektivním postupem. Kaddáfího způsob praktického zbourání státu v sociálních aspektech i jako celé politické instituce, a jeho nahrazení orgány „přímé demokracie“, které však v realitě nemohly rozhodovat o důležitých záležitostech, se zdá být ideálním zázemím pro sultanistické zřízení. Libyjský exulant el-Kikhia poznamenává s jistou dávkou sarkasmu, že Kaddáfímu se počínaje tímto obdobím podařilo uvést v praxi původní tezi Karla Marxe o porevolučním odumírání státu (el-Kikhia 1997: 57). Najde se však i několik nekritických autorů, kteří Kaddáfího systém v této době považují za autentický systém přímé demokracie (viz el-Khawas 1984 19-26).

2.2.3 Zelená přestavba v letech 1987 až 2000

Období mezi lety 1987 až 2000 znamenalo pro Kaddáfího režim kvůli množství nově vzniklých problémů, které společně zasáhly Libyi na konci 80. let, nejobtížnější období své dosavadní existence. Během celého roku 1987 docházelo k demonstracím, které byly reakcí na zhoršující se ekonomickou krizí způsobenou z velké části rostoucí izolací Libye na mezinárodním poli a ekonomickými sankcemi, které ji doprovázely. Hrubý domácí produkt Libye na hlavu se snížil z hodnoty 9045 dolarů v roce 1980 na 4360 dolarů v roce 1989³² (Metz 1989: 20). Na 13. zasedání VLK zaznívala ostrá kritika jednak hospodářské situace a rovněž i zahraniční politiky

³² Přesto však můžeme životní úroveň i v době ekonomické krize v Libyi řadit k nejvyšším v Africe.

režimu, vztahující se jednak k aktivistické mezinárodní politice tak i k dlouhé, nákladné a neúspěšné vojenské angažovanosti Libye v konfliktech v sousedním Čadu a Súdánu (Gombár 2015: 131). Terčem kritiky na zasedání VLK se dokonce staly i Kaddáfího Revoluční výbory, a to zejména kvůli jejich excesům, k nimž patřily množící se incidenty veřejného lynčování a vražd.

Po incidentu v Lockerbie 1988 se mezinárodní pozice Libye dále zhoršovala, což nakonec Kaddáfího donutilo ustoupit ze své západně konfrontační zahraniční politiky. Po mezinárodních sankcích uvalených na Libyi v roce 1992, k nimž řada arabských zemí zaujala ke Kaddáfímu nepřijemném překvapení neutrální postoj, se významně změnilo také ideologické a zahraniční směřování režimu. Kaddáfí zanechal dlouholetých plánů na vytvoření arabské jednoty (Vandewalle 2011: 137) a podporu arabským zemím nahradil snahou prohlubovat vzájemné vztahy se zeměmi subsaharské Afriky spolu s přesměrováním finanční podpory tímto směrem.

V reakci na tyto problémy byl Kaddáfí nucen iniciovat řadu interních změn. V polovině roku 1988 byla vyhlášena Velká zelená charta lidských práv v epoše mas, která znamenala kampaň vedoucí k jisté politické liberalizaci³³. Bylo propuštěno množství politických vězňů. Byl zde pokus o smířlivý návrat vyhnanců v zahraničí, došlo k dočasnému zastavení systému svévolného zatýkání revolučními složkami a revoluční soudy byly rozpuštěny (Vandewalle 2011: 140-142). Kaddáfí se nečekaně postavil do role obhájce lidských práv, a přijal řadu opatření, které sice nic neměnily na ilegalitě politické opozice, avšak kdyby byly úspěšně implementovány, znamenaly by liberalizaci a omezení Kaddáfího absolutní moci z jeho vlastní iniciativy. Během roku 1987 a 1988, kdy Kaddáfí ostře odsoudil některé dřívější výstřelky RV³⁴, ke kterým patřilo několik případů lynčování a veřejných poprav, se zaměřil na selektivní omezení funkcí RV, a přislíbil omezení jejich moci, k čemuž skutečně dočasně došlo. Mezi lety 1987 až 1993 můžeme sledovat oslabení této Kaddáfího klíčové instituce pro kontrolu nad Libyí. RV ztrácí svou roli v soudnictví a dočasně je omezena i jejich výkonná pravomoc. Těmito a dalšími kroky se Kaddáfímu úspěšně podařilo zažehnat politickou krizi, která by pro slabší, méně flexibilní sultanismy mohla znamenat neřešitelnou situaci.

³³ Kaddáfí činil různé symbolické kroky, kterými si získával příznivější mínění širších vrstev obyvatelstva. V roce 1991 osobně zbýval část věznic v Tripolisu, později pak sledován kamerami demonstrativně vyházel z oken bezpečnostní budovy pasy zabavené občanům Libye (Gombár 2015: 131).

³⁴ Kaddáfí však nikdy za zločiny RV nepřevzal osobní odpovědnost.

Ačkoliv ve skutečnosti došlo k určitým dílčím změnám v pravomocech RV, jejich dlouhodobá role strážce Kaddáfího režimu zůstala zachována. I nadále působily jako účinné kontrolní páky na prakticky všechny formální instituce moci, a jejich působení na univerzitách a profesních organizacích, zůstalo beze změny (Vandewalle 2011: 143). Rovněž zůstal v chodu klientelistický systém, který skrze členství v RV odměňoval velké množství Kaddáfího spolupracovníků (viz [podkapitola Personalismus a klientelismus](#)). Po roce 1996 pak vlivem mezinárodní situace došlo k opětovnému utužení režimu a spolu s tím opět vzrostly pravomoci RV.

Po postupném ukončení mezinárodních ekonomických sankcí po roce 1993, začala sílit pozice reformní frakce technokratů, protože její vliv byl do té doby těmito sankcemi značně oslabován. To je jedním z důvodů, proč Kaddáfí v průběhu 90. let začal více a více spoléhat na rodinný kruh v otázkách bezpečnosti režimu i vlastní bezpečnosti. Následkem toho došlo ke sporu Kaddáfího s bývalým druhým mužem režimu Džallúda, jehož navíc podpořil člen původní RRV Humajdí. Ke změně však nedošlo a jejich politické role byly po tomto konfliktu zcela zmarginalizovány. Tyto potíže spolu s pokusem o převrat, ke kterému došlo v únoru 1995, zapříčinily zvýrazněné kladení Kaddáfího důvěry na rodinné příslušníky, které bylo do té doby v libyjském režimu bezprecedentní (El-Kikhia 1997: 90).

Další charakteristikou tohoto období bylo zavedení liberálních ekonomických reforem, jejichž důležitým důsledkem bylo také zmírnění revolučních direktiv ze Zelené knihy, které doposud zcela zakazovaly soukromý sektor. V důsledku těchto opatření došlo k postupnému obnovení soukromého sektoru – byly obnovovány firmy a jednotlivci vlastněné obchody, v roce 1996 rovněž došlo ke zřízení prvních soukromých bank a ministerstvo financí muselo v reakci na rostoucí inflaci po roce 1994 reagovat změnami měnového kurzu libyjského dináru vůči dolaru z poměru 0,354 na dolar na 1,019 na dolar (Gombár 2015: 162). Kaddáfí si byl vědom toho, že tyto reformy budou narušovat jeho systém záštity a přerozdělování bohatství, kterým udržoval loajalitu svých hlavních klíčů k moci, a který tak byl nezbytnou součástí mocenské struktury režimu. Podařilo se mu však pružnými reakcemi a využíváním nového prostoru soukromého sektoru pro přerozdělování zdrojů zachovat tuto síť bez větších destabilizujících účinků. Po roce 1996 navíc byly liberalizační snahy utlumeny vytvořením tzv. očistných výborů, které měly oficiálně bránit korupci a černému trhu, v realitě však jejich činnost vedla k uzavírání mnoha obchodů a zatýkání obchodníků (Gombár 2015: 162).

Linz se Snyderem určují obtížnou reformovatelnost způsobenou zejména nulovou zpětnou vazbou kvůli vládcově odříznutosti od společnosti i celkové politické reality státu jako jeden z důležitých znaků sultanismu. Relativně hladký průběh reformace Kaddáfího režimu v letech 1987 až 1995, který výrazně neohrozil neopatrmonomiální struktury a naopak utvrdilo některé prvky klientelismu je však protikladem k jejich argumentům. Ať už toho byly důvodem Kaddáfího schopnosti v pozici sultanistického vládce či jiné faktory jako vyšší míra závislost na ropě nebo větší ideologizace režimu, tento pro sultanismus netypický znak ukazuje schopnost Kaddáfího režimu přizpůsobovat se novým situacím a schopnosti udržet stabilitu režimu i během nastalé krize. Spíše než klasickému typu sultanismu tak Libye za Kaddáfího odpovídá prototypu afrického sultanismu, který na rozdíl od latinsko-amerických režimů zkoumaných Linzem, disponuje relativně vysokou stabilitou a dlouhou životností.

2.2.4 Libyjská reformace a cesta k občanské válce v období 2000 až 2011

Období po roce 2000 je typické Kaddáfího odvrácením se od svého revolučního směřování a následování pragmatictějších politik, zejména usmíření se Západem pomocí politických ústupků a snaha o zrušení sankcí uvalených na režim v minulých desetiletích spolu s ekonomickou liberalizací, jejímž účelem byla stabilizace zhoršující se ekonomické situace. Nutnost těchto změn byla krom dalších pozorovatelů zřejmá i Sajf al-Islám Kaddáfímu, jednomu ze synů Muammara Kaddáfího, který v této době přebírá část reformní iniciativy, a stává se důležitou postavou režimu i potenciálním nástupcem v mocenské pozici svého stárnoucího otce.

Pro kýžené oživení ekonomiky bylo nutné odebrání džamáhíríje z amerického seznamu států podporujících mezinárodní terorismus a zlepšení vztahů obou zemí, které se od nástupu Ronalda Reagana, který Kaddáfího považoval za jednoho z největších nepřátel Spojených států, držely na velmi nízké hladině. Kaddáfí skutečně zcela proměnil svůj předchozí revoluční přístup a podařilo se mu navrátit Libyi do mezinárodního společenství, což následovalo také postupné zrušení všech sankcí.

Symbolem této změny může být razantní způsob, kterým Kaddáfí bez prodlení po teroristických útocích na World Trade Center ve Spojených státech v roce 2001 odsoudil teroristickou organizaci al-Káida, a spolu s tím nabídl spolupráci CIA a dalším organizacím v boji proti terorismu. To byl bezprecedentní krok, protože doposud

podobná hnutí otevřeně podporoval. Od roku 2000 se však Libye veřejně distancovala od využívání terorismu jako nástroje zahraniční politiky. Dalším důležitým krokem směřujícím k vylepšení mezinárodní pozice byla deklarace z roku 2003, v níž se režim vzdal zbraní hromadného ničení. V neposlední řadě mělo na usmíření také vliv to, že Libye souhlasila s peněžním odškodněním rodinám obětí aféry Lockerbie³⁵. V důsledku těchto smířlivých opatření vedoucích ke zrušení sankcí a diplomatické rehabilitaci se mezinárodní investoři vracejí do Libye a ekonomická situace se od roku 1999 začíná zlepšovat (Vandewalle 2011: 174).

Tento postup, jímž se Kaddáfímu podařilo vrátit Libyi do mezinárodního společenství, však znamenal popření jeho dosavadního ideologického směřování, na němž z části záležela jeho původní revoluční legitimita i popularita u libyjského obyvatelstva. Vandewalle v této souvislosti argumentuje, že energie a důvěra v tolikrát proklamované revoluční směřování byla kolem roku 2000 již kompletně vyčerpána (Vandewalle 2011: 139), což s sebou přineslo zvyšující se množství protestů, především v oblastech Kyrenaiky, které nikdy nebyly tradičními příjemci výhod z Kaddáfího systému odměn. Nízká míra důvěry ke státním institucím v těchto oblastech lze vidět z názorového průzkumu v Bengházi z roku 2001 provedeným al-Werfalli (viz [graf č. 1](#)). Zajímavostí je, že podle tohoto průzkumu si v roce 2001 stála míra důvěry v osobnost Kaddáfího jako vůdce revoluce lépe než míra důvěry v orgány lidové moci³⁶.

Pro analýzu režimu je rovněž důležitá ještě jiná série ekonomických změn, která od roku 2003 znamená další výraznou vlnu liberalizačních opatření. Ekonomické reformy nebylo snadné prosazovat, a do cesty jim bylo kladeno mnoho překážek od představitelů konzervativní revoluční autority, což znamenalo v praxi pomalost a neefektivitu privatizačních snah, přesto však tato strategie dosáhla zásadního posunu k liberalizaci libyjské ekonomiky.

Ve výsledku došlo k privatizaci velkého množství státem vlastněných společností, k významné reformě bankovního sektoru, která zahrnovala opětovné zřízení komerčních bank. Navíc došlo k devalvací kurzu libyjské měny vůči dolaru téměř o polovinu za účelem nalákání zahraničních investorů, k čemuž úspěšně došlo

³⁵ Libyjský ministr zahraničí Abdel Rahman Šalgam nechal v dubnu 2003 vyplatit 10 milionů \$ každé z 270 obětí incidentu v Lockerbie v roce 1988. Kromě toho také Kaddáfího režim vyplatil asi 25 000 \$ obětem masakru ve vězení Abu Salim v roce 1996 (Mondaq 2020).

³⁶ Tento průzkum je nicméně vhodné chápat s opatrností protože důvodů pro vyjádření vyšší důvěry Kaddáfímu může být celá řada, a mnoho z nich nemusí souviset s mírou spokojenosti. Na místo toho může být častější pozitivní odpověď ohledně Kaddáfího zapříčiněna obavami a strachem vyslovit skutečný názor v prostředí všudypřítomných Revolučních výborů.

během roku 2003 (Vandewalle 2011: 183). Důležitým cílem reformy bylo také přilákat do Libye moderní zahraniční těžební společnosti, které by vylepšily situaci v zaostalém ropném sektoru, který kvůli více než deseti letům diplomatické a ekonomické izolace musel spoléhat na zastaralé a neefektivní technologie.

Jak se již ukázalo v předchozím období, ekonomická změna nutně znamenala i politickou změnu a tak k ní muselo být přistupováno režimními elitami s vysokou opatrností. Síť personální záštity, které udržovaly režim v chodu po dlouhá desetiletí, byly liberálním směřováním a radikálními změnami, které navrhoval nový předseda vlády v letech 2003 až 2006 a zároveň tvář libyjské ekonomické reformy Šukrí Muhammad Ghánim, samozřejmě zásadně ohroženy. Z pohledu sultanismu však znamenaly tyto reformy také lákavou možnost nových způsobů záštity a zesílení klientelistické korupční sítě v rámci nově vznikuvšího prostředí kapitalismu (Haimzadeh 2011: 60).

To, že Kaddáfí a vládnoucí elita tuto možnost zdárně využili, svědčí o tom, že byli v úzkém kontaktu s realitou režimu a situací ve společnosti – nepříliš obvyklý znak u sultanistických vládců. Přestože šlo o přímý protiklad Kaddáfího revolučním tezí Třetí univerzální teorie (viz el-Khawass 1984:29), přechod k ekonomicky liberální politice byl bez váhání využit pro zesílení klientelistické sítě, a tím i loajality klíčových postav režimu. Jakmile se objevil zdroj profitu ve formě čerstvě privatizovaných soukromých společností, rozhodující podíly v jejich vlastnictví připadly ve značném množství případů právě Kaddáfího nejbližším spolupracovníkům výměnou za jejich pokračující loajalitu (Haimzadeh 2011: 144-145). Konkrétní případy korupce autor ukazuje v podkapitole o klientelismu a personalismu níže. Rozšířená se v tomto období stala také typická praktika sultanistického kapitalistického klientelismu, kdy vládce za účelem zisku pro své společníky pokřivuje obchodní prostředí tak, aby docházelo k vytváření monopolů, v jejichž čele pak mohou stanout hlavní příjemci distribučního systému.

Ve výsledku tak struktura Kaddáfího klientelistické sítě přešla k tradičnímu základu záštity nejbližších spolupracovníků, který vidáme v sultanismech nejčastěji, ke kapitalismu. Množství privatizovaných firem přešlo do rukou stejných pro režim klíčových postav, které předtím získávaly odměny za loajalitu nepřímo skrze nejrůznější materiální i nemateriální privilegia (viz Haimzadeh 2011: 93-96); (Vandewalle 2011: 187).

Konečně, v tomto období tají silně vzrostla moc Kaddáfího synů, kteří postupně nahradili některé z původních kádrů dřívějších dob režimu v nejvyšších mocenských strukturách i v pozicích největších příjemců patrimoniálního distribučního systému. Významnou roli hrál v novém technokratickém směřování Libye Kaddáfího druhorozený syn Sajf al-Islám Kaddáfí, který sám vyhlásil několik programů privatizace a liberalizace ekonomiky a byl obecně velkým proponentem reformování režimu. Veškeré reformy navrhoval z čistě vlastní iniciativy bez schválení VLK a de facto fungoval jako paralelní předseda vlády. Jakožto politický představitel však Sajf al-Islám nebyl nikomu odpovědný, a v kritických momentech se vždy připojil na stranu svého otce (Gombár 2015: 135). Tudíž se nelze divit, že při vyostření konfliktu po vypuknutí občanské války se jako režimní reformátor stal zcela nepřijatelný pro vyjednávání s radikálně laděnými opozičními silami.

Spolu se Sajf al-Islámem, který byl považován za možného nástupce vůdce režimu, byl druhou nejdůležitější postavou režimu po roce 2000 Mutasim Billáh Kaddáfí, který se stal vrchním poradcem pro bezpečnostní záležitosti a jako takový udržoval kontrolu nad řadou organizací včetně již zmiňovaných RV. Nejmladší syn Chamís Kaddáfí se stal vrchním velitelem elitní bezpečnostní jednotky, tzv. Chamísově brigádě, což byla vojenská mechanizovaná jednotka čítající deset tisíc mužů přímo loajálních plukovníku Kaddáfímu. Po vypuknutí občanské války v únoru roku 2011, v níž byla tato jednotka nejlépe vybavenou a vycvičenou lojalistickou silou³⁷(na rozdíl od zastaralé státní armády, která se z velké části připojila na stranu povstalců) se stala spolu s bezpečnostními jednotkami dalšího syna Mutasíma Kaddáfího tou nejdůležitější oporou režimu (Gombár 2015: 168). Další synové Hannibal Muammar Kaddáfí, as-Sáidí Kaddáfí, Sajf al-Arab Kaddáfí a jediná vlastní dcera Áiša Kaddáfiová všichni požívali výjimečných privilegií, bohatství plynoucích z vlastnictví soukromých libyjských koncernů a dalších výhod (podrobněji viz [podkapitola o personalismu a klientelismu](#)), ačkoliv zdaleka ne všichni zastávali důležité mocenské pozice v Kaddáfího režimní struktuře.

Pakliže v počátcích režimu byla základna Kaddáfího moci široká, pak nyní, po jejím stálém zužování v personalizačních vlnách během 80. a 90. let, lze vidět její proměnu na velmi úzkou základnu několika málo klíčových postav bez jakékoliv

³⁷ Vzhledem ke špatné vybavenosti a neorganizovanosti vzbouřenců byla Chamísova brigáda nejefektivnější pozemní jednotkou na celém bojišti libyjské občanské války a nakonec byla zdecimována až cílenými nálety spojeneckých intervenčních sil (Gombár 2015: 168).

přístupu širší společnosti. V posledních desetiletích Kaddáfího režimu již rozhodování záleželo pouze na vnitřní spolupráci s několika nejbližšími jedinci, které ke Kaddáfímu pojila úplná důvěra v jejich loajalitu a přímé pokrevní svazky. Z tohoto pohledu se tedy Kaddáfího režim vyprofiloval jako silně sultanistický.

2.2.5 Rozpad Kaddáfího režimu, občanská válka v roce 2011

V návaznosti na události v Tunisku a Egyptě, kde byli v rámci vlny protestů v arabském světě 14. ledna a 11. února 2011 donuceni rezignovat dlouholetí prezidenti Zajn Bin Alí a Husní Mubárak, se po 15. únoru rozpoutaly masové protesty i v Libyi. Do nich se zapojily různorodé skupiny obyvatel zejména v regionu Kyrenaika, která byla dlouhodobě periferní oblastí, pokud šlo o přerozdělování ropných výhod. Protestující se skládali z civilních obyvatel z řad studentů, učitelů, právníků i dělníků, a k nim se připojily i policisté a zběhlí členové libyjské armády, mezi nimi bylo také množství členů Islámské bojové skupiny v Libyi (Gombár 2015: 165).

Ačkoliv v západních médiích a v katarské al-Džazíře byly popisovány jako mírumilovné³⁸, v kyrenaiských městech Benghází, al-Bajdá, Darna a Adždábíja došlo k demonstracím násilného charakteru³⁹, při nichž protestující zapalovali vládní budovy (van Genugten 2016: 148; Gombár 2015: 164). Odpověď režimních složek byla rovněž násilná a při jejich zásazích zemřelo několik jednotlivců a desítky či stovky dalších lidí byli zraněni. Dle některých údajů na několika místech režimní jednotky reagovaly ostrou střelbou do vzbouřenců.

Konflikt postupně přerostl do otevřené občanské války, poté co dne 27. února vznikla Prozatímní národní rada Libye v Benghází, která se prohlásila za jediného legálního zástupce lidu a státu Libye, a byla velice rychle uznána Francií, Velkou Británií a Katarem (Vandewalle 2011: 204). Ke konci února ovládaly povstalecké jednotky celé východní pobřeží Libye spolu s velkou částí vnitrozemí. V téže době však byla zahájena lojalistická ofenziva Kaddáfího bezpečnostních sil, která během dvou týdnů vytlačila rebelské síly, skládající se krom jiného také z dezertovaných jednotek libyjské státní armády, z velké části získaného území.

³⁸ Gombár označuje západní zpravodajství v počátcích občanské války za jednostranné a argumentuje, že vyšetřování Amnesty International později část z těchto zpráv označilo za falešné či nepodložené (Gombár 2015: 165).

³⁹ Protestující vypálili policejní stanice a chopili se nalezené výzbroje, byly vypleněny budovy televize a rozhlasu, a několik dní později i budovy bezpečnostních složek, revolučních výborů, ministerstva vnitra a sídlo VLK v Tripolisu (Gombár 2015: 164).

Role libyjské armády, kterou zmiňuje jako jeden z hlavních faktorů Bratton a van de Walle, byla po celou dobu trvání režimu silně potlačena. Stejná situace byla i v době, kdy se většina jejích režimem opomíjených jednotek připojila k povstání. V něm se tyto jednotky opakovaně střetávaly s Kaddáfího bezpečnostními sbory, a přesto, že západní země dodávaly navzdory zbrojnímu embargu povstalcům výzbroj, se ukázal obrovský rozdíl v motivaci, efektivitě, a vlastnictví těžké vojenské techniky bezpečnostních jednotek oproti zanedbávané formální libyjské armádě (Vandewalle 2011: 204). Při režimní ofenzívě byly vojenské jednotky s rebely vytlačeny Kaddáfího elitními brigádami bezpečnostních sborů z velkých měst jako Misuráta a Adždábíja. Zvrat přinesla až rezoluce Rady bezpečnosti OSN ze dne 17. a 19. března 2011, která udělila mandát⁴⁰ západním zemím k vojenské intervenci.

Mezinárodní vojenská mise vyrovnala síly obou stran a postupně je zvrátila ve prospěch povstalců s tím, jak nálety NATO ničily těžkou techniku Kaddáfího jednotek. Občanská válka trvala dlouhých osm měsíců a v jejím průběhu padlo také množství příslušníků Kaddáfího rodiny, zejména skrze cílené letecké útoky koalice NATO⁴¹. Kaddáfí sám se rozhodl neopustit Libyi a bojoval se zbytky svých bezpečnostních jednotek až do vlastní smrti 20. října 2011 v Syrtě, kde byl rebely z přítomných misurátských brigád lynčován a zabit bez soudního procesu společně se svým synem Mutasimem.

Ačkoliv se jedná o kontrafaktuální argument, autor práce se na základě studie Alana Kupermana, v níž autor srovnává síly obou válčících stran, pravděpodobnou délku konfliktu a jeho možné oběti v případě intervence i v hypotetickém případě bez ní (Kuperman 2013), domnívá, že pokud by k intervenci nedošlo, režim by zřejmě byl schopen v rámci týdnů či měsíců povstání potlačit. Řečeno s opatrnou pravděpodobností, Kaddáfího jednotky by zřejmě v dohledné době několika týdnů povstalecké síly porazily a občanskou válku ukončily. Důvodů pro tuto domněnku, podpořenou doplňujícími argumenty Kupermana i Gombára, je několik: Povstalci zjevně nebyli schopni vzdorovat postupu Kaddáfího jednotek po zahájení březnové vládní ofenzívy.

⁴⁰ Rezoluce byla kvůli své neurčité formulaci od počátku problematická. Přestože měl udělený mandát sloužit pouze k zajištění bezpečí civilního obyvatelstva Libye, mnoho zdrojů mluví o zneužití mandátu státy jako Francie, Velká Británie či Katar (státy, které nejvíce podporovaly vojenské řešení situace v Libyi) ke zničení Kaddáfího režimu, což při jeho personálním charakteru znamenalo likvidaci jeho osoby i jeho rodiny, což ostatně také později otevřeně přiznali vrchní činitelé západních zemí jako například tehdejší ministryně zahraničí USA Hillary Clinton či britský ministr zahraničí.

⁴¹ Například Sajf al-Arab Kaddáfí, který velel obraně hlavního města byl se svou rodinou zabit 30. dubna při cíleném leteckém útoku na jeho civilní obydlí v Tripolisu, Chamís Kaddáfí pak zahynul při útoku bojového vrtulníku koalice poblíž Tarhúny v srpnu (Gombár 2015: 169).

Tyto dobře vyzbrojené a motivované⁴² brigády obsadily bez významného odporu povstalecká města Misuráta, Adždábíja, Marsa Brega, Ras Lanuf, Závija a Baní Walíd (Gombár 2015: 167). Kuperman také argumentuje, že civilních obětí bylo při obsazování těchto velkých povstaleckých měst méně než pět procent (Kuperman 2013: 111), čímž byla podle jeho slov vyvrácena slova o masivních represích a vyvraždování, které měl podle některých západních zdrojů na opětovně obsazeném území Kaddáfí zamýšlet (Kuperman 2013: 112). Armáda, která se ze značné části připojila k rebelům, byla jen velmi špatně vyzbrojená a zbytek povstaleckých sil měl jen improvizované vojenské vybavení, viz Chiversův článek o velmi špatné logistické situaci, dezorganizaci, absenci reálného vojenského velení a silných rivalitách mezi rebely (The New York Times 2011b). Kaddáfího jednotky bezpečnostních sil přitom disponovaly těžkou vojenskou technikou a relativně moderní výzbrojí, kterou Libye nakoupila v minulých letech po zrušení sankcí od evropských zemí (Gombár 2015: 153-154), zatímco rebelové disponovali jen minimálními šancemi získat bojové vybavení ze zahraničí. Mořské cesty byly zcela ovládnuty Kaddáfím, sousední Egypt výraznější ochotu podporovat rebely neměl, a na Libyi bylo uvaleno zbrojní embargo, které zakazovalo import zbraní, tedy i na pomoc povstalcům.

Bez ohledu na úvahy o výsledku konfliktu lze ze zmíněných skutečností vyvodit důležitý závěr v souvislosti se sultanismem – režim byl ve srovnání s ostatními sultanismy v krizi netypicky odolný a jeho představitelé zůstávali do značné míry věrní Kaddáfimu navzdory problematické situaci. Režim i pozdní fázi disponoval dostatkem prostředků a Kaddáfimu se dařilo svými odhodlanými projevy a psychologickou kampaní udržet důvěru svých klíčových podporovatelů v to, že dokáže udržet v chodu klientelistický systém odměn (Vandewalle 2011: 205-206), což je podle teorie Brattona a van de Walla kritickým faktorem pro přežití či naopak rozpad sultanismu. Kaddáfí měl mezi klíčovými hráči režimu dostatečnou důvěru v pozici přerozdělovatele bohatství, a jejich vidina zisku tak v praxi nevedla k násilnému soupeření o podíl na ropné rentě vedoucí k rozpadu režimu, které zmiňují Bratton s van de Wallem i Collier a Ross v rámci teorii surovinového prokletí.

Z tohoto důvodu nemůžeme u případu rozpadu Libye mluvit o samovolné krizi, která by za normálních okolností bez vojenského zásahu vnějších aktérů znamenala kolaps režimu. Vystává tak otázka, do jaké míry lze tuto krizi srovnávat s krizemi

⁴² Jejich motivace samozřejmě spočívala v pokrevních vazbách a vidině přístupu k rentovému systému, pokud bude Kaddáfí u moci – systémem, který režim dlouhá léta budoval.

dalších sultanistických systémů, které vedly k pádu režimu samovolně, využívané pro analýzu rozpadů sultanismů Richardem Snyderem. Lze nicméně říci to, že tento předčasný rozpad Kaddáfího režimu přinesl negativní vyhlídky na možnosti demokratického vývoje v následujících letech. V následujících podkapitolách autor toto tvrzení podkládá detailnějším rozbohem jednotlivých bodů stanovených Snyderem a Brattonem a van de Wallem.

3. Analýza konkrétních sultanistických znaků uvnitř Kaddáfího režimu

V následujících podkapitolách práce analyzuje v Kaddáfího Libyi konkrétní body, které jsou typické pro sultanistická zřízení definované autory relevantní literatury výše. Na základě výsledných údajů, dle toho, jak vysoce odpovídají jednotlivé faktory teoretickému základu, práce odpovídá na výše stanovenou výzkumnou otázku, zda byl Kaddáfího režim sultanismus.

K těmto faktorům patří institucionální nastavení Kaddáfího režimu, moc a role konkrétních formálních institucí včetně postavení armády, závislost režimu na cizí mocnosti, režimní ideologii, ekonomický rozměr sultanismu, i personalismus a klientelismus spolu se systémem strachu a odměn. Autor se také zabývá neformálními institucemi Kaddáfího režimu, a to zejména rolí revolučních výborů. Ohled je rovněž brán na vliv těchto institucí na stabilitu sultanistického režimu, a s tím související snahy o přechod ze sultanismu. Podrobněji jsou pak způsoby, kterými struktury Kaddáfího režimu ovlivňovaly směřování Libye po jeho svržení, analyzovány v podkapitole dědictví Kaddáfího režimu, která na tuto podkapitolu obsahově navazuje.

3.1 Instituce v Kaddáfího Libyi

Může se zdát paradoxní, že ačkoliv byla během více než čtyřiceti dlouhých let Kaddáfího vlády iniciována řada politických změn, z nichž některé vedly k dočasnému uvolnění a liberalizaci, nikdy nedošlo k zásadní instituční reformaci. V jistém smyslu se dá říci, že Kaddáfího režim vlastně pouze navázal na předchozí státní strukturu za vlády krále Idrise, během níž došlo k potlačení institucí moderního státu a zakázání politických stran (Jeursen, van der Borgh 2014: 177). Od vyhlášení džamáhírje roku 1977 až do konce režimu pak v Libyi neexistovaly žádné oficiální politické instituce kromě systému výborů a kongresů. Na nejvyšších úrovních zcela chyběl parlament, pod

trestem smrti byla zakázána jakákoliv organizace a účast v politických stranách (el-Khawas 1986: 49), na nižších úrovních pak chyběla instituce orgánů lokální správy a zastupitelstev⁴³. Volby na všech úrovních byly nahrazeny pouze primitivní formou společného plebiscitního hlasování (Simons 1996: 242).

Jediné formální rozhodovací politické procesy mohou dle tezí Kaddáfího Zelené knihy Lidové uskutečňovat kongresy a výbory, které fungují jako shromáždění, jichž se účastní všichni obyvatelé Libye. Tyto orgány jsou organizovány od nejnižších lokálních úrovní (ZLK, LV) až po celostátní sjezdy svolávané jednou do tří měsíců (VLK a s ním vystupující VLV). Předseda nejvyššího orgánu (rady VLV) tohoto systému „přímé demokracie“ je pak v zásadě oficiálním předsedou vlády Libye a ostatní členové ministři (al-Werfalli 2011: 39-40). Ve skutečnosti však ani této oficiální vládě Libye ani výše popsaným formálním politickým institucím nenáleží rozhodující zákonodárná a výkonná pravomoc. Z jejich pravomoci jsou vyňaty klíčové sektory jako finance, armáda a ropný sektor a jejich rozhodování je vždy závislé na jejich osobním vztahu s plukovníkem Kaddáfím. Lidové orgány jsou navíc na všech úrovních pod kontrolou Revolučních výborů, které jsou řízeny a odpovědné přímo Kaddáfímu (pro detailnější pohled na komplikovaný libyjský systém paralelních mocí LV a RV viz schéma v al-Werfalli 2011:36). Lidová moc, vzývaná Kaddáfím ve své rétorice a v ideologii Zelené knihy, má jen omezenou moc vztahující se obvykle k místně příslušné oblasti a mezi její zájmy spadají projekty lokálního významu, stavba infrastruktury a obytných budov, místní systémy zdanění a podobné záležitosti. Kaddáfího režim tak můžeme snadno označit jako institučně vyprázdněný, což odpovídá Linzově charakteristice sultanistického zřízení.

Nejdůležitější neoficiální institucí jsou Kaddáfího Revoluční výbory, které jsou organizovány na všech úrovních státu uvnitř lidových kongresů, státních organizací všeho druhu, na univerzitách, profesních a odborových organizacích i uvnitř armády (St. John 2006: 258, Haimzadeh 2011: 72-73). Oficiálním důvodem pro jejich zřízení bylo dle Kaddáfího zvyšování politického povědomí mezi populací a propagace revolučního směřování a ideálů Kaddáfího ideologie rovnosti. Jejich reálná role však spočívala v zajišťování bezpečnosti režimu a jeho elit, v systematické represi potenciálních

⁴³ Způsob a organizace místní správy se v Libyi během různých období Kaddáfího režimu lišil. Docházelo k častým a záměrně chaotickým změnám. Nejdéle fungujícím administrativním zřízením na lokální úrovni byl systém lidových okresů (tzv. šabijátů), který trval od roku 1995 do konečných let režimu, a který nahradil předechozí samosprávný systém fungující na základě kmenové společnosti, inspirovaný komunálním systémem revoluční Francie (Gombár 2015: 131).

oponentů režimu a jejich případné likvidaci. V tomto ohledu byly RV pro Kaddáfího klíčovým prvkem režimu, skrze niž mohl aplikovat svou moc nad všemi ostatními institucemi státu, které se tak staly spíše jen demokratickou fasádou silně personalistického režimu – praxe typická pro sultanistické režimy.

Na úrovni měst i menších osad RV běžně využívaly zastrašování obyvatelstva, zatýkání i vraždění⁴⁴. Soukromý právní systém byl v Libyi s vyhlášením Třetí univerzální teorie zrušen, což RV přineslo neregulovanou soudní moc, která doplnila jejich exekutivní pravomoci. Již existující soudní systém Libye byl v praxi touto cestou nahrazován činností RV (St. John 2006: 259), která však nebyla nijak legálně podložena a podléhala přímo Kaddáfímu.

Některé z represivních praktik RV popisuje ve své knize z roku 1986 také Mohamed el-Khawas. Společností prorůstající RV podle něj využívaly častých kolektivních trestů a zastrašování celých skupin obyvatel. Při pojetí i bezvýznamných podezření ozbrojení kromě svévolného zatýkání a šikanování obyvatel členové revolučních výborů mohli v konkrétních městech uzavřít pro veřejnost bankovní instituce, zrušit plánované lety, či hromadně zamítnout víza pro opuštění Libye (el-Khawas 1986: 49-60).

Dohled nad RV byl vykonáván polovojenskými Revolučními gardami, které spadaly pod Kaddáfího přímé velení, a které zajišťovaly důkladnou kontrolu jednotlivých členů RV (Gombár 2015: 133). Další rolí RV bylo štvát proti sobě různé frakce uvnitř režimu. Takto byla posilována rivalita armádních frakcí i kmenových a místních skupin. Atmosféra vzájemného soupeření byla Kaddáfím podporována jak na místních úrovních, tak i v důležitých institucích za účelem vyčerpání kapacity mobilizace zúčastněných stran a zamezení jejich možnému odporu proti Kaddáfího vedoucí pozici v budoucnu.

Oblastí, kde lze dobře pozorovat propojenost distribuční sítě a režimních institucí sultanistickým způsobem je oblast migrace, která se rovněž stala zdrojem odměňování a přerozdělování. Haimzadeh v tomto sektoru popisuje dominantní roli bezpečnostních organizací, které spolupracují v pohraničních oblastech s převaděči a zahraničními prostředníky, za což jim připadá značná část zisku z nákladů na cestu.

⁴⁴ Známým případem bylo například veřejné oběšení dvou studentů s protirežimními názory na univerzitě v Tripolisu uskutečněné členy tamních RV 16. dubna 1984. Tato událost byla následována vlnou nepokojů v Libyi, při nichž bylo na oplátku zavražděno několik členů RV v Tripolisu. Jejím následkem byla i zahraniční opozicí organizovaná demonstrace v Londýně, při níž byla zastřelena londýnská policistka Yvonne Fletcherová.

Dohromady je pak tato kontrola migračních cest zdrojem vysokých příjmů pro nejvyšší představitele bezpečnostních organizací, které se na operacích podílejí. Přesuny uprchlíků byly organizovány zejména bezpečnostními orgány v oblastech Zuwára a Misuráta (Haimzadeh 2011: 94). Další součástí odměňování v této oblasti byly také příjmy z obchodů s levnou námezdní pracovní silou přímo v Libyi (Haimzadeh 2011: 95). Míra zaměstnávání migrantů na území Libye dosahovala tak vysoko, že nahrazovala nutnost zaměstnání libyjského obyvatelstva. Relativně vysoká míra nezaměstnanosti se v různých obdobích pohybovala kolem hodnoty 15 až 20 % (Metz 1989: 43; St. John 2006: 66-67). V posledním desetiletí režimu dostávala Kaddáfího Libye také velké finanční obnosy od států EU, zejména Itálie, výměnou za opatření, které povedou k potírání ilegální migrace. Například v roce 2008 uzavřel Silvio Berlusconi s Kaddáfím dohodu, která zřizovala společné hlídkové manévry podél libyjského pobřeží. Dohoda zaručovala vracení odchycených uprchlíků zpět do Libye výměnou za 5 miliard dolarů ve formě investic na území Libye (Gombár 2015: 152). Dá se předpokládat, že tyto finance také našly uplatnění v Kaddáfího mocenské korupční síti.

I přes mírné odlišnosti s Linzovým modelem sultanistických institucí můžeme říci, že Kaddáfího Libye po roce 1975 tomuto modelu z institučního hlediska odpovídá. V některých oblastech vykazuje dokonce vyšší efektivitu v neutralizaci státu než vybrané ideální případy sultanismu. Před rokem 1975 pak lze mluvit o dočasném institučním zřízení, které se sultanismu přibližuje.

3.2 Role armády

Pokud nebudeme brát v potaz počáteční období, tak v Kaddáfího Libyi namísto regulérní armády existovala pouze jakási lidová armáda, jejímž členem byl de facto každý Libyjec, který nedosáhl vysokoškolského vzdělání, a který vykonal povinný základní vojenský výcvik. Tato direktiva pocházela rovněž z Kaddáfího *Zelené knihy* a byla součástí jeho tezí o vládě mas a všeobecné rovnosti, což se Kaddáfímu hodilo z toho důvodu, že mohl oslabit alternativní mocenskou platformu ke svému režimu. Nikdo z členů této lidové armády ve skutečnosti nedisponoval zbraněmi ani municí (Haimzadeh 2011: 68), tudíž její operační kapacita byla prakticky nulová. Rozsah její činnosti nikdy nepřesáhl pečlivě připravovanou účast na mezinárodních přehlídkách a její význam tak zůstával převážně symbolický (Jeursen, van der Borgh 2015: 178).

Nezbytnou bezpečnostní funkci těchto složek nahrazovaly speciální bezpečnostní jednotky podléhající přímo Kaddáfího kontrole: Vojenské zpravodajství, Bezpečnostní organizace džamáhíríje, Bezpečnostní prapory a Revoluční garda. Tyto jednotky sloužily ke kontrole RV, osobní ochraně vůdce revoluce a ochraně strategických míst jako letiště nebo přístavy (Gombár 2015: 133). Tyto polovojskové organizace se z principu značně podobají nestátním represivním organizacím v sultanismech, navíc lze dobře pozorovat klientelistický systém, kterým je udržována loajalita řadových i vysoce postavených členů těchto organizací, a personalistické praktiky používané při dosazování těchto osob do režimních funkcí. Důstojníci těchto složek jsou často mnohaletí společníci vládce a pochází z režimních kmenů Qadhadhfa, Magharha a Werfalli (viz Brahimí 2011). Jejich velitelé i běžný personál disponovali významnými finančními výhodami, v pozdějších letech režimu také stěžejní osoby uvnitř těchto struktur získávali vlastnictví obchodních společností (Haimzadeh 2011: 66-67).

Při bližším pohledu na hierarchickou strukturu lze identifikovat neexistenci jednotného velení, kromě přímé vazby na plukovníka Kaddáfího, za dominující znak libyjské armády. Technická ani profesní kritéria v praxi vůbec nehrály roli v náboru a kariérním postupu (Vandewalle 2011: 147; van Genugten 2016: 70). Rovněž lze pozorovat stálý růst příslušníků Kaddáfího kmene v důležitých pozicích, a především ve specializovaných bezpečnostních ozbrojených složkách, které fungují mimo armádní rámec (Jeursen, van der Borgh 2015: 178). Tento znak tedy odpovídá přesně Linzovu sultanismu.

Kaddáfí, který si byl z vlastní zkušenosti velmi dobře vědom toho, jaké nebezpečí pro režim může představovat nezávislá státní armáda, dbal po celou dobu trvání své vlády o to, aby role formálních bezpečnostních institucí včetně policie a armády zůstávala co možná nejmenší (van Genugten 2016: 70). Toho se snažil docílit různými způsoby, mezi něž patřila izolace jednotlivých armádních složek, nepředvídatelné zásahy do jejich struktur, náhlé personální změny, i také paranoiou vyvolávající činnosti RV uvnitř těchto institucí (Jeursen, van der Borgh 2015: 178).

Výsledkem těchto postupů byla kromě cílené nemožnosti ohrozit Kaddáfího mocenskou pozici dezorganizace a nízká bojová kapacita armády. Ta se projevila v roce 1978 při intervenci v Ugandě, kde bylo 2500 libyjských vojáků vyslaných na pomoc Idi Aminovi snadno poraženo tanzanskou intervenční armádou. Ještě větší katastrofou skončil libyjský konflikt v Čadu, kde během druhé, třetí a čtvrté čadské občanské války,

v níž libyjská armáda opakovaně intervenovala ve snaze sjednotit Čad s Libyí, či získat alespoň pohraniční pásmo Awzú (Aozou Strip), došlo k vysokým ztrátám na životech i materiálním ztrátám. Zahynulo více než 7500 libyjských vojáků a byla ztracena vojenská technika v hodnotě přesahující 1,5 miliardy dolarů (Gombár 2015: 141-142). Tyto neúspěchy v Ugandě a Čadu v plné míře ukázaly špatnou úroveň velení i technickou zaostalost libyjské armády.

Tyto charakteristiky libyjské armády je třeba mít na paměti také při analýze rozpadu režimu. V občanské válce s mezinárodní účastí hrály oficiální libyjské ozbrojené síly důležitou roli, protože velká část regulérní armády se připojila k rebelům v boji proti Kaddáfimu. To některé analytiky (viz např. Chivvis et al. 2014; Hamid: 2016) přivedlo k názoru, že již před intervencí sil koalice NATO se čelem vzbouřené armádě Kaddáfího režim rozdrobí a skončí buď automatickým kolapsem stávajícího režimu či protáhlým konfliktem. Z tohoto tvrzení vychází argument o potenciální dlouhé a krvavé válce, která měla následovat, pokud by nedošlo k intervenci mezinárodního společenství (viz Hamid 2016). Argumentace tímto směrem je však chybná, o čemž mimo jiné také svědčí způsob, kterým se občanská válka do doby zásahu spojenecké koalice vyvíjela (více viz [podkapitola o kolapsu režimu](#)). Jak je zřejmé z argumentů, které autor uvádí výše, libyjská armáda byla účelově oslabována a nehrála roli klíčového politického aktéra. Kaddáfí místo ní v otázkách bezpečnosti a obrany spoléhal na vlastní jednotky ze svých bezpečnostních institucí, osobní ochranku a prezidentskou gardu – organizace, které na rozdíl od státní armády disponovaly kvalitním výcvikem, dobrou morálkou zajištěnou přímými vazbami na vládce a jeho systém odměn, a moderní výzbrojí a těžkou technikou (Kuperman 2013: 116-117; Gombár 2015: 133). V bojové kapacitě se tak dezorganizovaná libyjská armáda těmto jednotkám ve skutečnosti nemohla vyrovnat. Z tohoto pohledu lze tedy předpokládat, že i přes připojení se mnohých částí libyjské armády k povstání v roce 2011 měl režim dostatečné vojenské kapacity na vypořádání se s rebelskými jednotkami a relativně brzké ukončení občanské války. Vedlejší důsledky tohoto stavu pak lze pozorovat po rozpadu Kaddáfího režimu, kdy pozůstatky těchto elitních kaddáfistických jednotek uprchly přes jižní hranice do Mali, kde následně opakovaně porážely tamější vládní armádu, čímž se významnou měrou podílely na svržení do té doby jednoho z nejdemokratičtějších režimů západní Afriky.

3.3 Personalismus a klientelismus

Z ekonomického hlediska bývá Kaddáfího režimu přičítána obrovská míra korupce. Jedněmi z velkých kritiků špatného hospodářského řízení Libye jsou Beschorner a Smith, kteří na základě svých propočtů tvrdí, že z celkových příjmů z ropy v letech 1969 až 1990, které činily 150 až 156 miliard dolarů, bylo nejméně 34,5 miliard dolarů (maximálně pak 100,5 miliard dolarů) utraceno na politické účely včetně aktivistické mezinárodní politiky či soukromých příjmů prominentních příslušníků vládnoucích elit (viz Beschorner, Smith 1991; pro podobný argument rovněž viz el-Kikhia 1997: 93). Je však důležité si uvědomit, že právě toto plýtvání zdroji, jak je autoři označují, tvořilo základ Kaddáfího sultanistické mocenské struktury, bez něhož by režim nebyl schopen dlouhodobého fungování. Jedná se tak spíše o výraz efektivity nezbytného přerozdělování prostředků za účelem stability sultanistického režimu, která přináší ekonomickou neefektivitu pouze jako svůj přirozený vedlejší produkt.

Institucí, která sloužila dlouhodobě jako hlavní opora Kaddáfího režimu, a byla nástrojem, skrze nějž Kaddáfí vykonával svou moc, byly Revoluční výbory. V práci, která se snaží vysvětlit mocenské mechanismy Kaddáfího režimu je nutná jejich podrobnější analýza. Pro tyto účely využívá studie el-Kikhiovy podrobné statistiky členství v RV, kde autor podle místa služby uvádí jména konkrétních příslušníků, jejich pozice v dané jednotce, rodného kmene, a případně vztahu, který je pojil k plukovníku Kaddáfimu. Z těchto statistik jasně vyplývá, že velká většina členů pocházela z kmene Qadhadhfa. Řada z nich byla pokrevně spojena s Kaddáfim, menší část tvořilo členstvo z kmenů Warfalla a Magharha⁴⁵. Koordinátorem činnosti RV byl od roku 1995 Kaddáfího bratranec Muhammad al-Madždhúb al-Kaddáfí (Gombár 2015: 134).

Jednoznačnou indicií sultanismu byl způsob, kterým si Kaddáfí zajišťoval loajalitu členstva RV. Ti byli odměňováni různými materiálními privilegii a byla jim poskytována bohatá finanční podpora (Haimzadeh 2011: 66), bydleli ve vilách či luxusních hotelech, měli neomezené možnosti cestovat a studovat v zahraničních zemích a získávali soudy zabavené nemovitosti (Gombár 2015: 129). V době krize a ekonomického nedostatku v druhé polovině 80. let byli členové RV prakticky jedinou skupinou obyvatelstva, které se materiální nouze nedotkla. Zboží, k němuž neměl

⁴⁵ Z kmene Magharha pocházel druhý muž režimu Abdesalam Džallúd, po marginalizaci jeho role na konci 80. let můžeme sledovat pokles členů tohoto kmene v důležitých pozicích RV a k roku 1993 jejich téměř kompletní nahrazení příslušníky kmene Warfalla (el-Kikhia 1997: 158-161).

obyčejný obyvatel Libye přístup, bylo pro členy RV dováženo na vysoké náklady expresním zásobováním ze zahraničí (el-Kikhia 1997: 94).

Naopak druhou složku systému odměn a strachu Kaddáfího personalistického stylu vládnutí můžeme dobře sledovat ve způsobu, kterým Kaddáfí kontroluje a obměňuje činitele uvnitř RV. Souběžně se štedrým odměňováním svých věrných podporovatelů dochází také k periodickým čistkám uvnitř RV. Jakmile Kaddáfí uznal, že individuální členové nashromáždili příliš mnoho bohatství a vlivu, zbavil je mocenských pozic a zajistil jejich politickou izolaci. Tito podporovatelé v Kaddáfího nepřizní byli zpravidla vysíláni na libyjské ambasády do cizích zemí a do dalších regionálních a mezinárodních organizací po celém světě (el-Kikhia 1997: 87). Nebylo přitom neobvyklé, že po jisté době v tomto vyhnanství, kdy došlo ke ztrátě vlivu a mocenské pozice, se tyto postavy opět vracely do Libye jako loajální spolupracovníci Kaddáfího, kteří byli opětovně akceptováni do jeho personalistické sítě.

Důvody pro tento proces jsou zřejmé, díky tomuto postupu si režim zajišťoval klidné a bezpečné zbavení se Kaddáfího potenciálních mocenských konkurentů. Jednalo se o propracovaný a rovnovážný sultanistický systém strachu a odměn, čemuž také mimo jiné odpovídá dlouhověkost a relativní stabilita Kaddáfího režimu.

Kaddáfího režim je v tomto ohledu třeba vnímat jako unikátní případ. Režim vznikl v roce 1969 převratem armády se širokou podporou veřejnosti a relativně vysokou mírou legitimacy podporovanou řadou sociálně a egalitářsky mířených opatření, které výrazně pozvedly životní úroveň průměrného Libyjce. Základna režimní podpory v prvních letech byla na sultanismy netypicky široká a skládala se ze středních vrstev a také z vrstev meších a středních podnikatelů. Kaddáfí, který se v počátečních obdobích režimu teprve snažil získat a upevnit svou moc jako hlavní postava režimu využíval zpočátku personalistické tendence pouze v omezené míře. Avšak v 80. a 90. letech lze u Kaddáfího pozorovat výrazné zvýšení důrazu na vztahy osobní loajality a po roce 2000 dochází k zjevné orientaci při přidělování pozic na své nejbližší příbuzné, zejména své dospívající syny.

Tyto změny během různých období lze sledovat například v personálním obsazování důležitých pozic ve vojenském zpravodajství, Bezpečnostní organizaci džamáhírije i Bezpečnostních praporech – hlavních organizací spojených s libyjskou armádou. Z detailních údajů poskytovaných el-Kikhieu je vidět razantně zvyšující se

zapojení příslušníky z kmene Qadhahfa, tedy Kaddáfího kmene (el-Kikhia 1997: 90, 152-156) v těchto organizacích v 80. a 90. letech⁴⁶.

Mezi prominentní postavy režimu patřilo v tomto období také nejméně devět bratranců vládce: Al-Saadi Abdul-Salam byl spolu s dalšími šesti blízkými členy kmene Qadhahfa kapitány prezidentské gardy, další čtyři Kaddáfího bratraci Mahmoud Abdul-Hamid al-Atraash, Abu Jahl al-Hilbu (později náčelník hlavních kasáren v Tripolisu), al-Hadí Abdul Salam a al-Hamali Abdul Hamid byli důstojníky v důležité Bezpečnostní organizaci džamáhírije, další dva bratraci jsou pak vedeni jako velitelé praporů v al-Bajdá (el-Kikhia 1997: 153). K dalším Kaddáfího příbuzným na důležitých místech patřil například velitel vojenských sil v Tobrúku v roce 1993 a od roku 1995 celé Kyrenaiky Ahmad Qathaf al-Damm (el-Kikhia 1997: 154), velitel vojenské policie al-Barrání Iškál, Masud Abd Háfiz, velitel jednotek v Sabhá, který byl později povýšen na pozici velitele bezpečnostních praporů Libye (Gombár 2015: 134). Důležitou postavou se také stal Abdalláh as-Sanúsí, člen kmene Magharha a švagr Kaddáfího manželky Safije Farkaš, který sloužil jako faktický velitel rozvědky a kontrarozvědky⁴⁷. Ten v této pozici nahradil bývalého člena RRV a druhou postavu režimu v prvních dvou desetiletích Abdesalama Džallúda, který byl odstraněn po sporech s Kaddáfím v roce 1993. Spolu s ním ztratil svou pozici další z posledních aktivních členů původní RRV Chuwajlidí Muhammad Humajdí, jehož rolí zůstalo pouze občasné komunikování Kaddáfího poselství v zahraničí (el-Kikhia 1997: 91).

I přes zjevnou snahu Kaddáfího udržovat kontrolu nad všemi strukturami režimu dosazováním pouze svých nejbližších spolupracovníků však nebylo možné zajistit úplnou poslušnost. O tom svědčí případ dalšího z Kaddáfího bratranců, Hasana Iškála. Ten zodpovídal za vnitřní bezpečnost a ropné záležitosti a v první polovině 80. let se postavil Kaddáfího příkazům a odmítl s ním dále spolupracovat a poté byl pravděpodobně na Kaddáfího příkaz zastřelen režimními lojalisty v roce 1985 (Gombár 2015: 134). Zřejmě i proto byl způsob a pozice, do kterých byly osoby blízké Kaddáfímu dosazovány, střídavé a značně rozmanité. Kompetence některých mocenských pozic se navíc vzájemně překrývaly a dle personálních statistik od el-Kikhii je jasné, že Kaddáfí se snažil o rozdělení jednotlivých spolupracovníků včetně

⁴⁶ Přepis arabských jmen v následujícím výčtu členů může být odlišným od zbytku práce, protože vychází z údajů Mansoura el-Kikhii, který jako libyjský exulant používá vlastní způsob přepisu a podrobné údaje o těchto jednotlivých členech organizací se autorovi nepodařilo dohledat v dostupných českých publikacích.

⁴⁷ Podle některých informací to byl právě Abdalláh Sanúsí, kdo stál za aférou Lockerbie a za únosem a vraždou bývalého libyjského ministra zahraničí a zástupce Libye v OSN v roce 1993 (Gombár 2015: 147).

členů kmene Qadhafha i vlastních příbuzných na vyšších i nižších pozicích režimních orgánů, aby nedošlo k nežádoucí koncentraci moci spojováním svých spolupracovníků na základě jejich kmenové či rodinné příslušnosti (viz tabulky kmenových příslušností členů RV a dalších orgánů v el-Kikhia 1997: 152-161).

Po roce 2000 silně roste na významu pozice synů plukovníka Kaddáfího. Tato změna je nejlépe charakterizována vzestupem Kaddáfího druhorozeného syna Sajf al-Islám Kaddáfího. Jejich pozice a lojalita vychází z klientelistického systému. Haimzadeh ve své knize uvádí příklady upřednostňování v obsazování vysoce profitabilních pozic na základě rodinných vazeb (Haimzadeh 2011: 92). Uveďme si zde alespoň několik jednoznačných případů, na nichž lze pozorovat zastoupení Kaddáfího synů v korupční síti: Sajf al-Islám Kaddáfí získal společnost s monopolem na lov tuňáků červených na libyjském pobřeží; Sádí Kaddáfí získal monopolní licenci na dovoz sportovní obuvi spolu se společnostmi zabývajícími se konstrukcí silniční infrastruktury kolem hlavního města Tripolisu; Muhammad Kaddáfí vlastnil mobilní telefonní společnost v Libyi; Hannibal Kaddáfí vlastnil společnosti námořní dopravy; Áiša Kaddáfiová pak stála v čele velké charitativní organizace (Haimzadeh 2011: 93). Vysocí členové bezpečnostních praporů a RV zase získali vedoucí pozice ve firmě na výrobu rekreačních lodí a ve společnostech, které se podílely na výstavbě projektu velké umělé řeky, a rovněž ve firmách organizující vývoz a dovoz zboží do Libye (Haimzadeh 2011: 93-94).

3.3.1 Kaddáfího taktika systematického chaosu

Za vlády Kaddáfího můžeme v Libyi sledovat zvláštní chaotický postup, kterým je řízena administrativa i instituční činnost všeho druhu. Tato taktika je Kaddáfím používána záměrně s úmyslem dezorganizace a znefunkčnění alternativních struktur k jeho vlastní mocenské struktuře založené na klientelismu a osobních vazbách. Příkladem může být územní rozdělení Libye. Mezi lety 1969 až 1986 byl čtyřikrát změněn způsob územního dělení v zemi, aby pak v roce 1989 bylo zavedeno rozdělení na 26 šábíjátů, které se také nevyhnulo dalším pozdějším úpravám. Kromě toho se několikrát měnilo hlavní město země, což znamenalo přesouvání sídel důležitých institucí z místa na místo a jejich nutnou dezorganizaci (Haimzadeh 2011: 98-99). Na nižší úrovni Kaddáfí opět zasahoval do administrativní a politické struktury v letech 1991 až 1992, kdy bylo území Libye rozděleno do 1500 komun, jejichž nově

ustanovené orgány získaly některé exekutivní a legislativní pravomoci původně zastávané ZLK (St. John 2006: 93). Stejně jako předchozí orgány, nové komuny spadaly pod kontrolu místních revolučních výborů.

Tvorbu nových, neformálních institucí v životně důležitých oblastech pro Kaddáfího režim, a kolísání jejich pravomocí v relativně krátkých časových obdobích je třeba vnímat komplexně. Stejně tak je tomu u zdánlivě chaotického střídání personálního zastoupení v klíčových pozicích režimu v RV a dalších organizací popsanému výše. Není náhodou, že Kaddáfí řídil personální zastoupení v těchto organizacích nejen dosazováním členů vlastního kmene Qadhadhfa, ale i příslušníky dalších kmenů (zejména Warfalla a Magharha viz el-Kikhia 1997: 152-156). Stejně tak občasné oslabování pravomocí RV lze dle autorova názoru vnímat spíše než jako ústupek lidu v rámci liberalizační vlny jako snahu udržet se u moci. Toto neustálé balancování sil, jehož účelem bylo jediné to, aby žádná jiná osobnost mimo Kaddáfího a později jeho synů nemohla nikdy nashromáždit dostatek vlivu na to, aby se stala ohrožením pro Kaddáfího vysoce personalistický režim. Nejedná se tedy pouze o klientelistickou síť a osobní provázanost mezi vládcem a elitami, klíčovým prvkem pro pochopení dlouholeté stability Kaddáfího režimu je toto neustálé organizované přelévání moci mezi jednotlivými dosazenými osobami. Zároveň také bylo nutné držet jednotlivé elity izolovány jednu od druhé, aby nedocházelo k vnějším aliancím, které by byly zdrojem destabilizačního vlivu.

Fakt, že Kaddáfí takto postupoval po dlouhá desetiletí, přičemž se mu po celou dobu dařilo vyvažovat nesmírně komplexní systém osobních aliancí, svědčí o tom, že přes svůj vzhled extravagantního beduína a revolucionáře z řad obyčejného lidu, kterým se s oblibou prezentoval před obyvatelstvem Libye, a výstřední formu jednání, kterou opakovaně ukazoval na mezinárodním poli, byl Muammar Kaddáfí velice schopný sultanistický vládce, který dobře věděl, jakým způsobem udržet svou moc a stabilní pozici v Libyi, a to i během složitých krizových situací, jakým byly například ekonomická krize režimu zapříčiněná propady produkce ropy a její ceny, či dlouholeté mezinárodní sankce a bombardování Libye ze strany Spojených států.

3.4 Závislost Kaddáfího režimu na cizí velmoci

Na rozdíl od drtivé většiny sultanistických režimů, kterými Linz s Chehabim podkládají svoji teorii, se u případu Libye nedá v žádném období mluvit o politické či

ekonomické závislosti na Spojených státech. Do zavedení ekonomických sankcí ze strany USA, které přerušily vzájemný obchod s ropou úplně, Libye dovážela do USA pouze asi 1 % své ropné produkce, zatímco do různých evropských států šlo přes 90 %⁴⁸ vytěženého objemu (el-Kikhia 1997: 111). Vzhledem k tomu, že příjmy z ropného průmyslu, které byly hlavní složkou režimních příjmů, byly rozloženy relativně rovnoměrně mezi více států, lze říci, že Kaddáfího režim nebyl ekonomicky závislý na žádné jednotlivé zemi.

Ani z politického hlediska vztahy mezi Libyí a USA nelze označit jako závislost jedné strany, v některých obdobích jde naopak spíše o otevřený antagonismus. Z toho je zřejmé, že Kaddáfího Libye nebyla žádným způsobem závislá na Spojených státech, většinu svého trvání strávila v jejich nepřízni a musela se vyrovnávat s dlouholetými ekonomickými sankcemi a dokonce i přímým vojenským zásahem USA na svém území.

V případě Libye je zajímavější otázka závislosti na Sovětském svazu. Přestože Kaddáfího orientace byla v první polovině režimu nesporně protizápadní, což lze snadno poznat z jeho mnohých projevů a prohlášení, Libye byla rovněž nezávislá vůči SSSR. Tento fakt je dobře vidět na vzájemných chladných vztazích, které trvaly po většinu studené války. Jedním z největších problémů libyjsko-sovětských vztahů byla role náboženství. Kaddáfí otevřeně odsuzoval komunistický ateismus⁴⁹. Přestože navenek se udržovaly relativně přátelské vztahy, nikdy nebyla uzavřena žádná dohoda o vzájemném přátelství obou zemí a mezinárodní spolupráce se omezovala na obchod, jehož největší součástí byla vojenská pomoc Libyi⁵⁰. Můžeme říci, že z obou stran se jednalo o čistě pragmatické jednání, protože Libye získávala ze vzájemného obchodu cenné technologické vybavení, za což však platila v plné hotovosti – na rozdíl od velké většiny ostatních zemí třetího světa (Gombár 2015: 143). V dalších ohledech Kaddáfí rovněž rozhodoval v neprospěch Sovětského svazu. Libye nebyla ochotna poskytnout SSSR stálou námořní základnu na jejím území, a ani pro velké stavební projekty v Libyi nebyly vybrány sovětské firmy, přestože měly již značné zkušenosti se stavbami

⁴⁸ Největším dlouhodobým příjemcem libyjské ropy byla Itálie následovaná Německem (SRN), Francií a Španělskem (el-Kikhia 1997: 111).

⁴⁹ Z toho pramenilo několik diplomatických faux pas, kdy se například při návštěvě socialistického Československa v roce 1979 Kaddáfí opakovaně snažil získat souhlas s výstavbou mešity na území Prahy. V oficiálním dopise zaslaném československé vládě téhož roku pak zase Kaddáfí vyzýval k přesunutí data svátku práce z 1. května na 1. září (Gombár 2015: 176).

⁵⁰ Za éry vlády sovětského vůdce Leonida Brežněva účinkovala v Libyi skupin asi 2000 sovětských vojenských poradců. Kromě toho byly podepsány dohody o dodávkách tanků, bojových letadel, ponorek a dalšího vybavení v objemu asi 12 miliard dolarů (Gombár 2015:143).

ropovodů a podobných staveb (Gombár 2015: 142-143). Kaddáfího vnitřní i mezinárodní politika zůstávala na Sovětech nezávislá.

I skrze nepříznivé dopady ekonomických sankcí a kolísavých cen ropy v různých obdobích se režimu dařilo udržovat neporušenou klientelistickou síť založenou na redistribuci ropného bohatství a dalších zdrojů bez spoléhání se na dávky finanční pomoci či jiné formy podpory od světových velmocí. Vyhnutím se této závislosti, která je typická pro Linzovy sultanistické režimy, dosáhl Kaddáfí u svého neopatrmonialního režimu neobvykle vysoké stability spolu se schopností překonat i závažné vnitrostátní krize, které u sultanismů klasického typu často znamenají nepřekonatelné překážky.

3.5 Kaddáfího ideologie

Ideologický základ Kaddáfího režimu má v teoretickém rámci sultanistických režimů velmi specifické postavení. V letech 1969 až 1975 lze mluvit o porevoluční mentalitě, která kopírovala Násirovu protizápadní mentalitu v sousedním egyptském režimu. Její hlavní součástí byl důraz na arabský nacionalismus a snaha unifikovat arabské státy do pevnější unie či společného státu⁵¹, dalším důležitým prvkem byl odpor vůči imperialismu a podřízenosti Západu obecně, kritika západních zemí jako Velká Británie, USA a Itálie, což mimo jiné vycházelo i z příkoří spáchaných Italy v Libyi v minulosti. Kaddáfí znaky této mentality zosobňoval a získal tak značnou podporu široké veřejnosti, pro niž byly v dané době zmíněná témata dosti populární (El-Kikhia 1997: 42). Zároveň se v této mentalitě míchaly prvky tradičního beduínského stylu života, a zakomponovány byly i prvky islámu a rovnosti před bohem.

O zformování skutečné ideologie můžeme mluvit od roku 1975, kdy byla vydána první část *Zelené knihy*, jejímž tématem byla autorita lidu a idea přímé demokracie. Její druhá část vyšla v roce 1977 a zabývala se ekonomickým systémem revolučního systému – arabským socialismem. Poslední část vyšla v roce 1981 a Kaddáfí v ní popsal témata sociální základny nového systému.

Pro analýzu politické ideologie je směrodatná zejména první část, v níž Kaddáfí adresuje problém politické reprezentace a vlády, parlamentu a politických stran, a kritizuje jejich postavení v demokratických režimech (Kaddáfí 1990: 1-6). Na tezi

⁵¹ Kaddáfí se opětovně pokoušel vytvářet federativní stát s dalšími arabskými státy. V roce 1972 se pokusil vytvořit unii Libye, Sýrie a Egypta, později pak postupně se samotnou Sýrií, s Čadem, Marokem, Alžírskem a Súdánem. Všechny tyto pokusy dopadly zcela neúspěšně.

z této části je založena oficiální struktura politického systému libyjské džamáhírije. Kaddáfí kritizuje zastupitelské principy v demokraciích jako systémy ustavující diktaturu menšiny, která vyhrává volby a získává moc na úkor ostatních, utiskovaných. Jako diskriminační kritizuje Kaddáfí samotnou existenci politických stran a vyzývá k rozpuštění parlamentů v ostatních zemích a k jejich nahrazení lidovými shromážděními a výbory s přímou lidovou účastí. Dle *Zelené knihy* je základem skutečné demokracie zásada nezastupitelnosti (Kaddáfí 1990: 2). Politické strany označuje za nástroje diktatury a protivníky skutečné demokracie. Kritizuje také chápání třídního systému a spolu s těmito body i systémy, které jsou založeny na vládě jedné strany – komunistické režimy (Kaddáfí 1990: 3-5). Při čtení *Zelené knihy* je zjevný Kaddáfího odpor jak k systémům Západu i Východu, což je v sultanistických režimech, které bývají závislé na jedné z velmocí, značně netypické ideologické směřování. Kaddáfího režim je po celou dobu trvání značně nezávislý, a vymezuje se proti oběma pólům.

Kaddáfí prostřednictvím *Zelené knihy* vyzývá k šíření Třetí univerzální teorie do dalších zemí. Toto šíření do jiných zemí má probíhat pomocí různých revolučních skupin, kterým Kaddáfí za tímto účelem reálně poskytoval značné množství prostředků⁵². Toto směřování podle autora nelze označit jako pragmatické, Kaddáfí podporou teroristických skupin ztratil jak finance, tak i diplomatickou pozici a poškodil obraz Libye v mezinárodním prostředí, aniž by za to získal reálnou hodnotu kromě podání důkazu upřímnosti svého ideologického revolučního přesvědčení. Jeho snahy šířit revoluci i mimo hranice Libye měly naopak reálně negativní dopady na vlastním území ve formě obchodního embarga a ekonomických sankcí.

V Libyi Kaddáfí prosazuje zřízení alternativy ke kritizovaným institucím zastupitelské demokracie, kterým podle něj je systém lidových kongresů a výborů, jehož fungování autor již popsal výše. Celá kniha vyzařuje motivem egalitářství a snahou o sociální spravedlnost. Přestože snad není nutné zmiňovat, že praxe v Libyi byla od těchto představ značně odlišná, tento ideologický důraz na rovnost, a nikoliv na osobu Kaddáfího, je neobvyklý u sultanistických pseudo-ideologií, jejichž tématem zpravidla bývá právě jedině personalismus vládce.

Zajímavostí je, že získání členství v RV bylo podmíněno právě prokázáním víry v Kaddáfího ideologii. El-Kikhia odhaduje, že poměr spekulantů s čistě pragmatickými důvody pro zapojení se v RV byl asi polovina z celkového počtu členů, zatímco druhá

⁵² Kaddáfího obzvláště oblíbenou zemí se v tomto ohledu stala Burkina Faso, která od Libye oficiálně převzala systém džamáhírije a ke Kaddáfího radosti jej na jistou dobu adoptovala za svůj vlastní.

polovina byli ti, kteří se stali členy RV ze svého skutečného přesvědčení (el-Kikhia 1997: 87). Pokud by to tak bylo, pak vliv Kaddáfího ideologie svým rozsahem neodpovídá klasickému modelu sultanistické ideologie, která obvykle není brána vážně ani představiteli režimu, natož pak jeho podřízenými.

Z výše zmíněných poznatků se zdá, že Kaddáfí skrze svou počáteční ideologii prosazoval svůj světonázor, který nebyl nutně závislý na formě a fungování libyjského režimu. Kaddáfí i nemalý počet jeho spolupracovníků součástí této ideologie v průběhu režimu více či méně skutečně věřili a prosazovali ji i v situacích, kdy taková činnost neprospívala jejich postavení. Nelze tedy říci, že by šlo o čistě pragmatickou ideologii sultanistických režimů.

Události, které se udály od převratu s širokou podporou veřejnosti a počátečních projevů vůdce až k početně ne nevýznamným demonstracím za Kaddáfího osobu na počátku občanské války na samém sklonku režimu ukazují, že prezentovaná ideologie měla ohlas i u veřejnosti, alespoň v první polovině režimu. Touto charakteristikou se tedy Kaddáfího ideologie také neliší od sultanistických pseudo-ideologií, se svými znaky se spíše blíží klasickým ideologiím, které můžeme najít v totalitních systémech. Toto atypické chápání ideologie však není u sultanismů nutně bezprecedentní, Ceaușescův režim v Rumunsku nabízí potenciálně srovnatelný případ s Libyí. V případě postkoloniální Afriky pak formování specifitějších ideologií u silně personálních režimů také není výjimečným úkazem.

Z předchozích argumentů lze poznat, že relativně komplexní forma Kaddáfího ideologie, která pracuje s prvky egalitářství, socialismu a přímé demokracie, je pro sultanistické režimy netypická a stává se tak argumentem, který spíše mluví pro zařazení Libye do populistických režimů Naomi Chazanové. Ačkoliv se jedná o jednoznačný indikátor ve prospěch populistického režimu, je tento znak spíše výjimkou, a jako takový nestačí pro zařazení Kaddáfího režimu do této kategorie, tak jak činí Chazanová ve svých výzkumných pracích.

3.6 Společnost

Kaddáfího Libye se svým průměrným podílem ropného sektoru na státních příjmech kolem 92 % (Haimzadeh 2011: 90) byla nesporně rentiérským státem. Podíl ropy na HDP Libye byl rovněž vysoký, avšak jeho míra výrazně kolísala rok od roku dle různých faktorů, zejména proměn cen ropy (viz [graf č. 2](#): Podíl vývozu ropy na HDP

mezi lety 1995 až 2010). Velká ložiska vysoce kvalitní lehké ropy a blízkost Evropě, jednomu z hlavních globálních ropných spotřebitelů, zajišťovala Libyi od objevení ropy na svém území v šedesátých letech obrovské finanční zdroje, které Idrísův a poté Kaddáfího režim využíval k mnoha účelům, a jejich smyslem bylo zejména stabilizace politické moci uvnitř režimu.

Jedním z nich bylo zajišťování nadstandardních služeb a životní úrovně obyvatel výměnou za jejich politickou neangažovanost a tichou podporu jinak nedemokratického režimu, což je praxe obvyklá nejen v rentiérských státech na středním východě, ale i u některých nerostně bohatých států ve světě. Podrobněji se tímto fenoménem zabývá Ross (viz Ross 2001), který rovněž vysvětluje proces postupné snižující se pravděpodobnosti rozpadu rentiérského režimu a následné demokratické tranzice na základě těchto důvodů (Ross 2004).

Kaddáfího rentiérské praktiky se naplno projevíly především v prvních dvou desetiletích režimu, nicméně jejich velký vliv můžeme ve všech obdobích režimu. Spolu s ustavením nového systému státních institucí došlo k masivní kampani za zlepšení životních podmínek obyčejných Libyjců, což zajistilo relativně vysokou míru legitimacy Kaddáfího vlády v konsolidačním období 1969 až 1977 a 1977 až 1987. Tato kampaň spolu s dalšími projekty byla samozřejmě financována ze zisků z rychle rozvíjejícího se ropného sektoru.

K dominantním znakům libyjské společnosti za sultanistické vlády Kaddáfího patřila minimální míra zdanění v mnoha oblastech, obyvatelé měli hlavně v prvních dvou desetiletích mnoho výhod, k nimž patřil bezplatný přístup k veřejné dopravě, elektrické energii a vodě (Gombár 2015: 157). Dle různých výpovědí bylo velké množství Libyjců zaměstnáno na pozicích, kde se od nich vyžadovala jen zcela minimální časové a pracovní nasazení, přestože od státu získávali plný plat⁵³ (např. Haimzadeh 2011:85). Tento mechanismus výměny dobré životní úrovně za loajalitu či alespoň politickou apatii obyvatelstva má v dlouhodobém měřítku za následek změnu vztahu mezi státem a občanem, kdy je produktivita obyvatelstva podružným faktorem a politická odpovědnost režimních elit vůči jim tak mizí. Dá se předpokládat, že tento problém se přelévá i do dalšího režimu, kde je navíc životní úroveň horší kvůli snižujícímu se vývozu ropy. Sestrojení nového demokratického zřízení, které je kromě jiného založené na občanské zodpovědnosti a produktivitě je po desetiletích tohoto

⁵³ Soukromí zaměstnavatelé po roce 1975 v praxi přestali existovat a jediným plátcem mezd se tak stal stát.

pokřivujícího rentiérského prostředí nadměrně složitým úkolem, což pozorujeme ve tranzičních snahách po roce 2011. Kromě těchto znaků měla také u veřejnosti v prvních dvou desítkách let dosti široký ohlas Kaddáfího ideologická konstrukce arabského nacionalismu, kterou převzal libyjský vládce od egyptského prezidenta Gamála Násira.

V těchto prvních dvou obdobích tedy můžeme označit společenskou základnu podpory Kaddáfího režimu jako neobvykle vysokou, a Kaddáfího vládu jako relativně odpovědnou společenským skupinám, z nichž vzešla. Společně s RRV se Kaddáfímu podařilo adresovat některé problémy předchozího Idrísova režimu, a ačkoliv nelze mluvit o jakýchkoliv demokratických tendencích, míra legitimacy režimu byla poměrně vysoká. Dá se předpokládat, že toto je jedním z důvodů, proč v prvních dvou desetiletích Kaddáfího režimu nebyla nutná tak vysoká míra personalismu jako v následujících obdobích. Rovněž existuje méně údajů o politické represi v této době⁵⁴. Popsaná praxe je u sultanismů poněkud neobvyklá a podporuje argument předložený v předchozí kapitole, že Kaddáfího režim v prvním období svého trvání se blížil svými charakteristikami spíše populistickému režimu, a k sultanistickému přelomu došlo až během let 1977 až 1987.

Nejdramatičtější zúžení základny podpory Kaddáfího režimu ve společnosti lze vidět v průběhu 90. let a poté na přelomu tisíciletí, kdy Kaddáfí zcela zanechává socialisticky laděné rétoriky i dříve populárního arabského nacionalismu. V těchto obdobích již Kaddáfího režim záleží úplně na personálních vazbách mezi jím a nejbližšími členy jeho rodiny a přerozdělování bohatství skrze sultanisticky pokřivený kapitalismus. Odpovědnost režimu vůči společnosti je tak velmi nízká, což odpovídá Linzovu modelu. Tento ideový posun a zúžení základny podpory dobře ilustruje znázornění postupného úpadku účasti obyvatelstva na jednání ZLK vycházející z průzkumu al-Werfali (viz [graf č. 3](#)).

3.7 Aktéři v rozpadu režimu

Prozatímní národní rada Libye, která byla vytvořena na počátku vlny protestů a stala se hlavní organizací sdružující pod sebou povstalecké síly, a která byla později

⁵⁴ Autor zde má na mysli politickou represi v rámci struktur nového režimu. V letech 1969 až 1973 totiž probíhala vlna represí proti představitelům předchozího Idrísova režimu. K popravám však docházelo jen zřídka a tresty byly v rozporu s revoluční rétorikou mladých důstojníků relativně mírné (Vandewalle 2011: 81). V rámci této vlny byli souzeni představitelé i úředníci za rozsáhlou korupci v předchozích letech, kterou si však Kaddáfího režim sám brzy osvojil, a začal ji využívat ještě v rozsáhlejší míře než král Idrís.

uznána jako hlavní představitel Libye, byla složena především z členů zahraniční opozice, které bychom zařadili do maximalistické opozice. Kromě toho v ní bylo také několik bývalých zástupců Kaddáfího režimu, například předseda rady Mustafá Abd al-Džalíl, do roku 2011 de facto libyjský ministr spravedlnosti, či Mahmúd Džibríl, předseda Národní rady hospodářského vývoje v letech 2007 až 2011 za předsedy vlády Ghánima a pozdější první předseda vlády po svržení Kaddáfího režimu (van Genugten 2016: 67). Povstalecké síly se však většinou skládaly ze směsice různorodých milic regionálního charakteru, které sledovaly jedna od druhé značně odlišné cíle. Jediným společným cílem, v němž byly podporovány i Západem, bylo odstranění Kaddáfího (van Genugten 2016: 152). Součástí opozičních sil byly různé kriminální skupiny i významné množství extremistických islamistických skupin, jejichž důvody k podpoře svržení režimu byly pochybné. Mezi radikální džihádistické skupiny pod oficiálním velením Prozatímní národní rady patřily Ansár aš-Šaría, Islámský stát v Africe se sídlem v Darně, Rafallah al-Shati, i další jednotky napojené na al-Káidu v islámském Maghrebu (AQIM) (Chivvis et al 2012: 3, 5).

Jak můžeme často sledovat u sultanistických režimů, dohoda mezi aktéry převratu se ukázala být nereálná. Ačkoliv bylo možné pozorovat určité snahy o kompromis s opozicí ze strany podporovatelů režimu, tyto snahy nedosáhly větších výsledků. Sajf al-Islám Kaddáfí, který během posledních deseti let vystupoval v roli vůdce křídla frakce režimních reformátorů, nebyl důvěryhodnou osobou pro opoziční síly skládající se převážně z radikálních sil usilujících o celkové svržení Kaddáfího a revoluční změnu režimu. Pozice režimních reformistů a umírněné opozice byly z velké části potlačeny zásahem vojenské intervence, která zcela přepsala předchozí rozložení sil a motivovala opoziční síly eskalovat konflikt a nekompromisně pokračovat v boji s Kaddáfího režimem, dokud nebude zcela zničen (Kuperman 2013: 134).

Možná ještě větší překážkou kompromisu byla extrémní ideová fragmentovanost opozice v době občanské válce z roku 2011, jež znemožňovala jednotné vyjednávání ze strany opozice vyjma jednostranných ultimát a několika apelů o podporu na mezinárodní půdě (Kuperman 2013: 124). Dobrou ilustrací této situace byla vražda povstaleckého generála Júnise al-Ubajdího, který byl od května 2011 hlavním velitelem Libyjské národní osvobozené armády. Al-Ubajdí, který se k rebelům připojil z pozic Kaddáfího režimu, byl jedním z mála schopných velitelů povstalecké armády, pro názorové rozpory však byl zavražděn islamistickými bojovníky z radikální povstalecké brigády Ugly bin Náfi 28. července 2011 (Gombár 2015: 167).

Z pohledu tranzitologie jde v zásadě o typický případ přechodu iniciovaného zdola, který vyústil v převrat revoluci, přestože úspěch tohoto směřování závisel zejména na zahraniční vojenské pomoci. Ačkoliv se může zdát, že v takto silně sultanistickém nastavení režimu nebylo jiné možnosti než smrt personalistického představitele či kompletní porážka opozičních sil, podrobnější pohled ukazuje i možnost alternativního vývoje. Pokud akceptujeme označení Kaddáfího syna Sajf al-Islám Kaddáfího jako představitele režimních reformátorů, lze si představit odlišný vývoj tranzice ve formě paktu, která by přinesla mnohem příznivější výsledek pro demokratické směřování i ekonomickou a lidsko-právní situaci budoucí Libye. Tato možnost je založena na reálných snahách Sajfa al-Isláma, který již před občanskou válkou navrhoval reformovat některé režimní struktury vytvořené svým otcem (Gombár 2015: 135). V občanské válce se opakovaně snažil o aktivní vyjednávání se vzbouřenci i se zeměmi, které se staly účastníky intervenční mise.

Sajf al-Islám odmítl pozici předsedy vlády nabízenou svým otcem a podmiňoval ji přijetím politických reforem a uspořádáním voleb. V proslovu v říjnu 2007 Sajf al-Islám Kaddáfí veřejně označil libyjské politické a ekonomické elity za zkorumpované a kritizoval i další režimní struktury (al-Werfalli 2011: 38-39). Veřejně vystupoval proti některým aspektům klientelistického systému včetně koncentrace vlastnictví největších soukromých společností v rukou několika nejmočnějších postav režimu či nesvobody tisku (al-Werfalli 2011: 43). Osobní vliv Sajfa al-Isláma hrál významnou roli při liberalizaci po roce 2000 a při smíření se Západem⁵⁵.

Přes výše zmíněné skutečnosti se nedá tvrdit, že by se Sajf al-Islám Kaddáfí postavil do zvláštní opozice vůči svému otci. Kromě toho, že veškeré reformy navrhoval z čistě vlastní iniciativy bez schválení VLK a fungoval jako paralelní předseda vlády, který však nebyl nikomu odpovědný, v kritických momentech se vždy připojil na stranu svého otce (Gombár 2015: 135). Můžeme jistě spekulovat o tom, zda jeho rolí nebylo pouze tišit nepokoje a uklidňovat lid příslibem v praxi nereálných změn, tedy využíváním docela stejného způsobu, který v praxi používal častokrát sám plukovník Kaddáfí. Není tak zvláštním překvapením, že při vyostření konfliktu se stal i přes svou pozici režimního reformátora nepřijatelným pro radikálně opoziční síly.

⁵⁵ Příčinil se o likvidaci libyjských zbraní hromadného ničení, aktivně se zapojoval do diplomatických jednání, mezi které patřilo urovnání sporů a navázání přátelství s Itálií, vyřešení aféry týkající se bulharských zdravotních sester, které měly v Libyi páchat sabotážní činy, a zasadil se o finanční odškodnění obětem teroristických útoků připisovaných libyjskému režimu (Gombár 2015: 135).

Jak ukazuje Haimzadeh, Sajf al-Islám Kaddáfí byl také významným příjemcem distribučního systému (viz Haimzadeh 2011: 93). I přes své reformní postoje byl vnímán jako nástupce svého otce a osoba s druhou nejvyšší pozicí ve státě, která se přímo podílela na chodu režimu (Gombár 2015: 135). V roce 2009 získal oficiální pozici generálního koordinátora samosprávných komun.

Z nově odtajněných záznamů norského ministra zahraničí Jonase Stora, který se účastnil vyjednávání během občanské války, vyšlo najevo, že během mírových jednání obou stran konfliktu v Oslu 27. dubna 2011 bylo zprostředkováním norských diplomatů téměř dosaženo uspokojivé dohody o ukončení krizové situace, nebýt tlaku přítomných francouzských a anglických zástupců na pokračování vojenského řešení situace. Jednání se měl na straně lojalistů účastnit Mohammed Ismail, pravá ruka Sajf al-Isláma Kaddáfího⁵⁶, a Alí Zajdán, zakladatel Národní fronty pro spásu Libye, vrcholný představitel opoziční koalice a pozdější premiér nového režimu. Dle těchto informací už bylo dojednáno vzdání se veškeré politické moci Muammara Kaddáfího (The Independent 2021). Není sice jasné, zda by Kaddáfí skutečně dodržel tyto dohody, ani zda by je akceptovaly radikální jednotky zapojené v bojích, jde nicméně o důkaz toho, že došlo k aktivním snahám o dohodu mezi oběma zneprátelenými stranami, a že řešení jiné než úplná porážka jedné z frakcí byla možná. Podle Stora diplomatická zástupkyně USA Hillary Clintonová souhlasila s tímto řešením, dohoda však ztroskotala na odporu jejích britských a francouzských protějšků (The Independent 2021).

3.8 Trend vývoje sultanismu v Kaddáfího Libyi

Na základě provedené analýzy jednotlivých kritérií sultanismu předkládá autor znázornění vývoje míry sultanistických tendencí v Kaddáfího režimu na časové ose od počátku režimu až po jeho konec v občanské válce. Do grafu je zaneseno 6 hlavních kritérií sultanismu v obdobích 1969 až 1977, 1977 až 1987, 1987 až 2000 a 2000 až 2011. Pro určení míry sultanistických tendencí slouží jednoduchá kvantitativní škála se třemi hodnotami. Hodnota 1 na grafickém znázornění znamená, že sultanistické kritérium bylo naplněno zcela, hodnota 2 znamená, že bylo naplněno částečně, a hodnota 3 pak vyjadřuje nenaplnění sultanistického znaku tak, jak byl definován v teoretické části. Autor mezi tyto znaky zařadil instituční nastavení, roli armády,

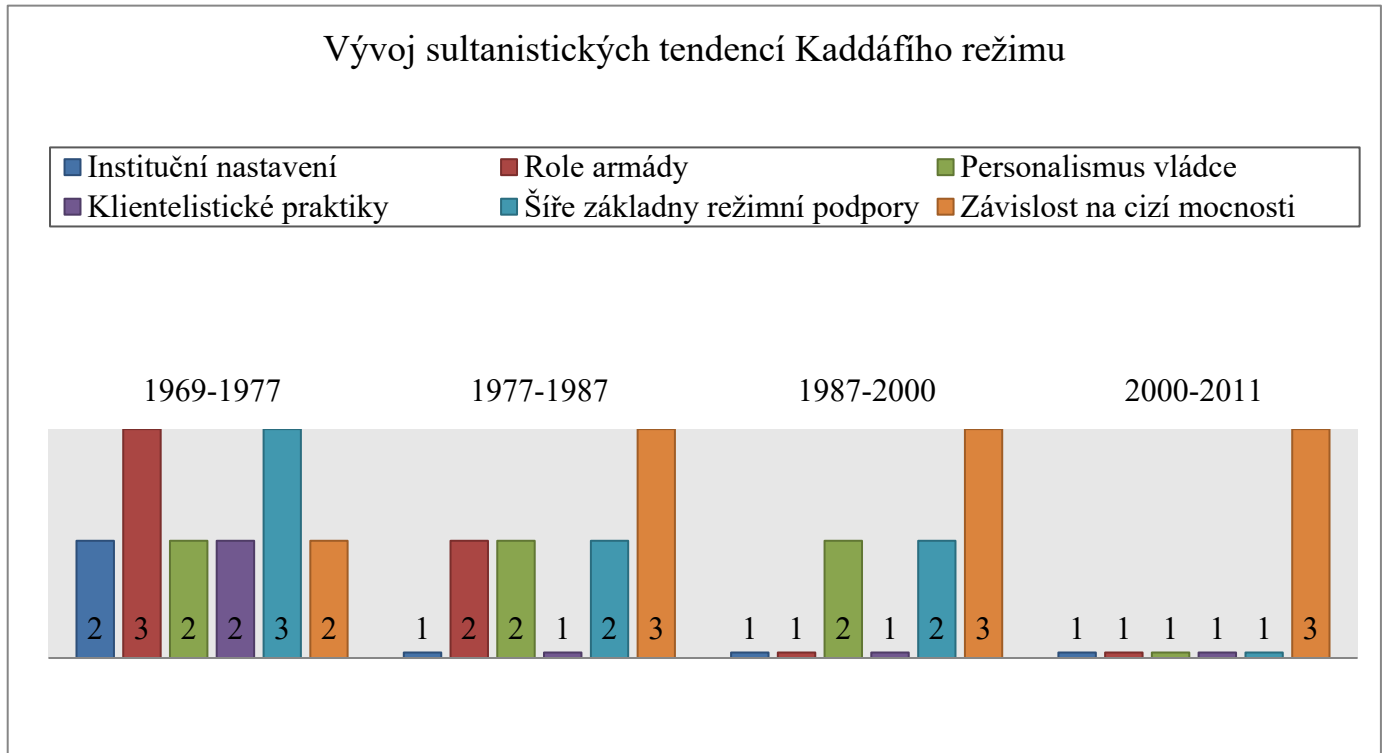
⁵⁶ Dle Storových slov se měl účastnit jednání i samotný Sajf al-Islám Kaddáfí, a to telefonicky (The Independent 2021).

vládcův personalismus, klientelistické praktiky, šíří základny, z níž režim čerpá svou podporu, a závislost režimu na cizí mocnosti. Dle souhrnného skóre poté můžeme určit míru sultanismu v jednotlivých obdobích i směr celkového vývoje. Při dosažení skóre 6 by se jednalo o čistý sultanismus, při skóre 7-10 je režim převažující sultanismus, při 11-14 částečný sultanismus, a při 15-18 by nebylo možné označit režim jako sultanismus vůbec. Toto grafické znázornění ukazuje výsledky analýzy z předchozích podkapitol a je důležitých podkladem pro závěry práce.

Některé z kritérií definovaných Linzem do časové osy autor nezahrnuje. Okolnosti vzniku a rozpadu režimu nelze zahrnout z toho důvodu, že se vztahují pouze k jedinému časovému období a jsou jím jasně ohraničeny. To samé lze tvrdit o roli opozice a dalších aktérů rozpadu režimu. Autor rovněž nezahrnuje společenský rozměr režimu, který může být vysvětlován různými způsoby, a jako takový neposkytuje informace potřebné k identifikaci režimu jako sultanistický. Specifickým případem je pak Kaddáfího ideologie. Její nezařazení může být vnímáno jako sporné, avšak autor se domnívá, že jednoduché rozřazení této ideologie dle teorie sultanismu na sultanistickou či nesultanistickou ideologii by nevystihovalo její podstatu a bylo by zavádějící. Autor místo toho odkazuje k předchozí podkapitole, kde je Kaddáfího ideologie podrobněji prozkoumána.

Graf č.4:

Vývoj sultanistických tendencí Kaddáfího režimu v Libyi od roku 1969 do 2011. Hodnota 1 značí **nejvyšší** míru sultanistických tendencí definovaných Linzem, hodnota 3 **nejnižší**.

Zdroj: Autorova práce na základě analýzy sultanistických znaků ve druhé a třetí kapitole.

Na základě provedené analýzy autor klasifikuje jednotlivá časová období Kaddáfího režimu: V období 1969-1977 získal Kaddáfího režim 14 bodů z 18 možných a jedná se tak o částečný sultanismus. V období 1977-1987 má Kaddáfího režim 11 bodů, což ho řadí také k částečnému sultanismu byť na hranici s kategorií převažujícího sultanismu. V období 1987-2000 byl Kaddáfího režim převažujícím sultanismem s 10 body a v posledním období 2000-2011 byl Kaddáfího rovněž převažujícím sultanismem, avšak hodnocení 8 bodů ukazuje blízkost ideálnímu modelu sultanismu.

Při podrobnějším pohledu na jednotlivá kritéria lze identifikovat a vysvětlit tendence zesilování sultanismu. Tento posun je obzvláště patrný u hodnoty pro velikost základny, z níž čerpá režim svou podporu. Při převratu roku 1969 a následujících několika letech měl Kaddáfího režim značnou populární podporu od středních a nižších vrstev libyjské společnosti, která silně souzněla s Kaddáfího panarabismem a

islámským socialismem. Kaddáfího projekty a socialistické reformy, díky nimž se podařilo výrazně pozvednout životní úroveň obyvatelstva, rovněž posílily legitimitu nového režimu. K propadu této podpory a zúžení velikosti populární základny režimu došlo jednak během období 1977 až 1987 s příchodem RV, a především pak na konci 90. let, kdy Kaddáfí definitivně zanechává svých revolučních snah, orientuje svou mezinárodní politiku na Afriku místo arabského světa, usmiřuje se se Západem a zavádí ekonomicky liberální reformy, kterými se obrací proti svému dosavadnímu socialistickému směřování (viz [podkapitola 3.6](#), která se zabývá společností v Kaddáfího Libyi).

Obdobný trend pozorujeme i u klientelistických praktik. Při konsolidaci režimu v počátečních letech nebylo kvůli fragmentaci moci mezi různé členy RRV příliš možné zavedení klientelistické praxe tak, jak ji známe ze sultanistických režimů. Po odstranění mocenských konkurentů v následujících obdobích však již lze zřetelně pozorovat klientelistickou síť a korupční praktiky, kterými se Kaddáfí udržuje u moci. V obdobích 1977 až 2000 jde především o nepřímé rozdělování skrze účast na různých projektech vyhlášených centrálně, po roce 2000 pak jde o klasický kapitalistický klientelismus, který Linz popisuje například u sultanistických režimů Trujilla v Dominikánské republice či Marose na Filipínách.

Naopak personalistické praktiky byly silné již od počátku režimu. Ačkoliv však hrály určující roli během Kaddáfího vlády, dle autorova názoru nedosahovaly takové míry, aby je bylo možné označit za zcela sultanistické. Přístup do režimních struktur mělo širší spektrum obyvatelstva než je u ideálních sultanismů obvyklé a členové RV byli v mnohých případech přijímáni na základě ideologické či kmenové přízněnosti. To se změnilo na konci 90. let s dospíváním Kaddáfího synů, kdy personalizace dosáhla svého vrcholu. V období 2000 až 2011 tak došlo skrze koncentraci personalistické moci v rukou několika málo osob na základě pokrevních vazeb k posílení sultanistických tendencí.

U kategorií institučního nastavení a role armády je pak klíčový přechod k systému džamáhírije během období 1977 až 1987, po němž hodnota ukazatele zůstává konstantně nízká (značící vysoké sultanistické tendence), protože v souladu se sultanistickou charakteristikou byly formální instituce potlačeny a jejich vliv na politickou situaci v Libyi je velmi nízký. Tohoto Kaddáfí dosáhl zrušením předchozích institucí a jejich nahrazením z hlediska vládnutí neefektivním systémem lidové přímé moci vycházející z Kaddáfího tezí Třetí internacionální teorie. K potlačení role armády

dochází o několik let později kombinovaným vlivem Kaddáfího ideologie *Zelené knihy* a restriktivních opatření, které byly reakcí na neúspěšný pokus o převrat v roce 1985. Stejně jako pozice ostatních formálních institucí zůstává pozice armády slabá až do konce režimu v roce 2011, což se projevilo i občanské válce, kde se část z nich přidala k povstaleckým silám. Naopak v počátečním období režimu 1969 až 1977 je role armády označena hodnotou 3, která značí významnou roli armády ve vládnutí. Tento znak, který spíše odporuje modelu sultanismu, je logickým důsledkem předchozího armádního převratu, jehož byl Kaddáfí účastníkem – hlavní rozhodovací roli v prvním období hrála RRV složená výhradně právě z armádních představitelů.

Svou specifičností je důležitý případ závislosti Kaddáfího režimu na zahraniční velmoci. Přes kritiku popsanou v teoretické části jí autor zahrnuje do bodové škály, v níž v každém období působí v případě Kaddáfího jako protiklad sultanistickému zřízení, tak jak jej popsal Linz⁵⁷. Na základě výsledků analýzy v souladu s četnou kritikou Linzova původního konceptu se autor domnívá, že nezávislost na cizí velmoci není ve skutečnosti znakem odporujícím sultanistické charakteristice režimu. Pokud budeme následovat Linzovu metodu ideálního definování sultanismu, pak je na místě se naopak domnívat, že režimní nezávislost na cizí mocnosti, která funguje jako stabilizátor sultanistických režimů a upevňující faktor klientelistického přerozdělování, bychom měli, alespoň v případech afrických režimů, označovat v rozporu s Linzovou definicí jako znak moderních sultanistických režimů.

Pokud se tímto závěrem budeme řídit a převrátíme hodnoty pro kritérium režimní závislosti na cizí velmoci, je zřejmé, že Kaddáfího režim se již po počátečním období stal silným sultanismem, který se v posledním období blíží čistému prototypu tohoto režimu. Při převrácení hodnoty závislosti na cizí mocnosti dosahuje Kaddáfího režim v letech 2000 až 2011 dokonce skóre 6 na škále sultanismu, což by ho řadilo mezi ideální sultanismy.

Tento závěr adresuje rozpory, na které naráží Linz a Chehabi i Snyder ve svých teoriích, a nabízí vysvětlení dlouhé životnosti a stability afrických sultanistických režimů, které jsou teorií klasického sultanismu vysvětlitelné jen obtížně. Rovněž může být vysvětlením neobvyklé odolnosti Kaddáfího režimu v krizi, při které musel být nakonec svržen až s výraznou pomocí mezinárodní vojenské intervence, která

⁵⁷ Autor označil nezávislost Kaddáfího režimu jako silně nesultanistickou ve všech obdobích s výjimkou konsolidačního období mezi lety 1969 až 1977, kdy byl kvůli silné návaznosti na Násirův režim v sousedním Egyptě Kaddáfího režim označen střední hodnotou 2. Tato vzájemná spřízněnost opadla v 70. letech po nástupu egyptského prezidenta Anvara Sádáta a později se změnila do otevřeného nepřátelství.

sultanistický režim rozvrátila zahrazením zdrojům určeným pro redistribuci a likvidací klíčových osob uvnitř Kaddáfího personalistické sítě.

Nicméně je třeba mít na paměti i faktory, které do škály zahrnuty nebyly. Vzhledem k sultanisticky netypické ideologii by zařazení Kaddáfího režimu v jeho posledním období do čistých sultanismů nebylo zcela objektivní. Z předchozí analýzy je nicméně zřejmé, že od svého vzniku v roce 1969 se režim přibližoval sultanismu a ve dvou posledních obdobích (1987-2000 a 2000-2011) byl velmi silným sultanismem.

Vysvětlením pro tento zlom směrem k sultanismu ve třetím období Kaddáfího režimu je podle dostupných indicií vliv ekonomické liberalizace společně s mezinárodními sankcemi, které vedly k reorientaci Kaddáfího mocenské struktury na své nejbližší příbuzné a přátele. Jak bylo popsáno v předchozích podkapitolách, privatizace státních firem spolu s pokřiveným tržním prostředím zapříčinila další růst již do té doby frekventovaných praktik klientelismu a zároveň znamenala soustředění moci do ještě užší skupiny elit kolem plukovníka Kaddáfího. Tento trend pokračoval i ve čtvrtém období, kde spolu s nadále sílící ekonomickou liberalizací a typickým sultanistickým přerozdělováním na základě kapitalistických struktur dospívají Kaddáfího synové, kteří přebírají ty nejkličovější pozice v režimu. Naopak vliv konce studené války a rozpadu bipolárního světa, jak se zdá, neměl zřetelnější vliv na vývoj Kaddáfího režimu.

4. Situace v porevoluční Libyi a dědictví Kaddáfího režimu

V této kapitole se autor zabývá vlivem Kaddáfího sultanistických institucí na vývoj po skončení občanské války v roce 2011 a snahu o tvorbu nového režimu. Protože násilný převrat přišel náhle, nedošlo k žádné instituční přípravě na změnu režimu. Součinným negativním faktorem v této oblasti bylo rozhodnutí západních zemí neangažovat se výraznějším způsobem v porevolučním vývoji Libye (Chivvis et al. 2012: 1), přestože to Libye po pádu Kaddáfího sultanismu, který využíval všechny prostředky k vykořenění všech formálních institucí, nutně potřebovala, pokud byl deklarovaný záměr změnit libyjské státní zřízení ve směru k liberální demokracii (viz cíle Spojených států v libyjské intervenci formulované v Obama 2011) alespoň částečně vážně míněným cílem západních velmocí.

V Libyi musela být vytvořena zcela nová ústava, protože v předchozích obdobích byla ústava zrušena a de facto neexistovala (Chivvis 2012: 8). Kvůli problémům jako ustanovení řádných pravomocí vlády a parlamentu, na kterém byla nutná shoda všech hlavních frakcí nového režimu, spolu s palčivou otázkou federalizace Libye (Chivvis 2012: 9), se tento složitý úkol pro křehké struktury nového režimu ukázal jako nepřekonatelný a ústavu se schválit nepodařilo (Ibrahim 2016: 155). S výjimkou několika měsíců trvajících období během vlády krále Idrise v libyjské historii nikdy neexistoval parlament a v Libyi tak neexistoval historický předpoklad fungování demokratických institucí.

Nově vytvořené politické strany jako zcela nově vzniknuvší instituce nebyly dobře organizovány a jejich financování nedostačovalo tomu, aby zaujaly hlavní role ve formování nového režimu. Tyto strany se profilovaly primárně na odporu vůči předchozímu režimu a na náboženství (Chivvis et al. 2012: 8). Prvních nadějných demokratických voleb se 60% voličskou účastí se účastnily dvě hlavní nové strany: Aliance národních sil, jejímž předsedou se stal Mahmúd Džibríl, a Strana spravedlnosti a budování, politické křídlo libyjského Muslimského bratrstva (Gombár 2015: 181), po nichž vznikla sekulární vláda. Jak bylo přislíbeno, Národní tranziční rada předala moc nově vytvořenému Národnímu shromáždění. Přes tento slibný politický vývoj došlo téměř ihned k politickým neshodám, které vedly k zablokování NS a k únosům veřejných činitelů. Obecně lze říci, že radikální opoziční skupiny byly fragmentované, slabé a nepřipravené převzít moc.

Při pohledu na roli západních mocností, které se připojily k boji proti Kaddáfimu režimu, v porevolučním vývoji Libye nedošlo k žádné výraznější účasti těchto aktérů. Libye byla vnímána jako homogenní stát bez větších štěpících linií, které by ohrožovaly demokratické směřování nového režimu⁵⁸. Finanční asistence ze strany USA a dalších států byla nedostatečná a politický zájem byl minimální (viz Friedmanův argument války za minimální cenu ve Friedman 2012). Chivvis, který tento postup obhajuje, argumentuje v mezinárodním prostředí tehdy panujícím názorem, že v Libyi, ve které může nová vláda využívat bohaté ropné rezervy, nebude nutná větší post-konfliktní pomoc ani vojenská asistence (Chivvis et al. 2012: 2-3).

⁵⁸ Západní pozorovatelé zdůrazňovali absenci náboženského rozdělení, protože na rozdíl od států na Blízkém východě v Libyi neexistovalo výrazné Šiitsko-Sunnitské rozdělení. Nepředpokládaly se ani jiné společenské rozpory založené například na rozdílech v bohatství (pro tyto a další argumenty pro pasivní přístup mezinárodního společenství viz Chivvis et al. 2012:2).

Tato analýza západních zemí však nebyla přesná a podobala se spíše zbožnému přání, které nebylo založeno na reálné politické situaci v porevoluční Libyi. Van Genugtenová argumentuje, že taktika neangažovanosti byla založena na nepochopení reálných motivů rebelských skupin, kterým většinově nikdy nešlo o zřízení liberální demokracie (van Genugten 2016: 160). Ve skutečnosti v Libyi bylo mnoho polarizujících společenských rozdílů a obrovské regionální rozpory, které brzy vyústily do řady otevřených konfliktů. Po rozbití Kaddáfího režimu, který svou taktikou chaosu a dezorganizace moc regionálních aktérů systematicky potlačoval, tyto konflikty, které byly udržovány po desetiletí ve stádiu hibernace, propukly s nečekanou intenzitou. Antagonismus regionů Kyrenaika a Tripolsko přerostl do konfliktů mezi jednotlivými milicemi a nakonec i úplné rozdělení Libye do dvou nesmiřitelných táborů. Jedním z dalších případů byla skupina Ibrahíma Džadhrána, která se oddělila od rebelských sil s cílem prosazovat odloučení Kyrenaiky – regionu, kde se nacházejí nejbohatší naleziště ropy (van Genugten 2016: 160-161). V části jihozápadního regionu Fezzánu pak zase začali od roku 2012 mezi sebou válčit arabské a tuarégské kmeny a kmeny Tebu ve vlastní občanské válce, která probíhá paralelně s druhou občanskou válku v Libyi, a která z velké části uniká pohledům médií i mezinárodního společenství.

Neschopnost nového režimu čelit těmto regionálním konfliktům vychází z nemožnosti centrální vlády odzbrojit jednotlivé milice, které hráli dominantní roli ve svržení Kaddáfího. Přes veškerou snahu k tomuto základnímu kroku pro stabilizaci post-kaddáfiovské Libye nikdy nedošlo a většina ozbrojených skupin se odmítla vzdát zbraní a nově získaných privilegií (Jeursen, van der Borgh 2014: 180-182). Důsledkem bylo, že centrální vláda ovládala jen omezenou část území Libye a nebyla v praxi schopna prosadit princip státního monopolu na násilí. Tento stav trvá od svržení Kaddáfího až do současných dnů. Různé městské části ovládají různorodé ozbrojené skupiny s vlastní agendou nepodléhající vládě, které se zároveň za účelem zisku financí a místního vlivu zapojují do kriminálních aktivit, k nimž patří nelegální obchod se zbraněmi a drogami, či pašování lidí (van Genugten 2016: 161).

Van Genugten argumentuje, že tato nemožnost odzbrojení, demobilizace a reintegrace místních milic byla rovněž minimálně z části zapříčiněna předchozími zkušenostmi ozbrojených skupin s předchozím režimem, v němž byla státní armáda, která po nich nyní požadovala vzdání se rozhodování v její prospěch, nekompetentní loutková instituce, která nemohla zajistit jejich zájmy (van Genugten 2016: 160). Ze strany vlády došlo k mnoha pokusům o integraci těchto milic, které reálně ovládaly

příslušná území. V zoufalé snaze přimět tyto skupiny ke spolupráci se vlada pokusila o kooptaci finančními prostředky, ale přestože se části místně příslušných brigád oficiálně připojily k centrální vládě a nacházely se na její výplatní pásce, ve skutečnosti si většina z nich zachovala svou nezávislost a nikdy se neintegrovala do nového systému. Tyto snahy o odzbrojení tak nebyly úspěšné a rozličné rebelské milice zůstaly a dodnes zůstávají nezávislými silami, které přispívají k chaotické situaci v Libyi.

Mohamad Karbal argumentuje, že absence vlády práva, která byla praxí za Kaddáfího, trvala nadále i po svržení jeho režimu. V Libyi po revoluci chybí jakýkoliv legální základ a na mnoha místech se lokální aktéři řídí prostým pudem sebezáchovy. Je doloženo mnoho případů zásadního porušování lidských práv jak obyvatel Libye, tak i cizinců na jejím území (Mondaq 2020). S Karbalem souhlasí Ibrahim, který z právního hlediska analyzuje legální situaci po svržení Kaddáfího, konkrétně se zabývá soudními případy, v nichž se původní majitelé komerčních nemovitostí, které jim byly zabaveny během Kaddáfího režimu, snaží o jejich navrácení v rámci nového systému (Ibrahim 2016). Tyto snahy však zpravidla končí neúspěšně. Ibrahim argumentuje, že soudní instituce postrádají legitimitu, a ačkoliv se jedná o oficiální státní instituce, jejich soudní pravomoci se nevztahují na většinu území, které jsou ovládnuty místně příslušnými milicemi, což v praxi znemožňuje vynucení případného rozsudku (Ibrahim 2016: 152). Obrovským problémem pro zavedení vlády zákona byl již zmíněný fakt, že chyběl legální základ pro toto rozhodování. Do roku 2014 se ústavu nepodařilo schválit (Ibrahim 2016: 155) a po vypuknutí druhé občanské války v roce 2014 jsou další výhledy na konsolidaci Libye z právního hlediska krajně nepravděpodobné. Zákonné vakuum, které vytvořila Kaddáfího vláda, tak nebylo vyřešeno ani s nástupem nové vlády. Z tohoto hlediska tedy lze tvrdit, že sultanistický charakter Kaddáfího režimu, v němž systém práva prakticky po čtyři desetiletí přestal existovat, v negativním významu ovlivnil post-kaddáfiovský vývoj, protože jeho náprava vyústila v politický boj a neshody, které nebyl schopen nový režim řešit.

Dalším faktorem dědictví sultanismu, který vychází z analýzy ekonomického kritéria Kaddáfího sultanismu je argument nezaslouženosti. Ten mluví o ekonomickém efektu jednostranného příjmu z nerostného bohatství, který upozaduje obvyklý vztah vzájemné závislosti obyvatel a režimu skrze systém zdanění, a nepřímo tak způsobuje dlouhodobé oslabení státních institucí, občanské společnosti a proměnu obecného modelu smýšlení obyvatelstva. Michael Ross označuje tento fenomén nerostně závislých států jako rentiérský efekt či efekt zdanění (Ross 2001: 348). Režim

produktivitu a z ní plynoucí příjem ve formě zdanění nahrazuje těžbou ropy a nerostného bohatství, na kterém se podílí pouze zlomek populace. Tento stav zásadně snižuje závislost režimu na vlastním obyvatelstvu, vytváří stabilní zázemí pro bohaté nedemokratické režimy a zároveň snižuje pravděpodobnost budoucího demokratického vývoje (Ross 2004: 350-351). Vzhledem k vysoké závislosti Kaddáfího režimu na ropné rentě můžeme říci, že tento sociálně-ekonomický faktor byl také překážkou komplikující porevoluční vývoj a snahy o tranzici k demokratičtějšímu režimu.

Z analýzy jednotlivých faktorů Kaddáfího sultanismu provedené v předchozích podkapitolách je zřejmé, že systém korupčních sítí byl efektivním mechanismem loajality neformálních režimních institucí, k nimž patřily RV, bezpečnostní organizace, očistné výbory, rozvědka a další útvary vytvářené ad hoc podle aktuálních režimních potřeb. Tato patronážní síť také pronikala hluboko do společenské sféry, což je dobře pozorovatelné na způsobu, kterým byly odměňovány západní regiony Libye – tradiční podporovatelé Kaddáfího moci⁵⁹. V pronikání do společenského řádu hrály velkou roli také neobvykle silná ideologie a systém lidových výborů a kongresů. Posledním Snyderovým ukazatelem, kterým zkoumá stabilitu a dědictví sultanismu, je pak závislost na cizí mocnosti, která je u Kaddáfího režimu zanedbatelná. Tento bod byl předmětem analýzy v [podkapitole 3.4.](#) Tato u klasických sultanismů velmi neobvyklá nezávislost znamenala, že zdroje klientelistické sítě nemohly být jednoduše odříznuty zvnějšku. Z pohledu Snyderovy teorie byl předchozí Kaddáfího režim vysoce stabilním sultanismem. Všechny tři faktory stanovené Snyderem svědčí o silně konsolidovaném sultanismu, u něhož je v případě svržení úspěšný přechod k demokracii tím nejmeně pravděpodobným scénářem (viz Snyder 1997). Z těchto důvodů působí případ Kaddáfího Libye spíše jako protiargument Linzovu tvrzení, že sultanismy jsou chronicky nestabilní režimy náchylné ke kolapsu při náhlých krizích.

Omezenou optikou této případové studie nelze jednoznačně určit do jaké míry hrálo dědictví Kaddáfího sultanistického režimu roli v událostech následujících rozpad tohoto režimu, nicméně z předchozí analýzy klíčových faktorů pravděpodobnosti demokratické tranzice stanovených Snyderem i Brattonem a van de Wallem je zřejmé, že dědictví Kaddáfího režimu značně přispělo k vytvoření velmi nepříznivého prostředí

⁵⁹ Příkladem může být megalomanský projekt Velké umělé řeky, který měl zvýšit plochu zemědělsky využitelné půdy přívodem podzemní vody převážně do oblastí podporující plukovníka Kaddáfího – Tripolska a Syrty (Haimzadeh 2011: 59). Tento projekt byl vyhlášen roku 1983 a trval nejméně do roku 1996, kdy byla dokončena jeho druhá fáze. Není známá přesná částka, která do tohoto projektu byla investována, ale je jisté, že šlo o astronomické sumy.

pro budoucí snahy o demokratický vývoj, ve který, alespoň proklamatorně, Západ doufal (viz např. Obama 2011).

První demokratické volby v roce byly sice nadějí pro demokratický vývoj, ale neschopnost nově zvolených subjektů se domluvit spolu s násilím a únosy jednotlivých činitelů již během roku 2012 naznačovaly přibližující se krizi. V roce 2014 v Libyi vypukla druhá občanská válka poté, co se po prvních demokratických volbách parlament rozhodl svévolně prodloužit svůj mandát. Po oboustranných obviněních ze zneužívání pravomocí vznikl systém dvou paralelních institucí, z nichž každá jmenovala vlastní vládu, jenž se v současnosti obě označují jako jediný legální představitel občanů a státu Libye. Občanská válka v současnosti stále probíhá, účinkuje v ní celá řada frakcí včetně Islámského státu v Libyi, tentokrát však již bez masivního mediálního a zahraničního zájmu, který zřejmě vyprchal po postupném příchodu uvědomění, že ke zřízení demokracie v Libyi bude nutné daleko více než pouhé odstranění Kaddáfího nedemokratického režimu vojenskou silou. Z výše uvedených důvodů naopak můžeme argumentovat, že rozbití zvenčí Kaddáfího silně personalistického režimu v jeho relativně stabilním stavu, ve kterém nebyly ani instituce, ani libyjská společnost připraveny na přechod k jinému režimu, přispělo ke vzniku velkých bezpečnostních problémů a potažmo i zažehnutí další občanské války. Na základě provedené analýzy autor argumentuje, že dědictví Kaddáfího sultanismu přispělo negativním způsobem k neúspěšnému demokratickému vývoji po Kaddáfího svržení, toto tvrzení je však třeba vnímat spíše obecně, protože zjišťovat, jakou měrou se tyto faktory podílely na vzniku krize, není cílem této práce, a pro další závěry by bylo nutné podrobnějšího rozboru.

4.1 Současná situace v Libyi: rozpadlý stát?

V porevolučním období se začala projevovat celá řada potíží, která za Kaddáfího režimu byla potlačena. V celostátním měřítku byl Kaddáfí schopen vypořádat se se dvěma základními problémy, které jsou charakteristické pro libyjskou společnost – fragmentovanost sociálních a regionálních skupin s vlastními odlišnými zájmy a obtížnost kontroly nad kmeny s jejich vzájemnou rivalitou⁶⁰ (Jeursen, van der Borgh 2014: 179). Během občanské války však došlo k násilnému rozbití rovnováhy mezi

⁶⁰ Odhaduje se, že v Libyi se nachází kolem 140 hlavních kmenů. Tyto navzájem odlišné skupiny, které k sobě často nic nepojí, přitom byly po desítky let součástí Kaddáfího patrimonialistického státu bez větších konfliktů.

těmito kulturně a historicky odlišnými skupinami a národnostními menšinami, což vyústilo do otevřených konfliktů v následujících letech.

Z údajů představených v předchozích částech práce spolu s využitím Indexu rozpadlosti (Fragile States Index organizace Fund for Peace) lze určit míru rozpadlosti post-kaddáfiovské Libye. Ze souhrnného hodnocení rozpadlosti v grafu číslo 5 je zřejmé, že situace se nezlepšila po ukončení první občanské války v roce 2011 a naopak se nadále zhoršovala (viz [graf č. 5](#)). Z údajů Fragile States Index dokonce vychází, že Libye zaznamenala nejhorší propad v měřených hodnotách ze všech sledovaných států za období od roku 2009 do současnosti a předčila tak i země jako je Sýrie či Jemen (Fragile States Index 2020). Z celkového počtu 179 sledovaných zemí se Libye kontinuálně propadala ze 111. nejhoršího místa v roce 2010 na 50. místo v roce 2012, na 25. místo po vypuknutí druhé občanské válce v roce 2014, a v roce 2021 obsazuje pozici 17. nejrozpadlejšího státu v žebříčku stability (Fragile States Index 2020).

Při detailnějším pohledu na jednotlivé faktory nestability lze identifikovat největší problémy nového režimu (viz [graf č. 6](#) a [graf č. 7](#)). Možná nejvíce směrodatným údajem je propad ve schopnosti režimu zajistit bezpečnost na vlastním území. Lokální bojeschopné frakce s vlastní loajalitou v současné Libyi představují obrovský problém, mezi ně patří mudžahedínské saláfistické organizace, síly Islámského státu, lokální milice s vlastními zájmy, monarchisté podporující návrat linie krále Idrise, lojalisté bývalého Kaddáfího režimu se sídlem kolem města Baní Walíd, a další skupiny, jejichž loajalita k nově vznikнувšímu režimu je nanejvýš pochybná⁶¹. Jen od roku 2014 do roku 2019 se v kontrole města Benghází vystřídaly tři různé frakce: islamistické milice Ansár aš-Šaría, Rada Šura bengházkých revolucionářů a jednotky bývalého generála Chalífy Haftára. V jiných oblastech je situace podobná či ještě horší, jako příklad lze uvést jižní oblast Ghat, kde probíhá paralelní občanská válka mezi tuarégskými kmeny za účasti dalších lokálních aktérů.

V Benghází, Tripolisu a dalších okolních oblastech působí nepřeborné množství lokálně příslušných milic, které často podléhají některé ze skupin pouze formálně, a někdy vůbec (Jeursen, van der Borgh 2015: 181-182). Jejich činnost zahrnuje spektrum aktivit od udržování pořádku na konkrétním území, přes prosazování radikálního islámského fundamentalismu, až po účast na kriminálních aktivitách včetně prodeje a

⁶¹ Dynamice postavení milic v poválečné Libyi a neúspěšným vládním snahám o jejich zahrnutí do formálních institucí se podrobněji zabývá Thijs Jeursen a Chris van der Borgh. Pro detailní analýzu viz Jeursen, van der Borgh 2014.

pašování drog, zbraní a lidí (van Genugten 2016: 161; Chivvis 2012: 4). Obecně tedy lze tvrdit, že hlavním bezpečnostním problémem, který se nikdy nepodařilo uspokojivě vyřešit, bylo odzbrojení jednotlivých milic a rebelských skupin, které se velkou měrou podílely na svržení Kaddáfího režimu, a jejich inkorporace do struktur státní armády.

Důsledkem byla kritická bezpečnostní situace, která přinesla další násilí a terorismus. Jednou z takových událostí je útok na ambasádu Spojených států v Benghází v roce 2012, při němž byl zabit velvyslanec USA Stevens. Tento incident ukazující na neutěšenou bezpečnostní situaci v Libyi byl jedním z mála, který dokázal vzbudit i pozornost zahraničních aktérů a médií, které po svržení Kaddáfího přestaly věnovat Libyi svůj další zájem. K dalším známým incidentům patřilo popravení 21 koptských dělníků 15. února 2015, únos a zabití pracovníků z ropného pole al-Ghání, či zavraždění 30 křesťanů z Etiopie v dubnu 2015 (Gombár 2015: 182).

Důsledkem neschopnosti vlády a jen velmi slabé postkonfliktní asistence ze stran intervenujících zemí, se z Libye místo základny demokracie v regionu, jak prohlašovali představitelé států hájící vojenský zásah, stala oblast, z níž od pádu Kaddáfího režimu v roce 2011 proudí destabilizace do většiny okolních regionů, a po pádu IS v Iráku a Sýrii také největší základna Islámského státu na světě. Nejkřiklavějším případem destabilizačních vlivů byl rozvrat demokracie v sousední Mali, způsobený migrací Kaddáfího elitních tuarégských bojovníků z vnitrozemských oblastí po porážce v libyjské občanské válce západem podporovanou PNR. K dalším problémům patří rozšíření nelegálního obchodu se zbraněmi, v němž výzbroj všeho druhu, která dříve patřila Kaddáfího armádě a bezpečnostním jednotkám, slouží k podpoře ozbrojených hnutí po celé Africe (van Genugten 2016: 161). V zemi navíc v současnosti působí podle některých údajů přes 20 tisíc zahraničních žoldnéřů ze Sýrie, Turecka, Súdánu i Ruska.

Další skutečností, která je důsledkem libyjského chaosu je vážný problém nekontrolovatelné migrace přes libyjské území do Evropy, který na rozdíl od Kaddáfího správy fragmentovaná vláda nové Libye není schopna jakkoliv efektivně řešit (Gombár 2015: 183). Koridor do Itálie skrze Libyi se od října 2011 stal hlavní cestou pro ilegální migraci z většiny území celé Afriky. Na základě předchozích argumentů autor tvrdí, že Libyi po roce 2011 lze označit jako rozpadlý stát i v úzkém teoretickém vymezení tohoto konceptu.

Závěr

Tato práce se pokusila odpovědět na výzkumné otázky, zda je možné považovat Kaddáfího režim v letech 1969 až 2011 za sultanistický, a zda tato struktura Kaddáfího režimu negativně ovlivnila šance na úspěšný přechod k demokracii po jeho svržení v roce 2011.

Mezi hlavní znaky Kaddáfího režimu patřila rozvětvená klientelistická síť sahající ke všem nejdůležitějším pozicím režimu, a její složení a způsob obsazování těchto pozic se během času proměňovaly. Tyto klíčové pozice se téměř výlučně nacházely mimo oficiální instituce státu, namísto toho se jednalo o alternativní orgány vytvořené ad hoc, fungující paralelně se státními institucemi. Šlo především o instituci Revolučních výborů, které v praxi nahrazovaly zákonodárnou a soudní moc státních orgánů, a polovojenské a bezpečnostní organizace, které fungovaly paralelně s armádou a represivními složkami, a v praxi jejich činnost nahrazovaly. Politická role armády tak byla potlačena typicky sultanistickým způsobem. Loajalita členů těchto neformálních institucí byla zaručována dvěma hlavními způsoby: rekrutováním na základě osobní přízně vůdce revoluce, která byla podmíněna příslušností ke Kaddáfího či jiného spřáteleného kmenu či rodinným příslušenstvím, a propracovaným a efektivním systémem strachu a odměn. Kaddáfí tedy po většinu režimu vládl typicky sultanistickým způsobem s využíváním personalismu a klientelismu jako hlavních nástrojů své moci.

Samotný Kaddáfí využíval svého obrazu čistě ceremoniálního vůdce revoluce ke kritice čehokoliv, co se zrovna jevilo jako největší problém libyjského státu. Ze své pozice ideového vůdce usmířoval nespokojené obyvatelstvo, obratně odvracel pozornost a sváděl vinu na jiné subjekty, čímž nejen obhajoval vlastní režimní struktury, ale i rozsával spory mezi skupinami, jejichž spolupráce a spojování by mohlo být ohrožením režimní stability. Ve skutečnosti šlo spíše o demonstrativní řešení vybraných jednotlivých problémů, za které sám nesl zodpovědnost spolu s institucemi, které mu osobně podléhaly, z čehož se dá usuzovat, že Kaddáfí byl inteligentním a velmi schopným sultanistickým vladařem. Po celou dobu se mu dařilo udržovat funkční klientelistickou síť rozdělující bohaté příjmy z ropy svým nejbližším spolupracovníkům bez výraznějších sporů o toho bohatství, které u sultanismů bývají zásadním problémem. Tímto způsobem byl schopen překonat mnohé krizové okamžiky a dlouhodobě udržovat relativní stabilitu režimu i v případě rozsáhlých krizí. Z případů afrických sultanismů

vidíme, že pokud jsou státy schopny ustavit funkční sultanismus (jako v případě Zaire a Libye), pak jsou, navzdory argumentům o sultanistické slabosti Linze a Snydera, zpravidla dlouhotrvající a stabilní. Toto tvrzení upravující znění původní sultanistické teorie případová studie Kaddáfího režimu jednoznačně potvrzuje.

Spolu s dalším africkým sultanismem Mobutovým Zairem, Libye překonala bez potíží třetí vlnu demokratizace, která v Africe přiměla k výrazným změnám většinu nedemokratických režimů v této oblasti. Uvážíme-li kolísavost cen ropy po roce 1969, na nichž životaschopnost Kaddáfího personalistického režimu přímo záležela, pozdější vzájemnou nevráživost s mnoha arabskými zeměmi, ke které přispěly neúspěšné pokusy o intervenci libyjské armády v afrických zemích i katastrofická účast Libye ve válce v Čadu, mezinárodní ekonomické sankce i otevřené nepřátelství s USA v 80. letech, které vyústilo až ve vojenskou kampaň a bombardování Libye, pak je třeba uznat, že Kaddáfího režim projevil opakovaně pozoruhodnou odolnost, když při těchto událostech udržel nad státem kontrolu svým neopatrimoniálním vládnutím bez výskytu významnějších ozbrojených povstání.

Snahou autora byla diskuze o široké škále odborné literatury zabývající se africkými personalistickými režimy za účelem srovnání jejich využitelnosti pro analýzu současných afrických nedemokratických režimů, ke kterým řadíme i případ Libye. Toho se autor snažil dosáhnout jednak v obsáhlé teoretické debatě v první části práce, a rovněž i aplikací těchto teorií na případ Libye v analytické části.

Na základě provedené analýzy se autor práce domnívá, že Linzova teorie sultanismu je ve své původní podobě v současnosti kvůli některým zastaralým tezím vztahujícím se k období studené války a přílišné regionalitě (sultanismus v Linzově pojetí nachází využití zejména Latinské Americe), nepříliš dobře využitelná pro účely analýzy afrických režimů. Autor ji proto doplňuje o teorie dalších autorů a předkládá vlastní návrh modifikace Linzovy teorie. Práce předkládá argumenty, že Linzem a Chehabim definovaná závislost režimu na cizí velmoci jako znak současného sultanismu je nevyhovující měřítko sultanistických tendencí, protože Linzův pohled vychází z příliš málo variabilní skupiny sultanismů v Latinské Americe převážně během období studené války. Jak ukazuje analýza jednotlivých sultanistických tendencí během čtyř časových období Kaddáfího režimu, v rozporu s tezí Linze nezávislost Kaddáfího vlády na cizí mocnosti naopak posiluje ostatní sultanistické tendence a stabilizuje sultanistický režim. Podobné případy (Zaire, Středoafriická republika) sultanistických režimů v Africe tento poznatek podporují, z čehož vychází otázka, zda by nebylo

vhodnější africký sultanismus považovat jako specifický typ sultanistického režimu s vlastními znaky.

Z hlediska jednotlivých časových období odpovídá počáteční fáze Kaddáfího režimu sultanismu pouze okrajově. Klasifikace Naomi Chazanové se ukázala jako vhodnější pro charakterizaci této úvodní fáze Kaddáfího režimu, kterou autor kvůli relativně široké populární základně, z níž Kaddáfí čerpal svou podporu, neobvykle propracované ideologii a rovnostářsky zaměřené politice a rétorice konsolidujícího se režimu zařadil Libyi v letech 1969 až 1979 do kategorie populistických režimů. Naopak pozdější období již lze aplikací teorie Chazanové analyzovat jen obtížně a autor tak shledává její zařazení celého Kaddáfího režimu do této kategorie jako dosti problematické. Pokud bychom trvali na využití její typologie i v následujících fázích Kaddáfího režimu, mohli bychom je zařadit do několika kategorií naráz (zejména kombinace populismu a personálně-donucovacího typu režimu), což je typický problém této teorie, který autor popsal v teoretické části.

Jak je patrné z autorem vypracovaného grafu číslo 4, který na základě analýzy jednotlivých kritérií znázorňuje sultanistické tendence ve všech čtyřech chronologicky vyznačených obdobích Kaddáfího režimu, po prvním konsolidačním období, které ukazovalo jen omezené množství sultanistických znaků, v období 1977 až 1987 (přestože bylo stále částečným sultanismem) dochází k největším změnám, které se s výjimkou indikátoru závislosti na cizí mocnosti všechny vyvíjí směrem k sultanismu – souhrnný rozdíl v bodovém ohodnocení období 1977-1987 v porovnání s předchozí fází režimu dosahuje dokonce hodnoty 5 bodů. Tento sultanistický zlom byl zapříčiněn vyhlášením a aplikací Kaddáfího revolučních tezí *Zelené knihy*, zavedením institucí „přímé demokracie“ a tvrdými opatřeními vůči armádě.

Další období 1987 až 2000, a 2000 až 2011 Kaddáfího režimu již zcela vystihuje modifikovaná teorie sultanismu. Mezi lety 1987 a 2000 zažívají vrchol Revoluční výbory, které svou neomezenou výkonnou a soudní moci zásadně podporovaly Kaddáfího personalistickou strukturu. RV fungovaly paralelně s oficiálními institucemi, a způsob jejich obsazování přesně odrážel Linzův sultanistický prototyp. Vysoká míra personalismu v tomto období (Kaddáfí při obsazování všech důležitých pozic spoléhá zejména na vlastní kmen a na své příbuzné) spolu s odměňováním skrze komplexní systém výhod a klientelistické praktiky se systémem represí v případě neposlušnosti či nežádoucího nashromáždění přílišného vlivu ukazují jednoznačný sultanistický charakter Kaddáfího režimu. Z autorova grafického znázornění je zřejmé, že nejvíce

typicky charakteristických znaků pro sultanismus pak můžeme pozorovat v období 2000 až 2011, kdy došlo k zosílení personalistických tendencí, když Kaddáfí v udělování nejdůležitějších režimních rolí začíná spoléhat v převažující míře pouze na své syny, kteří se zároveň stávají největšími příjemci výhod sultanistické korupční sítě. Systém klientelismu, který je základním kamenem Kaddáfího personalismu, se v tomto období s ekonomickou liberalizací a zanecháním centrálně socialisticky orientovaného ekonomického plánování změnil na klasicky sultanistický. Během privatizace velkého množství firem se dostali k nejlukrativnějším pozicím opět Kaddáfího klíčoví spolupracovníci. Neobvykle vysoká loajalita většiny z těchto spolupracovníků i v průběhu občanské války v roce 2011 lze připisovat právě pružnosti a odolnosti této přerozdělovací sítě.

Na základě provedené případové studie a následné analýzy sultanistických tendencí Kaddáfího režimu lze tvrdit, že od jeho vzniku v roce 1969 po jeho zánik v 2011 se Kaddáfího režim postupně posouval na linii od populistického zřízení až po silný sultanismus. Sultanistická křehkost, jak o ní mluví autoři Linz či Snyder však nebyla příčinou rozpadu Kaddáfího režimu, který, jak prokázala případová studie, byl svou pružností a schopností reagovat na krize, a byl nezvykle stabilní a vitální, a to i v posledních letech režimu. Ke svržení režimu bylo nutné zapojení mezinárodních ozbrojených sil v rámci intervence NATO a dalších vnějších zemí, což se ukázalo být jejich skutečným cílem navzdory znění rezoluce rady bezpečnosti OSN o minimalizaci obětí. Autor se přiklání k názoru zastávaným Alanem Kupermanem, že Kaddáfího režim by byl v případě neinterventování pravděpodobně schopen krizi vyvolanou občanskou válkou v roce 2011 překonat podobně, jako se vyrovnal s předcházejícími krizemi v letech 1988 a 1993 či pokusy o převrat v letech 1985 a 1995.

Svržení Kaddáfího sultanismu vojenskou silou v situaci, kdy byl sultanismus společensky i politicky stále silně zakořeněn, pak přispělo k nezdaru tranzice k demokratičtějšímu režimu. Nové struktury, kterým chyběla celostátní legitimita, nebyly připraveny efektivně převzít režim a zachovat bezpečnost země odzbrojením místně příslušných milic, což vyústilo v pouze nominální kontrolu nad vlastním územím. K celkové ztrátě kontroly pak došlo po politických rozporech v parlamentu Libye nedlouho po prvních volbách, kdy došlo k odpojení frakce vedené dřívějším Kaddáfího generálem Haftárem, což vedlo ke vzniku druhé občanské války, která trvá do současnosti.

Práce na základě provedené analýzy tvrdí, že neúspěch demokratické tranzice po občanské válce s vojenskou účastí NATO se dal na základě výše zmíněných faktorů předvídat. Instituční struktura a dědictví předcházejícího Kaddáfího sultanismu z předchozích desítek let v tomto hrálo značnou roli, určit však, zda bylo primárním faktorem touto cestou nelze, tento závěr by vyžadoval podrobnější analýzu, pro kterou již není v této instrumentální jednopřípadové studii prostor. Negativní roli hrála také samotná vojenská intervence, která kromě jiného cíleně eliminovala nejvýše postavené členy Kaddáfího personalistické a korupční sítě, a dovolila tak nesourodým a hůře organizovaným jednotkám revolučně smýšlejících povstalců vojensky čelit silnějším protivníkovi, což v rozporu s rezolucí OSN přispělo k prodloužení libyjské občanské války a přineslo tak i větší počet obětí. Stejný následek měla bezpodmínečná podpora povstalců i v diplomatickém směru, když představitelé rebelů ukazovali neochotu dosažení kompromisu s vládními představiteli během občanské války, a s podporou západních velmocí usilovali jedině o úplné svržení Kaddáfího personalistické moci, přestože Libye nebyla nijak připravena na přechod k jinému režimu a nicotnou pomoc, které se jí dostalo od západních zemí v následujícím tranzičním období.

Z komentářů různých autorů (např. Hamid 2016) a dokonce i odborných prací některých odborníků (viz Chivvis et al. 2012) se může zdát, že přechod k demokracii byl v Libyi po pádu Kaddáfího pravděpodobný, ale tato práce na základě případové studie tvrdí opak. Pokud budeme brát v potaz poznatky, k nimž tato práce došla, je dle autora na místě pokládat si otázku, zda byl úspěch tranzice za podmínek, za nichž došlo ke změně režimu v roce 2011 vůbec reálnou možností, či pouze prázdnou formulací v projevech západních státníků (viz např. Obama 2011)?

Z doplňující analýzy v závěrečné kapitole práce vychází, že Libye se po občanské válce z roku 2011 hluboce propadala ve velké většině měřítek stability. Na základě této analýzy a dat Fund for Peace systematizovaných do Fragile States Indexu se autor domnívá, že označení rozpadlý stát pro post-kaddáfiovskou Libyi je odpovídající, a to zejména po vypuknutí druhé občanské války v roce 2014, když došlo k dalšímu propadu měřítek stability. Současná Libye se již přes 7 let pohybuje mezi třiceti nejméně stabilními režimy (v roce 2021 je 17. nejnestabilnější stát) a celková situace nenapovídá tomu, že by v blízké době mělo dojít k výraznějšímu zlepšení tohoto stavu.

Přílohy

Seznam zkratk

ASU	- Arabský socialistický svaz v Egyptě
ASSL	- Arabský socialistický svaz Libye
LV	- Lidové výbory
NS	- Národní shromáždění (post-kaddáfiovský parlament)
PNR	- Přejíhodná národní rada
RRV	- Rada revolučního velení
RV	- Revoluční výbory
VLK	- Všeobecný lidový kongres
VLV	- Všeobecný lidový výbor
ZLK	- Základní lidové kongresy

Tabulka č. 1

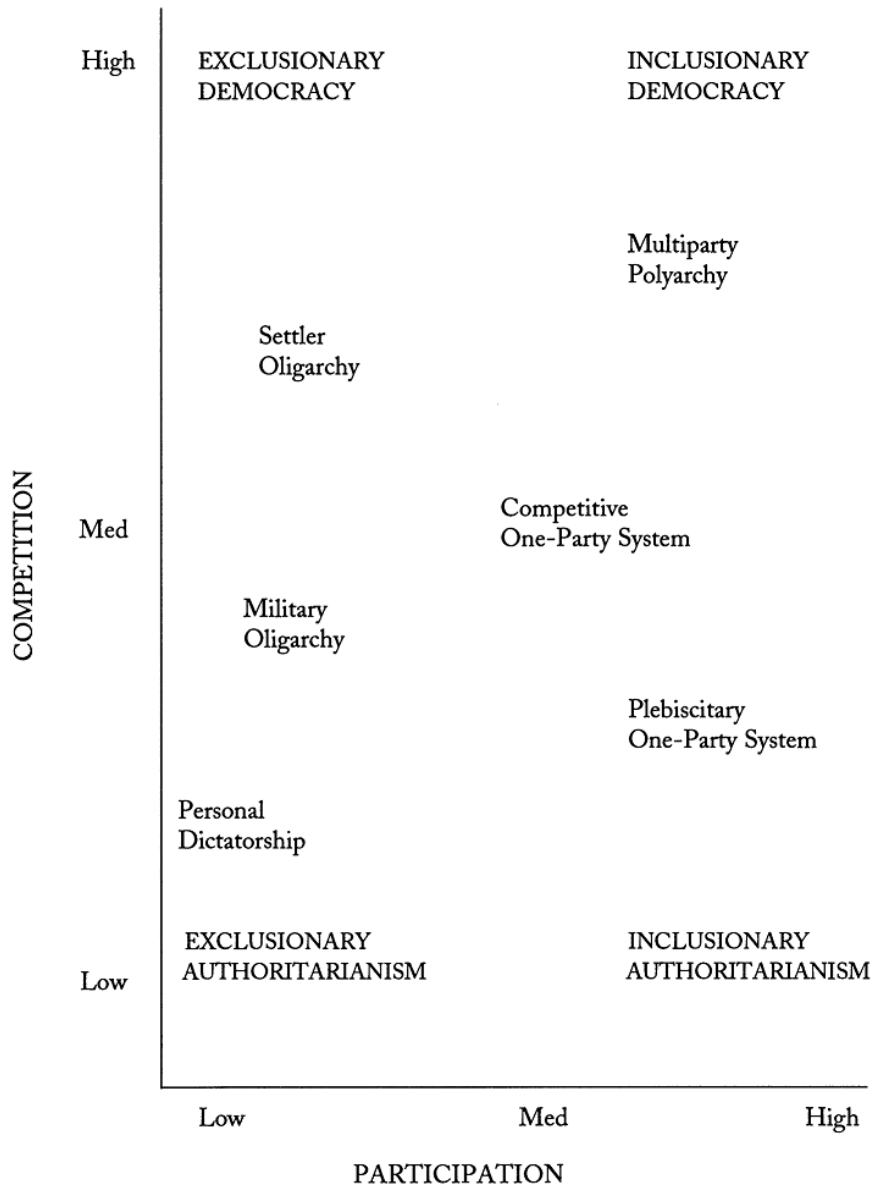
Typologie afrických režimů s nejdůležitějšími zástupci v každé kategorii v knize *Politics and Society in Contemporary Africa* (v angličtině).

Regime Type	Examples
Administrative-hegemonic	Kenya, Zaire (under Mobutu), Togo, Côte d'Ivoire, Cameroon, Zambia, Malawi, Morocco, Nigeria
Pluralist	Botswana, Mauritius, Senegal, Namibia
Party-mobilizing	Ghana (Nkrumah), Mali (Keita), Guinea (Sekou Touré), Zambia, Algeria (Boumedienne), Tanzania, Zimbabwe
Party-centralist	Angola, Mozambique, Ethiopia, Guinea-Bissau, Congo-Brazzaville, Benin (1970s–1980s)
Personal-coercive	Uganda (Amin), Central African Republic (Bokassa), Equatorial Guinea (Nguema)
Populist	Ghana (Rawlings, 1981–1983), Libya (Qaddafi), Burkina Faso (Sankara), Uganda (Museveni), Democratic Republic of Congo (formerly Zaire)
Regime breakdown	Congo (after Mobutu), Sierra Leone (late 1990s), Liberia (1990s)

Zdroj: Chazan et al. 1999: 141

Tabulka č. 2

Typologie afrických režimů podle míry soutěživosti a participace od Brattona a van de Walla (v angličtině).

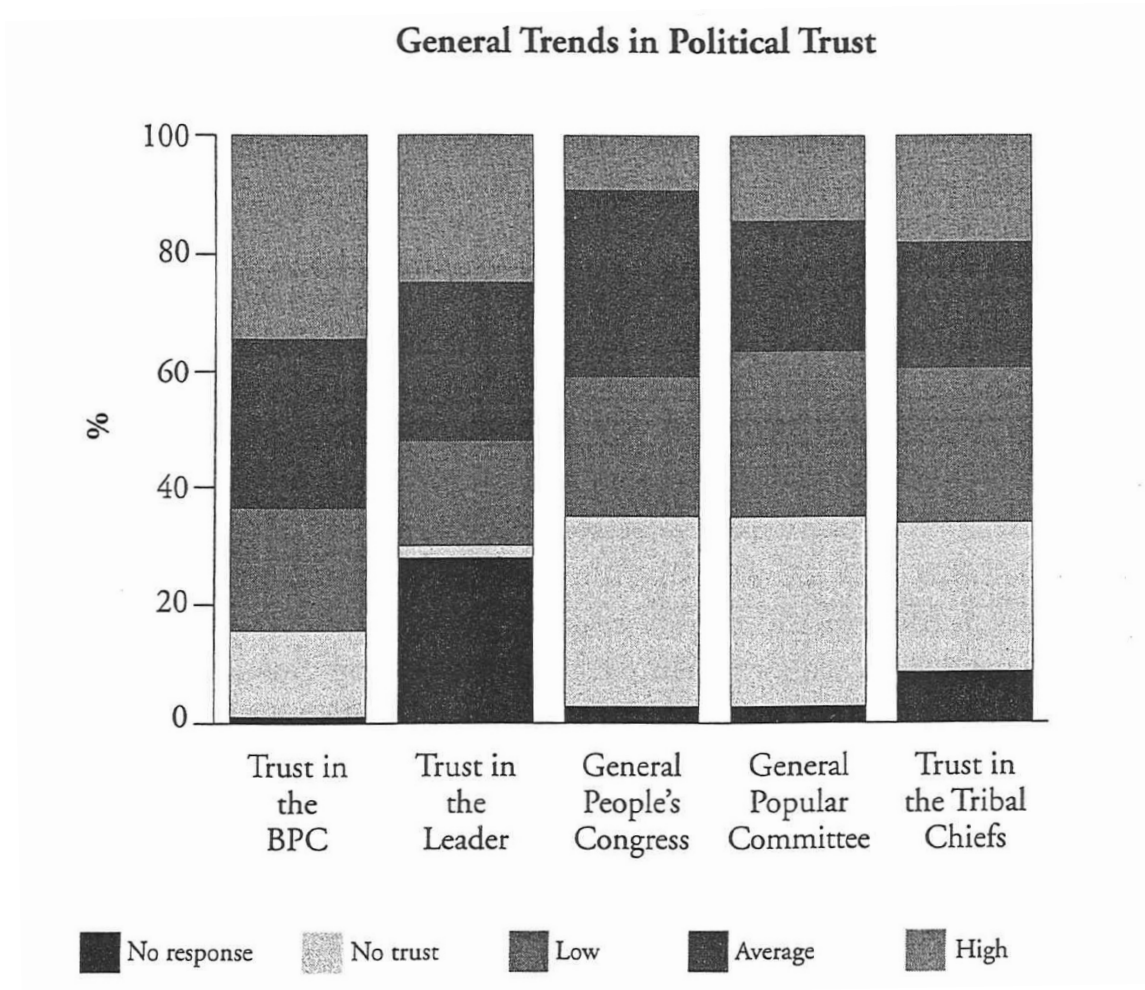

Zdroj: Bratton, van de Walle 1994: 471

Graf č. 1

Názorový průzkum ohledně důvěry v politické instituce Kaddáfího Libye z Benghází z roku 2001 (v angličtině).

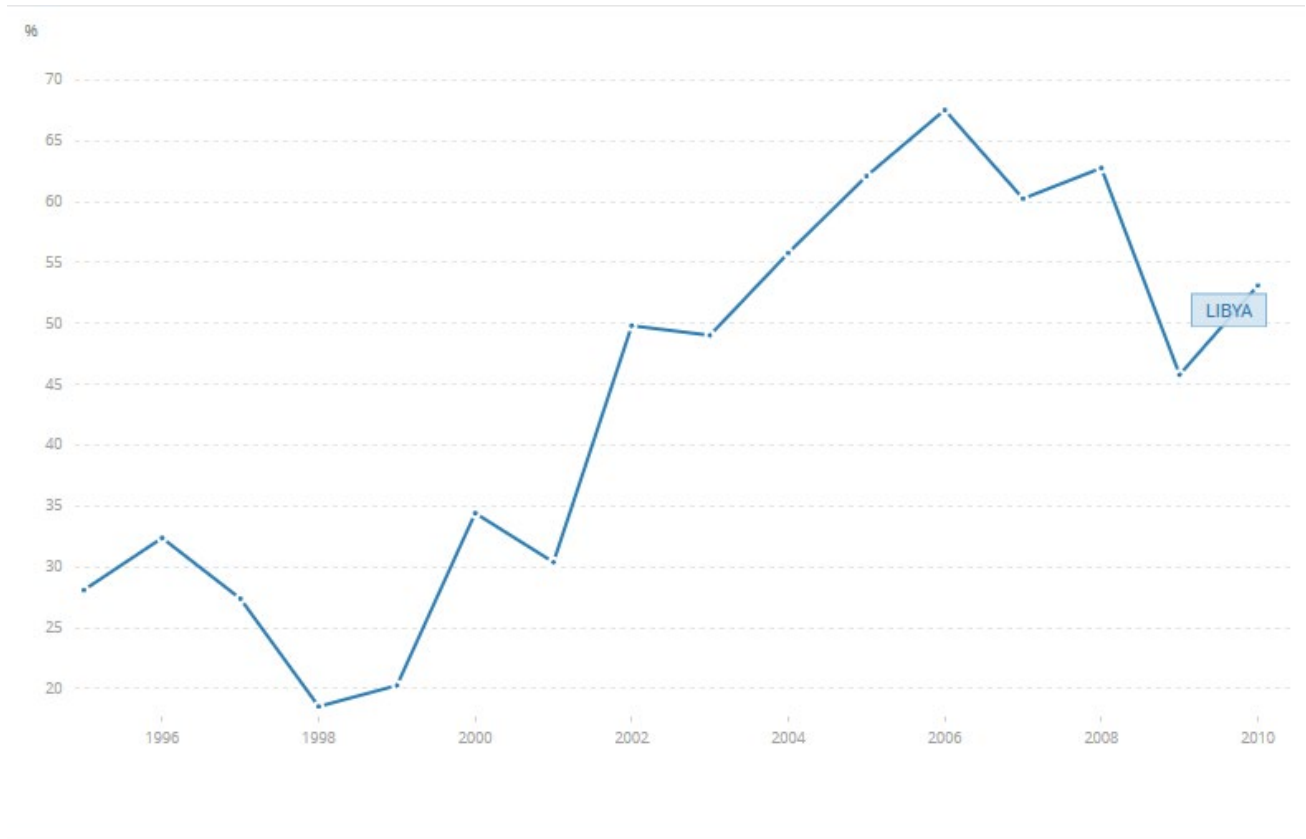
Pět zkoumaných kategorií vyjadřuje v tomto pořadí: důvěra obyvatel v Základní lidové kongresy (ZLK), důvěra v Muammara Kaddáfího, důvěra ve Všeobecný lidový kongres (VLK), důvěra ve Všeobecný lidový výbor (VLV), důvěra v místní kmenové představitele.

Zdroj: al-Werfalli 2011: 87

Graf č. 2

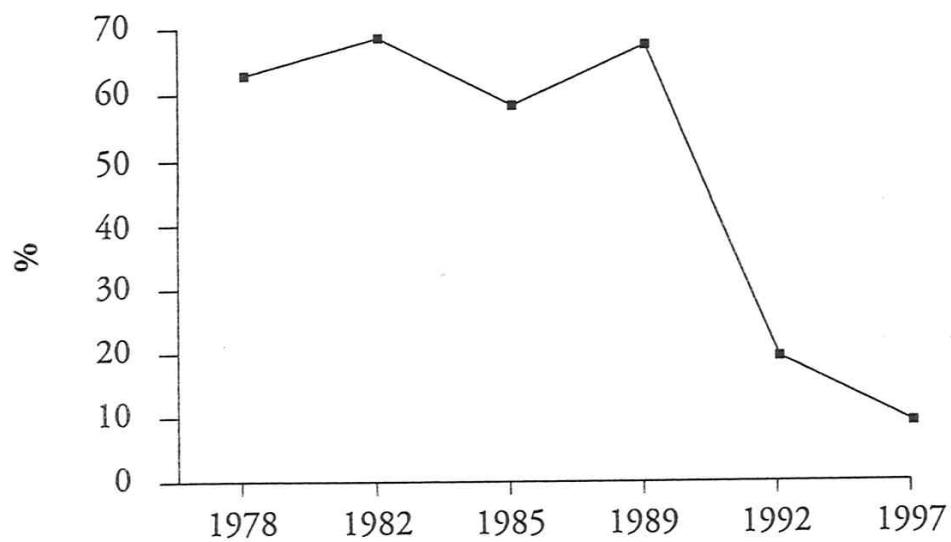
Procentní podíl vývozu ropy na HDP mezi lety 1995 a 2010 v Libyi.

Zdroj: World Bank 2021

Graf č. 3

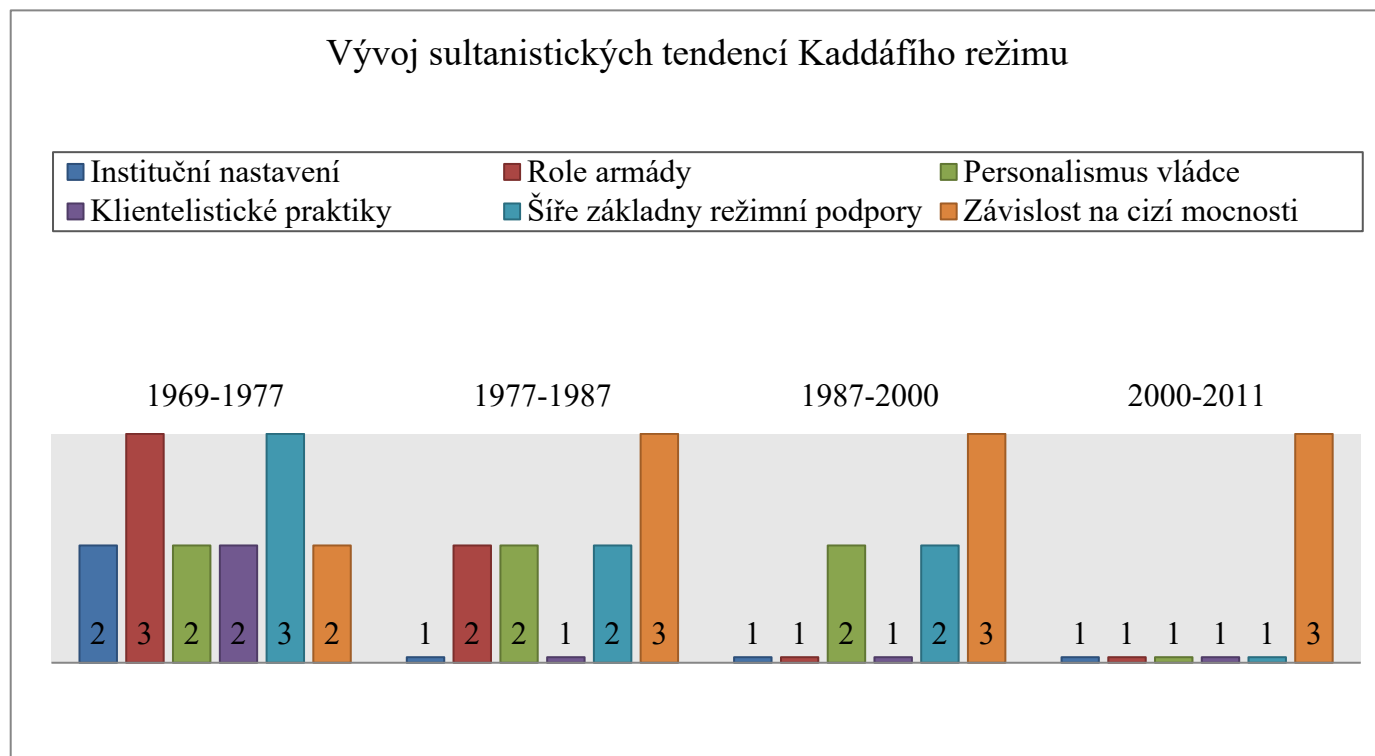
Vývoj účasti obyvatelstva Běghází na jednáních Základních lidových kongresů mezi lety 1978 až 1997.

Zdroj: al-Werfalli 2011: 54

Graf č. 4

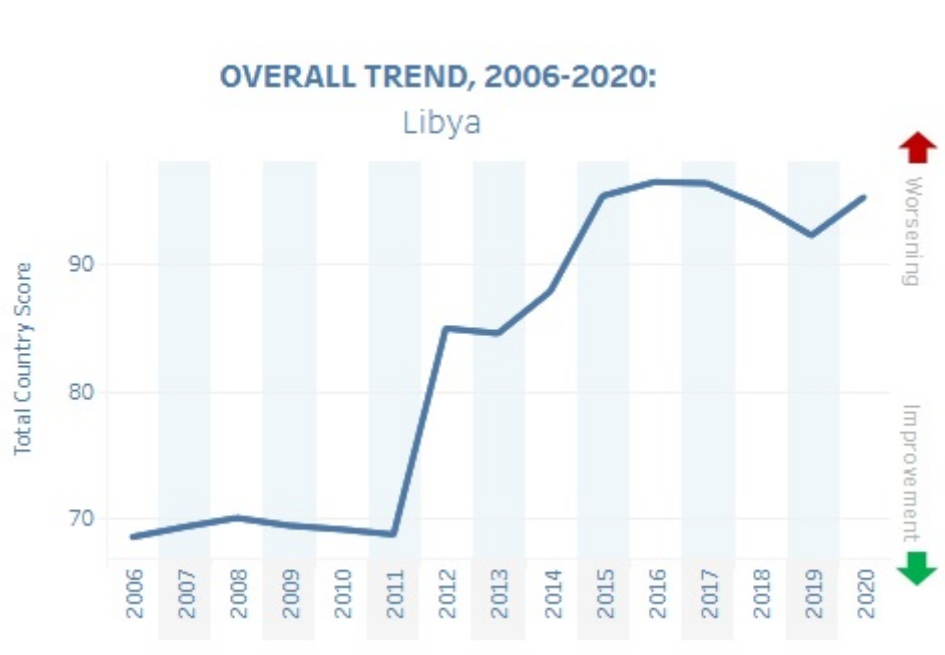
Vývoj sultanistických tendencí Kaddáfího režimu v Libyi od roku 1969 do 2011. Hodnota 1 značí nejvyšší míru sultanistických tendencí definovaných Linzem, hodnota 3 nejnižší.

Zdroj: Autorova práce na základě analýzy sultanistických znaků ve druhé a třetí kapitole

Graf č. 5

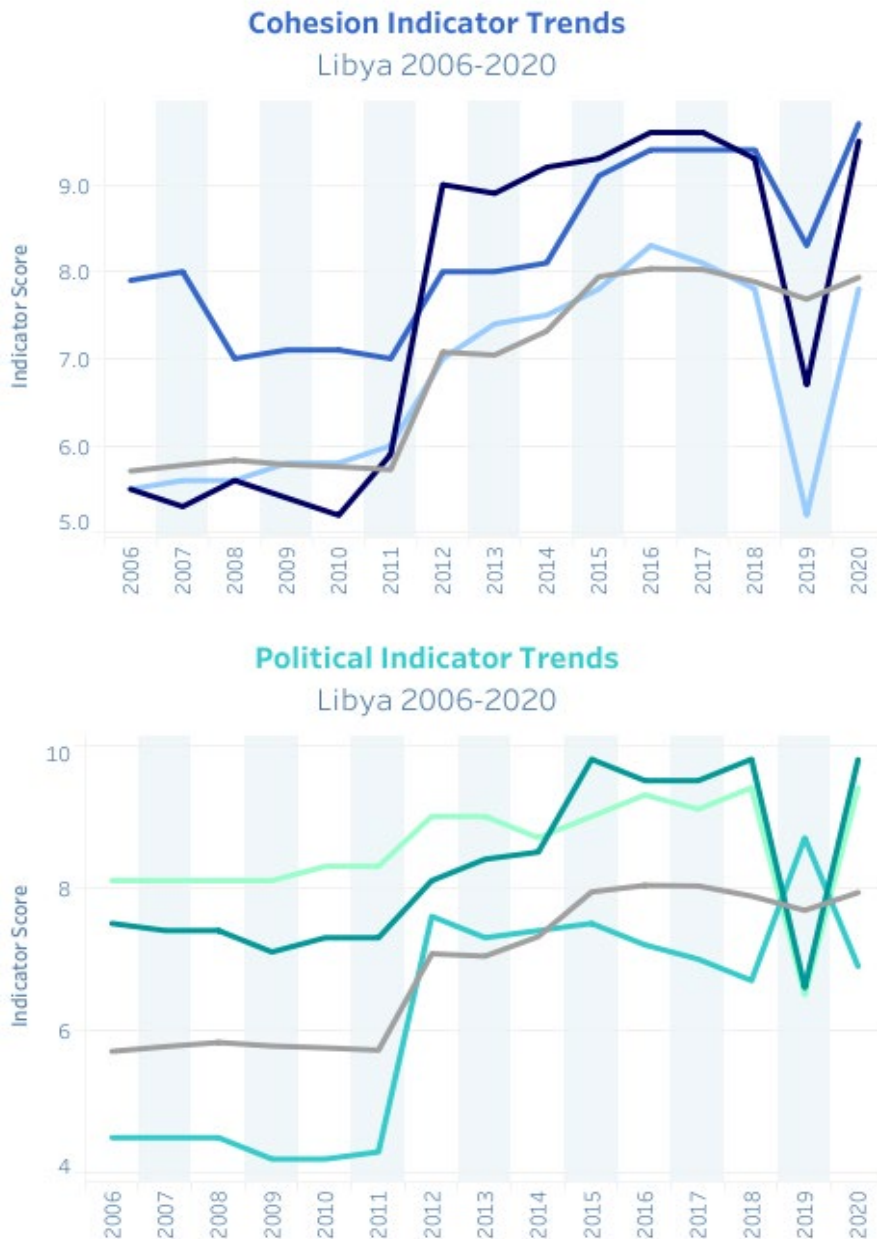
Vývoj souhrnné hodnoty Fragile States Index pro Libyi v letech 2006 až 2020 (čím je vyšší hladina ukazatele, tím je vyšší míra rozpadlosti státu).

Zdroj: Fragile States Index 2020

Grafy č. 6 a 7

Vývoj jednotlivých indikátorů Fragile States Index značící stabilitu libyjského režimu v letech 2006 až 2020. Tmavě modrá barva znázorňuje bezpečnostní aparát, modrá značí frakcializovanost režimních elit, světle modrá rozpory mezi sociálními skupinami. V grafu č. 7 tmavě zelená barva značí vládní legitimitu, zeleno-modrá barva značí dostupnost veřejných služeb a světle zelená barva dodržování lidských práv (čím je vyšší hladina ukazatele, tím je vyšší míra jeho destabilizujícího vlivu).

Zdroj: Fragile States Index 2020

Internetové zdroje

Fragile States Index. 2020. Fund for Peace. Dostupné na: <https://fragilestatesindex.org> (10. 3. 2021).

Friedman, Benjamin. „Intervention in Libya and Syria Isn't Humanitarian or Liberal.“ *The National Interest*. 5. duben 2012. Dostupné na: <https://nationalinterest.org/blog/the-skeptics/intervention-libya-syria-isn%E2%80%99t-humanitarian-or-liberal-6739> (10. 3. 2021).

Hamid, Shadi. „Everyone says the Libya intervention was a failure, they're wrong.“ *Vox*. 5. duben 2016. Dostupné na: <https://www.vox.com/2016/4/5/11363288/libya-intervention-success> (10. 3. 2021).

Mondaq. Karbal, Mohamed. „Human Rights In Libya: During and After Gaddafi“ 12. října 2020. Dostupné na: <https://www.mondaq.com/human-rights/993460/human-rights-in-libya-during-and-after-gaddafi-> (10. 3. 2021).

Obama, Barack. Speech Given at the National Defense University. 28. březen 2011, Dostupné na: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya> (10. 3. 2021).

The Independent. „The secret talk that nearly saved Gaddafi“ 19. března 2021. Dostupné na: <https://www.independent.co.uk/news/world/libya-gaddafi-talks-nato-uk-france-b1819095.html> (10. 3. 2021)

The New York Times. Kirkpatrick, David. „Behind Tunisia Unrest, Rage Over Wealth of Ruling Family“ 13. listopadu 2011. Dostupné na: <https://www.nytimes.com/2011/01/14/world/africa/14tunisia.html?ref=africa> (10. 3. 2021).

The New York Times. Chivers, Christopher. „Problems With Logistics, Coordination and Rivalries Hamper Libya’s rebels“ 20. července 2011. Dostupné na: <https://www.nytimes.com/2011/07/21/world/africa/21libya.html> (10. 3. 2021).

Literatura

Abinales, Patricio. 2000. *Making Mindanao: Cotabato and Davao in the formation of the Philippine nation-state*. Manilla: Ateneo de Manila University Press.

al-Werfalli, Mabroka. 2011. *Political Alienation in Libya: Assessing Citizens’ Political Attitude and Behavior*. London: Ithaca Press.

Andreski, Stanislav. 1966. *Parasitism and Subversion: the Case of Latin America*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Beschorner, Natasha a Smith, Andrew. 1991. *Libya in the 1990s: Can Its Resources Be Salvaged?* New York: Economist Intelligence Unit.

Bienen, Henry a van de Walle, Nicolas. 1992. „A Proportional Hazard Model of Leadership Duration.“ *Journal of Politics* 54, č. 3, 685-717.

Bratton, Michael a van de Walle, Nicolas. 1994. „Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa.“ *World Politics* 46, č. 4, 453-489.

Bratton, Michael a van de Walle, Nicolas. 1997. *Democratic Experiments in Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brownlee, Jason. 2002. „Low tide after the third wave: Exploring Politics under Authoritarianism“ *Comparative Politics* 34, č. 4, 477-498.

- Bosch, Jeroen. 2015. „Personalism: A type or characteristic of authoritarian regimes?“ *Politologická revue* 22, č. 1, 11-30.
- Brahimi, Alia. 2011. „Libya’s Revolution.“ *The Journal of North African Studies* 16, č. 4, 605-624.
- Collier, Paul a Hoeffler, Anke. 2004. „Greed and grievance in civil war.“ *Oxford Economic Papers* 56, č. 4, 563-595.
- el-Khawas, Mohamed. 1984. „The New Society in Qaddafi’s Libya: Can It Endure?“ *Africa Today* 31, č. 3, 17-44.
- el-Khawas, Mohamed. 1986. *Qaddafi: His Ideology in Theory and Practice*. Beltsville: Amana Publications.
- el-Kikhia, Mansour. 1997. *Libya’s Qaddafi: the Politics of Contradiction*. Gainesville: University Press of Florida.
- Fukuyama, Francis. 2006. *Nation-Building Beyond Afghanistan and Iraq*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Geddes, Barbara et al. 2012. *New Data on Autocratic Regimes*. Research paper. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/265233848_New_Data_on_Autocratic_Regimes (10. 3. 2021).
- Goldstone, Jack. 2011. Understanding the Revolutions of 2011: Weakness and Resilience in Middle Eastern Autocracies. *Foreign Affairs* 90, č. 3, 8-16. Dostupné na: <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2011-04-14/understanding-revolutions-2011> (10. 3. 2021).
- Gombár, Eduard. 2015. *Dějiny Libye*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Goodwin, Jeff a Skocpol, Theda. 1989. „Explaining Revolutions in the Contemporary Third World.“ *Politics and Society* 17, č. 4, 489-509.

Greene, Anne. 1993. *Catholic Church in Haiti: Political and Social Change*. East Lansing: Michigan State University Press.

Gros, Jean-Germain. 2011. „Failed States in Theoretical, Historical, and Policy Perspectives.“ In: *Control of Violence*. Eds. Andrea Kirschner et al. New York: Springer, 535-561.

Haimzadeh, Patrick. 2011. *V srdci Kaddáfího Libye*. Brno: JOTA.

Hall, Michael. 2000. *Sugar and Power in the Dominican Republic: Eisenhower, Kennedy, and the Trujillos*. Connecticut: Greenwood Press.

Hartlyn, Jonathan. 1998. „The Trujillo Regime in the Dominican Republic.“ In: *Sultanistic Regimes*. Eds. Houchang Chehabi a Juan Linz. Baltimore: John Hopkins University Press, 85-112.

Huntington, Samuel. 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.

Chazan, Naomi. 1982. „The New Politics of Participation in Tropical Africa.“ *Comparative Politics* 14, č. 2, 169-189.

Chazan, Naomi et al. 1999. *Politics and Society in Contemporary Africa*. 3. vyd. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Chivvis, Christopher et al. 2012. *Libya's Post Qaddafi Transition: The Nation-Building Challenge*. RAND Corporation. Dostupné na: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR129.html (10. 3. 2021).

Chivvis, Christopher. 2014. *Toppling Qaddafi: Libya and the Limits of Liberal Intervention*. New York: Cambridge University Press.

Ibrahim, Suliman. 2016. „Property Claims in Post-Gaddafi Libya: Political Debates and Justice Seeking in the Aftermath of Law 4/1978.“ *Hague Journal on the Rule of Law* 9, 135-156.

Jeursen, Thijs a van der Borgh, Chris. 2014. „Security Provision after Regime Change: Local Militas and Political Entities in Post-Qaddafi Tripoli.“ *Journal of Intervetion and Statebuilding* 8, č. 2-3, 173-191.

Kaddáfi, Muammar. 1990. *Zelená kniha*. Litvínov: Dialog.

Karl, Terry 1990. „Dilemmas of Democratization in Latin America.“ *Comparative Politics* 23, č. 1, 1-21.

Karl, Terry. 1997. *The Paradox of Plenty: Oil Booms and Petro States*. Berkeley: University of California Press.

Kuperman, Alan. 2013. „A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign.“ *International Security* 38, č. 1. 105-136.

Lindberg, Staffan. 2003. „It's Our Time to Chop: Do Election in Africa Feed Neo-Patrimonialism rather than CounterAct it?“ *Democratization* 10, č. 2, 121-140.

Linz, Juan. 2000. *Totalitarian and Autoritharian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.

Linz, Juan a Chehabi, Houchang. 1998. *Sultanistic Regimes*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Marcos, Ferdinand. 1979. *The Democratic Revolution in the Philippines*. Eaglewood Cliffs: Prentice-Hall.

Metz, Helen. 1989. *Libya: A Country Study*. 4.vyd. Washington: Government Printing Office.

Mobutu, Sese Seko. 1984. *Les grands textes du Mobutisme*. Kinshasa: Institut Makanda Kabobi.

O'Donnell, Guillermo a Schmitter, Philippe. 1986. *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions About Uncertain Democracies*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Pérez-Liñán, Aníbal a Mainwaring, Scott. 2013. „Regime Legacies and Levels of Democracy: Evidence from Latin America.“ *Comparative Politics* 45, č. 4, 379-397.

Ross, Michael. 2001. „Does Oil Hinder Democracy?“ *World Politics* 53, č. 3, 325-361.

Ross, Michael. 2004. „What do we know about natural resources and civil war?“ *Journal of Peace Research* 41, č. 3, 337-356.

Rotberg, Robert. 2004. *When States Fail: Causes and Consequences*. New Jersey: Princeton University Press.

Simons, Geoff. 1996. *Libya: The Struggle for Survival*. 2.vyd. London: Palgrave Macmillan.

Snyder, Richard. 1998. „Paths out of Sultanistic Regimes: Combining Structural and Voluntarist Perspectives.“ In: *Sultanistic Regimes*. Eds. Houchang Chehabi a Juan J. Linz. Baltimore: John Hopkins University Press, 49-81.

St. John, Ronald. 2006. *Historical Dictionary of Libya*. 4.vyd. Lanham: Scarecrow Press.

Szuhai, Ilona. 2015. „Rethinking the concept of failed state.“ *Central European Papers* 3. č. 2, 99-110.

Theobald, Robin. 1982. „Patrimonialism.“ *World Politics* 34, č. 4, 548-559.

Thomson, Alex. 2000. *An Introduction to African Politics*. London a New York: Routledge.

Ulfelder, Jay. 2005. Contentious Collective Action and the Breakdown of Authoritarian Regimes. *International Political Science Review* 26, č. 3, 311-334.

Vandewalle, Dirk. 1998. *Libya since Independence: Oil and State-Building*. Ithaca: Cornell University Press.

Vandewalle, Dirk. 2011. *A History of Modern Libya*. Cambridge: Cambridge University Press.

van Genugten, Saskia. 2016. *Libya in Western Foreign Policies 1991–2011*. London: Palgrave Macmillan.

Weber, Max. 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.

World Bank. *World Development Indicators*. Washington DC: The World Bank. 2021.

Wrong, Michela. 2009. *In the Footsteps of Mr Kurtz: Living on the Brink of Disaster in Mobutu's Congo*. New York: HarperCollins Publishers.

Zartman, William. 1995. *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.